

**ХАНС ЛАНД
ДА ОТГЛЕДАШ
ПРЕСТЪПЛЕНИЕ**

Превод от немски: Ив. Шнитер, 1919

chitanka.info

I

Херман Ресе, знаменитият авторитет по наказателно право, бе умрял. Берлин, в чието управление починалият университетски професор бе участвал цели две десетилетия като градски съветник, уреди за покойния тържествено опело в приемната зала на общинския дворец. Защото Херман Ресе беше негов почетен гражданин. Красивото и достолепно помещение бе превърнато в погребален параклис. Високата катафалка се намираше сред малка гора от лаврови дървета. Горящи свещи хвърляха топлината си трепетна светлина върху черния ковчег, който почти не се виждаше под натрупаните върху му цветя, венци и палмови клончета. Огромни драперии се спущаха от тавана над катафалката и образуваха над нея черен купол.

Венците с бели и цветни ленти носеха подписите на град Берлин, Фридрих-Вилхелмовия университет, Юридическия факултет, Интернационалния криминалистичен съюз. Пратени бяха венци почти от всички германски университети.

На черна масичка, върху кадифена възглавка лежаха ордени на покойника, немски и чуждестранни.

Градските съветници, със златни верижки върху белите си нагръдници, бяха вече заели места, както и преподавателското тяло на университета, начело с ректора.

В най-предната редица стояха трима министри. До тях — представителят на имперския канцлер. В широк полукръг около катафалката бяха се наредили представителите на почти всички берлински университетски дружества, в тържествени студентски облекла, с извадени шпаги и обвити с креп траурни знамена.

Пространното тържествено помещение, с прозорци, защитени от слабата светлина на ноемврийската сутрин, тънеше в блясъка на електрическите полилеи и бе претъпкано до последното си ъгълче със смълчано погребално множество.

Чуха се звуци от орган и хорова песен. По широката, постлана с черно пътека, която пресичаше по средата помещението от входната

врата на залата до стъпалата на катафалката, се зададе с бляскавата си златна нагръдна верижка първият кмет на града, който водеше роднините на починалия към определените им почетни места. Пред тях вървеше, облежната на ръката на годеника си, дъщерята на професора. След това първият кмет се покачи на обвитата с черно трибуна, издигната вляво от катафалката, и с топли думи поблагодари на покойника за неограниченото сътрудничество, което бе оказвал на своя роден град в рамките на градското представителство и в течение на двадесет години.

Херман Ресе бе из средата на ония благородни синове на града, които спомогнаха да блесне неговата слава сред целия културен свят. Не принадлежеше ли този почтен гражданин на имперската столица към първенците на науката, и не се ли простря неговата творческа дейност далеко зад мимолетния ден, навътре в надеждното бъдеще, просека, към което впрочем той бе прокарал чрез една извънредно важна социална реформа в областта на наказателното правосъдие! Воден от справедлива гордост за този си доблестен син, град Берлин получи от дъщерята на покойника съгласие да уреди погребалното тържество в тази зала, както и да издигне почетната гробница.

Представителите на държавните и общински власти са се събрали в този печален час около ковчега на Ресе, за да засвидетелствуват съзнаването на огромната загуба, причинена от смъртта му. Загуба за града, за страната, за целия научен свят, може смело да се каже — за културата. „Нека — завърши първият кмет — това бъде озвучено сега и тук, чрез моите слова и пред сянката на незабравимия покойник.“

Органът засвири. Докато той звучеше задушевно и тържествено, в помещението, от групата на университетските преподаватели се отдели високата фигура на строен, още твърде млад за професорското достойнство човек, който изглеждаше да има едва тридесет години. Необуздана, черна като въглен коса обкръжаваше бледото и продълговатото лице, в което скърбяха две дълбоки, мощни, тъмни очи. Любимият ученик на Херман Ресе, младият професор Фридрих Вердер се покачи бавно по обвитите с черно стъпала на катафалката и с наведена глава спря пред ковчега.

Опечаленият сякаш бе прикован с магическа сила на мястото си от последната възможност да бъде близко до мъртвия си учител.

Защото Вердер остана на това място наистина като вцепенен и не се покачи на ораторската трибуна, за да каже от там своето последно „прости“.

Дълбоката печал за покойника личеше толкова явно от цялата стойка на Вердер, наклонил се сякаш съкрушен от някой тежък удар, очите му излъчваха такава безмерна тъга, че присъстващите останаха дълбоко покъртени. Това бе нямата реч на истинска и голяма болка...

Чу се силен стон. Той дойде от там, където седеше дъщерята на Ресе, ридаеща за своя баща.

Органът бе престанал да свири, но Фридрих Вердер остана още няколко дълги мъчителни минути неподвижен и ням пред ковчега, събирайки сили за поразяващата раздяла. След това, без да повдигне глава, като да бе забравил мястото, и обстановката и като че говореше само с мъртвеца, започна с опечален, полубеззвучен, идещ издълбоко глас. Въпреки това всяка негова дума биде доловена и от най-отдалеченият в тази зала, такова сгъстено мълчание бе настъпило.

Фридрих Вердер каза:

„Скъпи, любими учителю!

Тежка, горчива, ужасно горчива е раздялата. Че трябва да те отстъпим, Херман Ресе, — с тази мисъл все още не можем да се помирим. Тя ни се струва като ужасен сън. Ясно е обаче, че за нас няма да има пробуждане от този сън. Ужасното е действителност. Злото е станало.

Учителю наш, твоята катедра е осиротяла. Ние, твоите апостоли и ученици, стоим съкрушени и безпомощни пред смъртния ти одър и те зовем, като че нашата клетвена молитва би могла все още да те достигне, да те накара да не си отидеш от нас.

Обаче, напразно простираме копнеещи ръце подир светлата ти следа; тя се качва към облаците, губи се в небесната синева, продължава, отива там, където ние търсим всичко, което е велико, прекрасно и свято. Там, където цари божественният трон.

Ние, хората, не познаваме по-възвишено, по-величествено име от името на спасителя.

Езичник бе онзи стар римски мислител, който, преди още Христос да бе страдал на кръста, бе написал дълбоката истина: «С нищо не се приближават хората повече до боговете, колкото с това да

спасяват хора». Стремехът да спасяваш бе в тебе, любимий учителю, същностен, горещ и пламенен. Бедните и нещастните и между тях най-бедните и най-угнетените — ония, които са заставали виновни пред земния съдия — те и тяхната черна участ бяха, които познаха помощта и защитата на бащинското ти сърце. Това, което ти се стремеше да подобриш, бе участта на осъдените, на ония от затворите и тъмниците. Твоята милостива любов се втурваше да облекчи някак виновния човек дори пред ешафода, като накара да прогледне сляпата до днес, за жалост все още твърде сляпата богиня на наказващата правда. Така че, освободена от хилядагодишни заблуждения, да може най-сетне да употреби везните в своите ръце за истинска и справедлива присъда. В спасителния си стремеж ти, Сампсоне на правдата, бе разперил вече ръце, за да събориш дебелия стълбове, върху които почива цялото наше старо и престаряло наказателно право.

Не «да се накаже», а «да се поправи» гласеше твойт спасителен лозунг, който целеше да внесе в тъмниците нови и силни надежди и който се бореше непрестанно против онова, което ни обвързва всички: обичаят, традицията; онова, което от твърде дълга употреба е станало вече каменна старина.

Твоят зов, учителю, хвърли в плам всички сродни души, съедини всички единомислещи за мощна задружна дейност тук, в нашата страна, отвъд границите, в целия свят, в близката и далечна чужбина.

Ти ни повика и всички, които вярваха в твоята спасителна мисъл, дойдоха. Те се сплотиха в голямо, сдружаващо народите обединение: Интернационалния криминалистичен съюз.

Подобно на пръснатите общини на ранното християнство от началото на нашия календар, днес твоите привърженици и последователи се стремят да разпространяват навсякъде спасителното ти дело и да го доведат до победен завършек.

А победи ли веднаж великото ти начинание, учителю, тогава ще паднат тъмничните стени в целия свят. Тогава секирите, бесилките и гилотините ще отидат в музеите на по-просветеното време. Тогава новата генерация, според твоите думи «ще поправя» виновните, вместо да ги наказва. Такава благодат, такива радостни, божествени бъдещи начала произлизат из този ковчег!

Не е ли тогава справедливо, учителю, да те нарека жив, а не мъртъв?

Жив те обявявам и те славословя от днес за всички бъдни времена. Защото твоят посев поникна. Той расте и цъфти. И сияе в плодотворния успех“.

Говорещият бе повишил гласа си и пламенният му поглед се отправи към колегите, които, събрани около ректора, гледаха нагоре, обзети от възторг.

„И тъй, ние ти се кълнем — продължи той вече с висок глас, звучащ сега като металически, — кълнем ти се, оживотворений, че ще поемем твоето дело и ще го продължим от там, откъдето току-що го е отпуснала твоята ръка. Ние ще заработим с твоя висок дух и по твоя завет — ние, мъжете, които вярваме в идеята за реформа на наказателното право почти религиозно и в служба, на която искаме да посветим целия си живот, всичките си сили. С тази клетва се разделяме, учителю, с онова, което бе у теб тленно, за да се отправим с гореща благодарност от твоя гроб към нашето, към твоето дело!

Ти, обаче, спи спокойно след морния си дълъг ден.

Лека нощ. Нека хор от ангели да те приспива с песните си.“

Фридрих Вердер слезе бавно по стъпалата на катафалката. Сега лицето му светеше като в треска. В това време се случи нещо необикновено.

Доротейя Ресе, едничкото дете на покойника, висока и разцъфтяла девойка, се вдигна бавно от своето място на първата редица и се отдели от своя годеник доктор Санер. Зад черния воал прозираше бледното й лице, бяло като на мъртвец. Вцепенено, с неподвижна глава и втренчен поглед, с протегнати като у сомнамбулка напред ръце, Доротейя Ресе пристъпи към Фридрих Вердер и недалече от него се повали безшумно на земята сякаш загубила съзнание.

Притекоха се и заобиколиха лежащата на пода, повдигнаха я и я поставиха отново на нейното място.

Неподвижна, тя остана там със затворени очи, докато протойерейт от „Св. Николай“ отслужи литургията.

Колкото и да мислеше Фридрих Вердер през сетнешните години за тази случка, всичко му се струваше призрачно. И наистина моментът съдържаше нещо недействително, нещо подобно на сън.

Отдаден с цялата си душа на своя учител и на неговото дело, изпълнен като с огнена жар от възторзите и идеите на Ресе, Вердер бе изговорил пред любимия мъртвец прощалните думи и прощалната си клетва и помолил, според думите на поета, ангелите да го приспят с песните си.

Напълно унесен от възвишени пориви, Вердер чувстваше песента на хора и звуците на органа като нови, мощни приливи в силно развълнуваната си душа. Когато слизаше от стъпалата на катафалката, високата, обвита с чер воал бледа женска фигура се повдигна, пристъпи към него, протегна ръце, облечени в черни ръкавици и безшумно и нямо падна на пода.

Фридрих Вердер бе от детинство твърде отзивчив към всичко мистично. През цялата му младост съдбата се бе намесвала толкова властно и така магично в живота му, че бе готов всеки миг да бъде повлечен от бързите ѝ промени и капризи към нови, все по-невероятни резултати.

Тук, както поразен стоеше пред ковчег на учителя, избран от юридическия факултет да каже на смъртника последно прости от името на целия академичен свят, като че светкавично отново преминаха през съзнанието му странните картини от приказката на собствения му живот.

Херман Ресе бе прибрал момчето от социалните низини. То бе намерено дете, издънка вероятно от някоя пропаднала в престъпления пролетарска фамилия, осъдено по рождение да прекара живота си на дъното.

Обаче съдбата го изтегли нагоре: Ресе стана за сирачето втори баща. Той откри сърцето си за способното дете, отгледа го и го издигна. На двадесет и девет години Вердер стана редовен професор по наказателно право и дясна ръка на Ресе, а сега, когато Ресе бе починал — несъмнено и негов духовен наследник.

Това се потвърждаваше и от факта, че факултетът бе възложил именно нему да говори пред саркофага на Ресе.

И тъй, увлечен от порива на стигащата до екстаз благодарност, Вердер бе засвидетелствувал своята вяроност така, както никой друг не би могъл да го стори. Защото чувството извираше из дълбочините на сърцето му. След като Вердер бе поднесъл горещите си благодарствени словоизлияния, мъртвият като че ли подвижи изстиналата си ръка и

направи сетен знак на своята дъщеря. И тя послуша веднага неговата заповед. Унесена, вдигната и поведена сякаш от тайни и невидими сили, тя стана пред всички, отдели се от този, който ѝ бе предопределен за годеник почти от детинство, пристъпи зашеметена, към своя бащин апостол и се повали пред него. Безгласно, няма. Защото стореното само говореше повече, отколкото всякакви думи.

Докато годеникът на Доротей д-р Санер, дребният набит мъж с множество дуелни резки по обръснатото лице, с живи очи и енергични движения, както и всички участници в погребалното събрание, които можах да забележат произшествието, видяха само една обезсилена девойка да става, за да падне сетне в полусъзнание пред ковчега на баща си, то за Фридрих Вердер тази покъртителна сцена доби съвсем друго значение.

Той вцепенен видя как Санер смутено повдигна безжизнената наглед млада жена, отнасяйки я към нейното кресло. Едва След това Вердер се върна на своето място. Когато литургията приключи, Санер незабавно изведе годеницата си от залата.

На самото погребение дъщерята на Ресе не се появи. По всяка вероятност я бяха отвели вкъщи. Д-р Санер единствен представляваше семейството на покойника в църковния двор и прие пред гроба съболезнованията на погребалното шествие. Отначало Вердер остана настрана, обзет от някакво стеснение. Обаче, след като хвърли връз гроба на покойника своите три шепи пръст, той се приближи към Санер и му подаде ръка като на представител на опечаленото семейство Ресе.

Д-р Санер пое ръката, обаче стана още по-блед. Устните му затрепераха нервно. Той ги раздвижи, но Вердер не чу нито звук. Санер не изговори нито една благодарствена дума. По всяка вероятност той бе твърде покъртен от момента, за да може да говори. Вердер обаче си тръгна с удовлетворено сърце.

Защото онова, което бе станало там, под черния купол на осветената от свещи катафалка, пред всички и под звуците на органа и хоровите песни, не беше само последица от нервното изнемогване на едно момиче, загубило съзнание от скръб. Такова убеждение отнесе със себе си Фридрих Вердер от погребението.

В онзи час биде увенчано делото на неговия живот. Той виждаше, чувствуваше това. Тъй като бе произнесъл клетва за вярност

и бе готов да посвети от сега нататък всеки час от живота си на заветите на Ресе, той получаваше практически всичко, което да го направи силен и способен за продължението на това дело. Получаваше катедрата на Ресе, а университетските власти му предаваха официално цялото работно поле на учителя: управлението на неговия семинар и неговите списания, управлението на берлинската секция от Интернационалния криминалистичен съюз, изпълнението на целокупната, силно разклонена деятелност, която научният гений Ресе бе упражнявал в продължение на четири десетилетия.

Фридрих Вердер би могъл обаче да развие пълноценно тази дейност само в случай, че би влязъл в притежание и на огромните средства, с които бе разполагал досега неговият учител. А в академическите кръгове бе добре известно, че значителните суми, с които Херман Ресе си служеше, произхождаха единствено от собствената му щедрост. Държавата беше и оставаше истинска скъперница по отношение на тези реформаторски стремления в съдопроизводството, които се струваха на висшите правителствени кръгове революционни. Само един имотен човек, какъвто бе Ресе, би могъл да понася разходите на семинара по наказателно право, към който принадлежеше и един криминалистичен музей със своя библиотека. По същия начин и ръководените от Ресе списания, и пропагандната дейност около интернационалния криминалистичен съюз предизвикваха разходи, каквито Фридрих Вердер не можеше да посрещне. Едва сега, когато дъщерята на Херман Ресе бе изразила с една символична постъпка пред ковчега на баща си, че се вижда неразривно обвързана с неговия апостол, посланик и духовен наследник, едва сега Вердер се видя осигурен с реална власт и средства, правещи го наистина наследник на престижа и идеалите на този голям учен.

„Ще ти помагам и ще те подкрепям всячески, за да продължиш великите и святи начинания на мъртвия ми баща“ — тъй бе разбрал Фридрих Вердер безмълвното тържествено обещание на Доротей; той, следовникът на Ресе, възприе смирено, с наведена глава, сякаш като някакъв мистичен венец на съдбата, горещото обещание за пълна преданост към делото, което бе принадлежало до днес на Херман Ресе, а от сега нататък трябваше да бъде поето от него, Фридрих Вердер, за да му служи той възвишено, с беззаветно себеотрицание. Тъй разбра

Вердер смисъла на този тържествен час. Тъй го разтълкува, сляп за околните обстоятелства, подобно на всички целеустремени хора. И наистина напълно бе забравил, че Доротей Ресе, бъдещата съюзница в неговите дела, освен кръвна наследница на Херман Ресе, бе същевременно и жена, при това млада...

II

След погребението д-р Санер се отправи веднага при годеницата си във вилата на Ресе, която се намираще всред голям парк на кралската алея в Груневалд. Камериерката обаче му съобщи, че госпожицата се била оттеглила и наредила да не я безпокои никой.

Малко разстроен, Санер се упъти за дома си и зачака известие от Доротейя.

Такова обаче не дойде. Когато докторът пожела да говори с годеницата си по телефона, биде осведомен от същата камериерка, че госпожицата имала мигрена и нямала възможност да се обади. На въпроса на Санер дали посещениято му довечера би й било приятно отговориха, че милостивата госпожица не желаела да приема никого.

Санер ядосано захвърли слушалката. Такова поведение беше наистина необяснимо. Че Доротейя не би искала да види днес някое чуждо лице, това той можеше да разбере. Че тя обаче отстраняваше и него, това го слиса.

Санер впрочем се чувствуваше малко обиден. Сцената, която се разигра между неговата годеница и професор Вердер при тържеството в общинския дворец, му подействува неприятно. Защото как изглеждаше в очите на хората той, доктор Санер, годеник на Доротейя Ресе, в момента, когато тя падна пред ковчега на баща си в краката на професора? Тъй да се каже — от благодарност за покъртителната Вердерова реч в чест на покойника?

Какво бе неговото положение!

Беше, разбира се, извинително тази двадесет и три годишна девойка, лишена от майка и единствена дъщеря на Ресе, издъно съкрушена от скръб и детска любов, в момента, когато духовният наследник на Ресе държи своята блестяща надгробна реч, да се е почувствала изпълнена с най-топла благодарност към оня, който бе произнесъл толкова ярки думи в прослава на баща й.

Нека всичко това да беше така.

Обаче начинът, по който Доротея прояви това си чувство, бе неподходящ, нетактичен, театрален.

Колкото по-дълго мислеше Санер върху това, толкова по-нелепа му се струваше цялата случка. Затова и той бе накарал Доротея да си отиде веднага вкъщи.

Тя го послуша без съпротива, като че й беше безразлично дали ще придружи баща си до гроба; като че най-важното за нея бе приключило с онази именно патетична случка.

Колко превратна бе душевната реакция на Доротея! Санер се ужаси. Непонятното обаче в поведението на неговата годеница през този фатален ден не свърши с това. Далеч не се свърши. Защото, ако приемеше всичко, което се бе случило днес, като изблик на чувства, за които Доротея, поради силните вълнения, не можеше да бъде отговорна, ако погледнеше на конфузната случка като на мимолетна нервна реакция у Доротея, то впоследствие най-естественото би било Доротея, дошла в съзнание, да го помоли за извинение за случилото се.

Но тя явно не изпитваше никаква нужда от подобно извинение. Годеницата сега просто отбягваше своя годеник, не го викаше. Днес тя дори отклони на два пъти неговото посещение под предлог на главоболие и умора. Поведение наистина непростимо. Доротея бе поставила Санер в неудобно положение и по отношение на професор Вердер. Разбира се, естествено бе Санер да бе благодарил на професора за надгробната му реч, защото в случая именно Санер представляваше семейство Ресе. Санер не бе благодарил. Напротив, той бе приел съболезнованията от страна на Вердер с мълчание тъкмо защото бе огорчен от поведението на своята годеница и в момента, когато професорът му подаваш ръка, не съумя да се овладее и да заглуши тази си горчивина. Тя неусетно започваше да се насочва и против самия Вердер. Така Санер се провини пред Вердер в неспазване на формата.

В момента, в който съзна това, той отиде до писалищната си маса и написа на Вердер няколко благодарствени реда. Като прати писмото по пощата, Санер се почувства пооблекчен. В душата му обаче остана някакво огорчение към Вердер. Нещо повече. Той чувствуваше как неприязънта му бързо расте. В този професор той предугаждаше свой враг, започна да вижда в любимия ученик на Ресе опасен противник.

Връзката между Санер и Доротея бе отколешна мечта на техните бащи. Старият епархиален съветник Санер бе първи приятел на Херман Ресе. Двамата бащи стодиха своите деца, когато Адолф беше още студент, а Доротея едва на петнадесет години.

От тогава имаше вече осем години. Адолф Санер, който бе станал през това време старши учител в Момсеновата гимназия, наистина сърдечно обичаше своята млада годеница. Стройното, сериозно и малко нелюбезно момиче, с тъмнокафяви очи и бледо като лилия лице, без да беше красавица, имаше привлекателна и аристократична външност. Останала отдавна без майка, тя изпитваше възторжена любов и голяма привързаност към знаменития си баща. Още полудете, тя му достави, разбира се, радостта да изпълни неговото сърдечно желание и стана годеница на Санер. Днес горда, цветуща девойка, Доротея разпалваше силно подвижния, но предразположен към затлъстяване Санер. Той страстно обичаше младата си годеница. Тя обаче бе хладна към своя избраник. По-висока близо с една глава, изглеждаше, че погледът ѝ се прехвърля постоянно през него, към някаква примамлива далечина.

Санер чувствуваше, че за Доротея той не беше „годеникът на нейните мечти“. Тя обаче не му беше давала никога повод за съмнения и ревност. Момичето бе прекарало три от годежните години във френски и английски пансиони и когато се връщаше все по-прелестна и разцъфтяла, сърцето на нисичкия главен учител бурно се вълнуваше. Доротея обаче се държеше с него само като сърдечна приятелка от детинство, почти като сестра, и видимо избягваше всяка по-буйна ласка от страна на своя годеник. Отначало това се приписваше на нейната още ранна младост, докато Санер започна все по-определено да подозира, че просто обича много по-силно, отколкото го обичат. Но той се надяваше и вярваше, че напредващата зрелост на младата годеница все някога ще му разтвори напълно нейното сърце. И непоколебимо продължаваше да ухажва Доротея. Годишите идваха и заминаваха, бащата на Санер умря, самият доктор бе вече отдавна на длъжност и почести в гимназията. Той, както и Херман Ресе, увещаваха вече три години Доротея за брака. Тя пък постоянно молеше за отлагане. Не искала още да оставя баща си сам, била още твърде млада. И заставяше годеника си на тая жертва. Самият Ресе беше раздвоен. Той хем желаше брака, хем се страхуваше от раздялата с

дъщерята и от усамотената къща. На Санер просто вече дотягаше просешката роля, отредена му през всичките тези години.

Неговото нетърпение, усиляно може би именно от непристъпната студенина на Доротея, намираще разбиране и подкрепа от Ресе. На молбите на дъщеря си той бе дал като последен срок още една година. След това тя трябваше да се венчае. Смъртта на Ресе съвпадна с втората половина от тази година. Истина бе, че през това време Санер не бе видял някога годеницата си да се показва благосклонна към някого другиго. Явно не нещо подобно държеше Доротея настрана. Но Санер бе забелязал как понякога Доротея разглежда замислено и заинтересувано любимия ученик на своя баща, който често дохождаше в дома на Ресе.

Вердер имаше отличителна, интересна фигура. Висок и строен, по-висок от Доротея с цяла глава, той имаше същата бледност, която разхубавяваше и нея. У него тя правеше още по-силно впечатление поради рамката от обилни, черни като въглен коси. Чифт пламенни черни очи, хлътнали малко дълбоко, придаваха на лицето му фанатичен вид. Изтънчена характерна външност, апостолска фигура, Вердер беше личност, която биеше навсякъде на очи и лесно можеше да направи впечатление на едно младо момиче. Към това се прибавяха и неговата бърза и бляскава кариера, ненадейният му подем, видното име, което бе вече спечелил в толкова млади години. Ресе бе обичал Вердер като свой син. И твърде близко до ума бе, че и Доротея ще чувства нещо към този блестящ млад академик.

Санер впрочем често бе мислил дали тези двама души не са предопределени един за друг. Обаче Доротея би трябвало да е разбрала, че Вердер няма отношение към жените. Санер не бе видял никога Вердер да хвърли поне един поглед към фигурата на Доротея — така както го поглеждаше сегиз-тогиз тя, като човек, който подбужда нейното любопитство. Вердер беше човек на идеите. Самодоволен, увлечен в своята специалност, за него като че нямаше нищо друго на света. Санер виждаше и знаеше това, затова не откриваше във Вердер съперник. Днес — тази мисъл обзе Санер като внезапно прозрение — нещата се нареждаха изведнъж съвсем иначе.

Херман Ресе не съществуваше вече. Доротея нямаше вече баща, комуто трябва да принесе като обет и жертва този брачен съюз. Сега Санер можеше само да се надява, че чувството на благочестие и дълг

към починалия ѝ баща може да обвърже Доротей. Защото тя бе показала, че не се стреми към брака със Санер като към най-висшето щастие. Затова и не бе преставала да го отлага.

Вердер бе пълен духовен наследник на Ресе и пред ковчегу му бе показал недвусмислено, че приема това като нещо естествено. Но какво означаваше патетичната демонстрация на Доротей? Тази девойка, чиято студенина правеше Санер нещастен и потиснат през всичките години на годежа им, се бе събудила внезапно за страстен чувствен порив. Предпазливата, затворената Доротей се остави да бъде увлечена в един спонтанен акт пред широка публика, акт, който би имал не по-малък ефект и на сцената.

Дали не бе това начало на някаква криза? Едно разтърсващо пробуждане, което би могло да срине щастията на неговия живот? Колкото и малко да бе мислил за това в момента на самата случка, сега той започна да се изпълва с опасения.

Доротей и Вердер — това би могло да хрумне на всеки, който стоеше отдалеко и не познаваше обстоятелствата. Който обаче ги знаеше, можеше само да се усмихне и да свие рамене. Та нали той, Санер, е предопределеният, той е годеникът на Доротей. Не съществуваеше следователно възможност Доротей да стане, когато и да било, жена на Вердер.

Херман Ресе със сигурност не бе мислил никога за това. Но ако все пак би се появила като мигновение подобна мисъл, той би я отхвърлил като невъзможна, недопустима. Адолф Санер притежаваше за това доказателства, документи. Той ги имаше. Те бяха негови.

Защо тогава да се изтезава с подобни подозрения? Това бяха само болезнени фантазии, лоши видения и нищо друго.

Доротей и Вердер: безсмислица! Това не би станало, не би могло никога да стане, никога!...

III

Бяха минали вече три денонощия от погребението и д-р Санер все още не бе видял своята годеница. Възмущението му от това бе голямо. Той поръча на училищния слуга да извести по телефона Доротей, че ще я посети подир обяд към пет часа.

Не му бе отказано и той се отправи за тази мъчителна среща.

Като пристигна във вилата на своя тъст, беше въведен в зимната градина и помолен да почака малко. Адвокатът Вернер, довереник на Ресе, имал кратко съвещание с милостивата госпожица. Веднага след като то приключи, господин докторът ще бъде приет.

Кръвта веднага нахлу в лицето му. Недоволството му се удвои. Значи тук се водеха вече съвещания с адвоката на семейството, а той, зетят, не е дори повикан?

Несъмнено поводът е отваряне на завещанието. И вместо да покани веднага годеника си, Доротей го оставя да чака, докато свършел разговорът с адвоката.

Какво означаваше всичко това?

Той тук чужд човек ли бе? Или някой натрапник? Не принадлежеше ли към семейството, не беше ли наследник на покойника както самата Доротей и нямаше ли правото поне да знае какви разпореждания ще трябва да се направят?

Колко недостоен беше начинът, по който се отнесоха тук с него! Доротей бе оставила да преминат цели два дни, без да пожелае разговор с него. И не последва нито дума за извинение, за обяснение на станалото.

Тя го бе избягвала до сега. Дойде неповикан и тя поръча да го оставят да чака. Лудо поведение. Наистина лудо, безумно. Санер се разхождаше възбудено нагоре-надолу из зимната градина. Навън заваля слаб дъждец и замъгли стъклата на прозоречните стени към градината. Денят отминаваше. В съзнанието на чакащия все по-ясно изпъкваше обидното в неговото положение. Той реши незабавно да си отиде. Тъкмо тогава отвън се дочуха гласове.

Санер позна дълбокия алт на Доротея. Гласът, който толкова обичаше, днес жегна неговото сърце. Оскърблението и пренебрежението, от които бе страдал през тези дни, се събудиха сега отново. Прибави се и угнетителният страх, че ако се дойде до някакъв спор между него и Доротея, той би могъл да има рязък завършек и да доведе до пълен разрив.

Защото Санер бе решен да се противопостави най-енергично на такова поведение. За да не тръгнат още от началото по погрешен път във взаимоотношенията си, Санер бе длъжен рязко да подчертае, че не е и няма да бъде човек, който позволява да си играят с него.

Посрещнеше ли Доротея този протест неотстъпчиво, тогава краят бе сигурен. Когато обаче тя отвори вратата на зимната градина и влезе бавно, облечена в черната си рокля, когато срещна бледото ѝ напрегнато лице, Санер бе обхванат от безутешното усещане за незащитност. Защото отново почувства както дълбоката си страст към тази, горда девойка, така и студенината, която идеше от нея.

Санер като че не бе виждал по-непристъпно изражение в човешки очи от това, което съзря сега в очите на своята годеница. Тя не го поздрави.

Застанала вече срещу му, Доротея очакваше с презрително спокойствие и равнодушие упреците, които ѝ е подготвил Санер. Той застина в своя чер редингот, с треперещи устни, без да промълви дума, дотолкова бе смутен от нейната показна и коравосърдечна студенина.

Нещо го задуши. Лицето му доби такова, изражение на огорчение и болка, че Доротея все пак наведе упорито вдигнатата си глава. Думите ѝ зазвучаха почти меко, когато тя каза:

— Нека не си създаваме излишни страдания, Адолф. Че трябва да се разделим вече знаем. Защо тогава да утежняваме и без това мъчителната раздяла?

— Раздяла! — промълви зашеметен Санер. — Да се разделим? — повтори той с покъртително учудване в гласа.

Тя поклати глава, като че не разбираше.

— Нима не ти беше ясно, че всичко помежду ни е свършено? — запита тя. — Би ли могъл ти, след онова, което се случи, да ми подадеш отново ръка?

Той се вгледа в нея безсмислено и продължително. Очите му се бяха разширили, сякаш внезапно проникнали, в някаква ужасна

истина. Значи онова, което Доротея бе сторила там, пред изненаданото множество при погребалната церемония, не беше израз на моментна душевна слабост, на силно нервно сътресение, а нещо съвсем друго. Съвсем явно тя не искаше случаят да се тълкува като неволна, полусъзнателна постъпка на разстроена жена, а като истински символ, като голяма решителна стъпка, разделяща я завинаги от Санер.

Доротея видя безпомощността на Санер, но не му каза нито една утешителна дума. Тя чувстваше резкостта на своето поведение спрямо досегашния си приятел от детинство, обаче без всякаква следа от разкаяние. Защото тя желаше и постигна това скъсване с желязна воля. Защото бе защитила предварително сърцето си с трикратна броня против всякакви сътресения, чувства и състрадания.

Санер стоеше всред полумрака на помещението, навел ниско подстриганата си глава като под някакъв ужасен удар. Той въздъхна дълбоко, обърна се бавно и тръгна към вратата.

Когато похвана дръжката, каза с нова дълбока въздишка:

— Бедна, бедна Доротея...

След това изчезна в сянката на вратата, която се затвори подир него без шум, и се помъкна за дома си като ранен. Никога не бе очаквал той такъв необикновен край на своя спор с Доротея и не бе предполагал толкова категоричното си унищожение.

Какво бе станало изведнъж с това плахо, покорно дете? Едва-що смъртта бе обезсилила бащинската ръка, направлявала досега нейния млад живот, и Доротея сграбчи с учудващо рязък замах кормилото, изхвърли насилствено своя годеник из стария път и се задвижи, полетя сякаш спасена към една съвсем нова, примамлива цел.

Със затворени очи! Защото какво знаеше това момиче за Фридрих Вердер? Нищо. Тя и не можеше да предполага нищо от онова, което собственият ѝ баща му бе поверил някога като тайно завещание, като обяснение на Вердеровото произхождение.

Колко съдбоносно бе, че тъкмо Вердер трябваше да бъде онзи, към когото се насочи неочаквано събудилата се страст на Доротея. Тази внезапно събудила се жена посегна спонтанно, публично — пред ковчегата на баща си — към мъжа, върху когото се бе спряла. Санер, който отначало бе недооценил онази сцена и нейните последици, едва сега осмисли първопричините ѝ.

Какъв вулкан спеше в това момиче, в това довчерашно дете! Или пък: бе играло тъй добре ролята на такова! Слава богу, че Херман Ресе не бе жив, за да преживее това. Защото Санер бе убеден, че Ресе би употребил цялата си родителска власт срещу увлечението на своята дъщеря. След като обаче Херман Ресе бе вече покойник, не е ли тогава той длъжният да предотврати този съюз? Но ако бе изпратил примерно днес на Доротей документите, които Ресе му бе предал преди няколко години, би ли могло да се предположи, че познаването на тези обстоятелства ще я възпре да се омъжи за Вердер?

Страст, силна като тази, каквато Доротей бе проявила към Вердер, едва ли би могло лесно да бъде отклонена чрез каквито и да било факти и съмнения. Това беше ясно.

Сега обаче Санер си спомни, че върху връзката с документи, която се пазеше в касата на неговата банка, имаше забележка, написана от ръката на Ресе. Тя постановяваше: „Да се предаде на Фридрих Вердер, когато ще бъде вече баща“. Следователно нямаше още никакво право да се намесва във всички тези неща. Това време беше още далеко. Възможно бе и да не настъпи. Защото ако бракът на Вердер с Доротей би останал бездетен, тогава според поръчението на Ресе Санер не би трябвало въобще да съобщава за документите.

Освен това, дори ако би се оказало и оповестило днес, че Вердер е син на най-отвратителния престъпник, коя любяща жена би се оставила да бъде отклонена от желанието да задържи, въпреки всичко, любимия мъж? Напротив, той печелеше едно още по-пламенно удивление, защото е успял да се издигне високо, излизайки из пропастта. Във всичко това нищо не можеше да се промени. Санер беше и оставаше принуден да допусне евентуалното извършване на брачния съюз между неговата досегашна годеница и професор Вердер, без да би могъл да се намеси по какъвто и да е начин.

Малката Доротей, още дете, биде сгодена със Санер, направлявана от двама наивни бащи, които вярваха, че биха могли да уредят всичко според своите собствени желания. След това бащите умряха, убедени, че всичко е наред. Вторият от тях не беше обаче още заробен, когато младото и силно сърце на Доротей взе друго решение, отхвърли детинското послушание и си избра този, към когото чувстваше влечение. Тя просто упражни своето най-висше право.

Дали това причиняваше болка на изоставения годеник или не, това беше негов проблем. Но не беше негова работа сега, раздразнен и огорчен, да играе спрямо новата двойка ролята на провидение, да я плаши с мрачни съдбини, които може би не бяха нищо друго, освен фантоми, бледи привидения посред светъл и ясен ден. Не, за него не оставаше нищо друго, освен да се оттегли, да предостави другиму това, което е считал за свое. Санер чувстваше, че ще има още много да страда от това. Той бе уязвен за цял живот. Колкото и млад да бе, непреминал още тридесет и някоя година, той виждаше: слънцето, което би трябвало да му свети, се бе вече загубило отвъд хоризонта, и той се намираше, зъзнец и треперещ от студ, всред мрак и тъмнина.

IV

Доротейя Ресе също си бе представлявала тази среща съвсем иначе. Тя искаше да разтури своя годеж от детинство, който всъщност никога не бе изпълнял душата ѝ, но внимателно, с цялата деликатност, която дължеше на своя отдавнашен приятел и любимец на починалия си баща. Бе го държала настрана до момента, в който трябваше да бъде разкъсана връзката, не за да го оскърби. Напротив. Чувството на вина, което изпитваше, я караше да отлага развързката, още повече, че през първите два дни след погребението не се чувствуваше достатъчно силна за такъв разговор. Душата ѝ тръпнеше под сътресенията на нещо, което се бе разразило върху ѝ като необузdana природна сила, и в нея сега цареше хаос. Колко много бе изстрадала тя през тези тежки дни, колко много се бе борила!

Досега бе живяла като насън. Бе прекарала всичките тези години на своето моминство в едно почти летаргично състояние, в бездействие, като приемаше всичко и не намираще сили за съпротива. Нея я водеха, тикаха, и тя отстъпваше. Че баща ѝ, подобно на много други наоколо, мислеше само за нейното добро, не ѝ хрумна никога да се съмнява. Обаче, този мил баща, какво знаеше той за своето дете? Нищо! Нищо! Той го обичаше посвоему, готвеше му бъдеще, както той разбираше. Сгоди я за един добър, безукорен мъж, който също без съмнение я обичаше. И всичко изглеждаше от добро по-добро. Но никому не дойде на ум да проследи как тя самата се отнасяше към всичко това. Трябваше постоянно само да приема, да понася, макар да съзнаваше ясно, че върху ѝ се упражнява насилие по отношение на едно такова безвъзвратно решение. Разбира се, при цялото си търпение тя все пак бе оказала известен отпор. Това бе постоянно исканото отлагане на брака със Санер. Но кой знае дали би ѝ се удало и това, ако не беше помогнало и мълчаливото желание на бащата да задържи единственото си дете още малко при себе си и по този начин да отдалечи запустяването на своя дом. Така Доротейя успя да стигне до

тук, а преди да премине последният, уговорен срок, бащата легна на смъртно легло.

Още същия миг Санер пое поводите, започна да се разпорежда като естествен наследник на къща, семейство, владения. Той нареждаше, заповядваше на прислугата, а едва-що бащата бе склопил очи, пое и опеката на дъщерята, на която гледаше също като на безспорно свое притежание.

Отначало острата и силна болка за бащата отне на Доротея чувството за новосъздадения ред. През първите часове тя бе дори благодарна, че се намери веднага мъжка ръка, която да урежда с умение и енергия стотиците възникнали проблеми. Първото недоволство възникна у нея, когато видя големите обявления във вестниците, оповестяващи кончината на нейния баща и подписани от името на опечалените от доктор Адолф Санер, преподавател в Момсеновата гимназия в Шарлотенбург, запасен поручик. Доротея не съзнаваше какво точно, но нещо от това я оскърби. От този миг започна да расте недоволството ѝ от начина, по който Санер си позволяваше да се разпорежда с всички свързани със смъртта на бащата работи. Тя не произнесе нито дума, долови само как неприязънта я обхваща все по-силно, неприязън към мъжа, който я обичаше, но спрямо когото тя не изпитваше ответни чувства.

Санер бе причината да не може тя да се отдаде на чистата скръб, негова бе вината, че тя ходеше в черните си дрехи разстроена и озлобена нагоре-надолу, отглеждайки в себе си едно недоволство, чиято отрова — тя чувстваше това — би я тласнала в най-близко време към някоя самоосвободителна постъпка.

Когато най-сетне настъпи времето за погребалната церемония в общинския дворец и Санер дойде да я вземе, наложил обвит в креп цилиндър и се качи с нея в колата, чакаща пред градинската врата, Доротея с горчивина помисли, че той наскоро ще дойде пак с една карета, пак с този висок цилиндър на главата, за да я отведе пред венчалния олтар. Обзета от такива мисли, с горчиво свити устни, тя седеше в колата, а Санер, поел ръката ѝ в своята, не я пусна до края на пътуването. Дори искрица благоговение нямаше в нейната душа — нито когато се качваше по широките каменни стъпала на общинския дворец, облегната на своя годеник, нито когато биде представена на първия кмет на града, който ѝ изказа своите съболезнования и ги

въведе в салона. Няма, неподвижна, сякаш безчувствена, Доротея изслуша речта му, без да схване нейния смисъл. Защото мислите ѝ бяха при нейния баща, от когото тя се чувствуваше сега предадена и изоставена. В живота си, в своята специалност, в своята наука, в делата на градската управа, навсякъде той бе работил и се проявявал най-примерно. Бляскавите почести, които му се отдаваха, доказваха това. Само по отношение на нея, на единственото си дете, не бе постъпил той справедливо. Сега лежеше тук, ням и вцепенен, под този хълм от цветя, венци и палмови клонки, простил се със света, отлетял безмерно далеч. След половин час тя щеше да остане сама, жертва на неговото заблуждение, отдадена на доживотно страдание, наложено ѝ от един погрешен брачен съюз.

В това отчаяно състояние премреженият ѝ от сълзи поглед внезапно улови високата фигура на Вердер. Той се качи по стъпалата към катафалката и спря пред нозете на покойника. Застана там съкрушен, изпълнен с любов, нежност и почит. Големите му изразителни очи излъчваха смирение и истинска болка. Всичко това повлия силно на Доротея, извади я от вцепенението и я отдаде на страданието, на чистата, неопетнена печал.

Мигът, в който Вердер не бе още проговорил, в който събираше сили да преодолее задушавачото го ридание, немият жест на една дълбока скръб развълнува и покърти Доротея. Собственото ѝ страдание стана сякаш встъпителен акорд към думите на Вердер, които той начена с понизен, но ясно проникващ до всички глас.

О, как разговаряше той с мъртвеца! Като че бе с него. Как му засвидетелствуваше всичко: почит, благодарност, клетва, всичко, което заслужаваше. Благодареше му без ораторски патос, без жалостивите интонации на погребалните речи, при които ораторът фактически изявява себе си, вземайки покойника само за претекст. За Вердер действително сякаш не присъстваше никой в тази широка зала, никой, освен мъртвеца. Едва след като освободи мъката си, той призова своите другари и колеги за вяност към Херман Ресе и голямото дело на неговия живот.

Това чистосърдечно пречистване пред покойника властно завладя дъщерята на Ресе, събуди отдавна таящото се в дълбочините на душата ѝ благоразположение към Вердер, тласна я към постъпка, която се разрази подобно на светкавица и порази погребалното множество.

Мигът, в който Доротея се почувства вдигната и поведена от незнани сили към Вердера, екстазът от внезапното отдаване, бе най-възвишеното и величествено чувство, което бе преживявала. Никога в нея не бе зазвучавал такъв ликуващ химн, никога малкият свят на нейното аз не бе разтърсван и удовлетворяван от такова блажено опиянение. В нея пееха хиляди чучулиги. Душата ѝ се изпълни с чувство на облекчение.

Чудно, чудно беше всичко това.

Не протегна ли нейният мъртъв баща восъчната си ръка, за да покаже на детето си пътя, правият път през лабиринта на този живот? Не разкъса ли сам той заблудението, което трябваше да свърже навеки Доротея със Санер и не оттласна ли своето любимо дете към онзи, който по правото на духа бе действителният негов наследник? Онзи, който идеше след него в преобразуването на наказателното право, неговият оръженосец, избран да възседне жребеца на мъртвия учител и да продължи борбата до победен край. Тъй беше това, тъй беше.

Със синовната си клетва Фридрих Вердер извоюва и Доротеиното сърце. Тя също беше част от царственото наследство, което Херман Ресе остави на своя избраник. А Ресе го бе избрал измежду свои даровити съработници. Щом като ректорът, сенатът и факултетът бяха одобрили този избор, щом като се прехвърляха сега съвсем естествено върху Вердер служба, катедра, слушатели, които бяха принадлежали на Ресе, тогава логично бе този млад победител да получи имота и дома му, а с тях и единственото му дете.

Доротея бе обявила, че съзнава и желае това на всеослушание, пред очите на всички чрез една смела и символична постъпка.

Това обаче, което бе започнато в едно мигновено състояние на опиянение, на душевен шемет, за да превърне за нея погребалния ритуал в празник на просветлението, сега, след като бе отминала омаята, трябваше тепърва да бъде отвоювано с упорита борба.

Първият удар, впрочем, бе вече минал. Раздялата със Санер бе свършено дело. При това тя стана някак странно. Доротея се бе подготвила за едно крайно притеснително и продължително обяснение, а всичко премина бързо и почти безмълвно. Санер, който дълго време като че не искаше да разбере нищо и през първите дни след погребението се стремеше настоятелно да проникне до нея,

внезапно бе станал способен да анализира и се бе оттеглил мълчаливо и с мъжко самообладание. Това придаде на раздялата помирителен оттенък и съхрани в Доротеината душа приятелската симпатия. Останаха и дълголетните спомени. Естествено бе Санер да е болезнено засегнат. Обаче тази рана постепенно щеше да заздравее. Не отговаряше на неговия характер и възпитание горещата му любов да се преобърне в омраза. Доротея не очакваше от него такова нещо. Той не си отиде от нея с проклятие, с избухване на обидено тщеславие. Не, той се раздели със състрадателни думи за любимата, която му бе приготвила такава рязка и студена раздяла. Преди да излезе, той бе промълвил: „Бедна Доротея!“. Тя се стресна, когато чу тези думи. Те проникнаха в съзнанието ѝ като предвещание. Сякаш тя не се носеше към своето пламтящо щастие. Сякаш се втурваше по пътя на гибелта. Странно, странно! Как само бе произнесъл той това в полумрака, пред полуотворената врата: „Бедна Доротея...“.

V

Бяха минали едва два часа, откакто доктор Санер си бе отишъл, когато — към шест часа подир обяд — ѝ донесоха визитката на Фридрих Вердер. Макар и тръпно да очакваше професора, Доротeya сякаш остана поразена от гръм, когато разбра, че е дошъл. Тя поръча припряно на прислужницата да покани господина в работната стая на бащата и да го помоли да почака. Задъхвайки се от вълнение, тя стоеше в средата на голямата стая с наведена глава, притиснала с ръце лудо туптящото сърце, обладана от усещането, че няма да съумее да се мръдне от мястото см.

Всеки се бои, когато се види по средата на моста, който води към безвъзвратността, към онези решителни стъпки, след които нямаше вече връщане. Всичко това обаче пулсираше в подсъзнанието ѝ. Пред нея реално и застрашително стоеше необходимостта да мине през тази врата и да се срещне насаме с мъжа, комуто бе открила публично своето неудържимо влечение. И бе направила това с откровеност, близка до самопредателство, съдържаща дори нещо безсрамно.

Оттогава бяха минали три дълги дни, които тя бе използвала досега само, за да се освободи от своя годеник. Още не бе имала време и сили да помисли и обсъди онова, което бе станало пред ковчега на баща ѝ. Това, което тя бе направила там, бе сторено, разбира се, като в полусън, не, в безсъзнание. Иначе то не би могло да стане!

Та нима бащиното погребение бе времето и мястото за избор на любим? Нима там, пред очите на стотици хора, трябваше да се разкриват най-съкровени чувства? Какво би трябвало да помислят за дъщерята на Херман Ресе всички тези хора, присъствували на безумната сцена? Сигурно мнозинството е помислило, че болката по бащата я е извадила от равновесие.

Но какво е помислил Вердер?

Страните ѝ горяха. Бледността им бе сменена сега от трескава червенина, и въпреки че напрегна цялата си воля, тя пак се отправи

сякаш зашеметена, бавно и колебливо, изпълнена със страхове, към работната стая на баща си, в която я чакаше Фридрих Вердер.

Той тръгна бързо насреща ѝ, стисна ѝ ръката и понеже забеляза как под светлината на електрическите лампи лицето ѝ потрепери и болезнено се сви, поведе я към едно кресло, където тя се отпусна.

— Исках да си позволя — започна той ниско, но без боязън в гласа, — исках да си позволя да попитам как се чувствате. Вие прекарахте мъчителни дни и сигурно ви е било много трудно?

С енергично движение тя изсуши очите си, повдигна глава, погледна Вердер право в лицето и каза ясно и твърдо:

— Не моето състояние е главното сега. Нека най-напред поговорим за най-важното. Щастлива съм да мога да ви доставя радост. Завещанието на моя баща определя за вас, професоре, една част от четвърт милион марки. Тази сума е отделена, за да осигури продължението на всички начинания, които служат на реформата в наказателното право и на нейното пропагандиране.

— Чудесно — отвърна Вердер. — Аз, откровено казано, очаквах такова разрешение. Херман Ресе не правеше нищо наполовина. Той не би ми поверил продължението на своите дела, без да ме направи силен и годен за това. Постъпката му напълно му подхожда. Обещанието, което получих от вас, госпожице, нямото обещание пред ковчега ми подсказа, че домът на Ресе ще остане мой съюзник, ще ми дава своята помощ в голямата борба за увенчаване делото на вашия баща. Благодаря ви искрено, както и на вашия годеник, че сте дали своето съгласие.

— Моят годеж не съществува вече. Днес аз го разтурих.

Вердер погледна Доротейя с широко отворени очи. Изразът на лицето му бе съвсем объркан, смисълът на казаното му убягваше.

Тя притеснено се усмихна.

Най-сетне Вердер каза:

— Аз съм безкрайно изненадан. Но това просто е невъзможно.

— И все пак е станало. Преди два часа, точно преди два часа. Ние се разделихме. Доктор Санер и аз — разделихме се завинаги.

Доротейя се загледа неподвижно пред себе си. Лицето ѝ започна отново да потреперва.

— И защо, ако ми бъде позволено да попитам, госпожице Доротейя, разтурихте този годеж, сключен според желанието на вашия

баща?

— Само съобразно желанието на моя баща и на бащата на бившия ми годеник. Също и по желанието на самия доктор Санер. Не и по моето. Мене никой не бе ме питал. Аз бях дете и мене ме обещаха като, някаква вещ. Съзнах и почувствах, че не ще мога никога да принадлежа на Санер. И тогава развалих годежа.

— Внезапно ли се почувствахте убедена в това?

— Не — отвърна тя, — аз отдавна носех чувството, че не бих могла да стана съпруга на Санер. Поради това постоянно измолвах отлагане на сватбата. Бързо бе решението за разтурянето на годежа. И това решение аз дължа на вас.

— На мене?! — каза беззвучно Вердер. В думите му се четеше смущение.

— Да, на вас, Фридрих Вердер. На вас.

— Но как да разбирам това, госпожице Доротейя?

Тя се загледа отново смутено пред себе си. Това обаче продължи само миг. После раздвижи решително глава и каза:

— Понесена съм като от водовъртеж. Изпитвам чувството, че решавам своето бъдеще, съдбата си. Затова пренебрегвам всичко — както там, в общинския дворец. Не мисля за срам и въздържание. Разкъсвам най-интимната си същност и ви говоря открито и дръзко. Когато вие говорихте там на моя баща и му давахте своята клетва, аз помислих: той е привързан напълно, с цялата си душа към него, привързан и след смъртта. И стои тук като негов ученик и апостол, изпълнен цял от светостта на завета, който приема. Чудно ли е тогава да му бъда предана с една мечтателна благодарност? Разбира се, че не. То е напълно естествено. От години ви обичах. Радвах се да ви виждам. Търсех вашия поглед. Обаче там, в общинския дворец, вие просто ме повлякохте, изпълнихте ме цялата и аз прозрях — за мен съществува само един мъж — този! Нататък е ясно: ще остана сама — до живот — ако вие не ме пожелаете. Ще ви дам всичко, каквото притежавам и съм, всичко — до последното, всеки дъх, всяка капка кръв, драговошно и с радост, ако...

Тя прекъсна, обзета отново от трескава жар. Сълзи потекоха по страните ѝ, но тя не произнесе ни дума повече. Вердер бе поел ръцете ѝ и ги държеше здраво. Тъй здраво, като че не искаше да ги пусне вече никога, никога.

Дълго време стояха те така. Немите сълзи на Доротея продължаваха, Вердер дишаше, мъчително, със свито сърце. Доротея разбра, че той преживява някаква ужасна борба. След това внезапно пусна ръцете ѝ, поглади няколко пъти слепоочията и челото си и пророни тихо, почти шепнешком:

— Вие ме правите безгранично щастлив, Доротея. Всичко това аз не мога още добре да схвана. Като в сън съм. Изпълва ме страхът, да не би внезапно да се събудя и да разбера, че всичко това не е истина.

— То е истина, Фридрих. Повярвай го... то е...

Тя също говореше шепнешком. Вердер отново поглади челото си, като че се бореше да се овладее.

— Ако е истина — въздъхна той, — тогава аз съм като щастливото дете в приказката. Всичко това ми се пада, пада ми се — като някой изцелителен дъжд, и мене ме обхваща отново страх...

— Страх? От какво?

— От изобилието, от безмерността на щастието. Това е твърде много...

Поглади отново високото си, заобиколено от буйни черни коси чело и каза сам на себе си:

— Твърдост! Аз трябва да се съвзема!

После скочи, отиде при прозореца, дръпна настрана кадифената завеса, натисна трескавото си чело върху хладното стъкло и загледа неподвижен навън в тъмната и влажна есенна вечер. След това се обърна, върна се при Доротея, престоя известно време наведен пред нея и каза също така тихо и нерешително:

— Значи сега трябва само да протегна ръка, за да притегля щастието към себе си. Всичко в мен ме тегли да сторя това. Обаче понапред трябва да ме изслушаш. Не искам да сложа нито една целувка върху твоите устни, преди да ме познаеш така, както сам аз се познавам. Доротея, ти разтвори изцяло сърцето си пред мен. Аз също искам да постъпя така. Никога не съм казал някому това, което искам да ти кажа сега — никому и никога. Зная, възможно е с това да те отблъсна от мене, да разбия с това признание щедро подареното ми щастие, да го разбия на хиляди късове. Обаче това трябва да бъде направено. Ти трябва да ме чуеш. Бих бил престъпник спрямо тебе, ако бих го премълчал. Ти трябва да проникнеш в душата ми, преди да станеш моя! Това е необходимо!

Очите на Доротея се разшириха, изпълнени от боязън. Сърцето ѝ потръпна. Какво, какво ще последва сега? „Бедна Доротея“ — бе казал Санер, когато си отиваше от нея. И ето, сега дохождаше ужасното...

Вердер видя как страхът свети в очите ѝ. Около тесните му устни се появи горчива усмивка. Той не изшепна своето признание. Изговори го ясно. Само начинът, по който образуваше думите, учестеното му дишане, трепетът на неговия глас издаваха бурята, която бушуваше в него.

— Доротея, ти не знаеш, че аз съм нещастен човек. Страдам жестоко, страдам от тогава, от когато мога да мисля. Страдам от себе си. Раната ми е дълбоко вътре, в скритите ъгли на моето аз. Никой не подозира това. Нямам приятел — нито мъж, нито жена. Твърде горд съм, за да се разкрия. Дори и на твоя баща, който беше и на мен като баща, не съм дал да се взре в душата ми. От жените странях, плаших се от тях. Разбира се, копнеех за женски ласки силно и горещо. Обаче, повтарям, държах се твърде далеко, защото се страхувах.

— От какво, Фриц, всъщност така се страхуваш?

— От това, Доротея, което ти дължа сега. От признанието. От изповедта, от душевното разголване. Ти обаче пожела да дойдеш при мен. Ти, красивата и горда дъщеря на Ресе. Но дали ще можеш, дали ще удържиш, след като узнаеш, че мъжът, когото си избрала, е без вътрешни опори, нещастен и прокълнат от съдбата.

— Какво говориш! Та обясни се! Какво има?

— Най-горчивото, най-унизителното, от което може да страда един човек. Аз не зная своето произхождение. Зная само това, че твоят баща ме е намерил някъде. Тъй като той се е ровил много между семействата на престъпниците поради своите издирвания, в мен се роди съмнение, че произхождам из някое такова семейство. Той ме е открил там, дал ми е ново име, скъсал е всички връзки, които са ме обвързвали с миналото...

— Направи и ти така, Фридрих! Направи и ти така! — заклеваше го с вдигнати ръце тя.

— Та аз го направих! Направих го! Хвърлих се в работата, за да се забравя. Това беше възможно докато останех сам. Обаче, когато моята съдба се свързва със съдбата на една жена, тогава отново изниква ужасният въпрос: „Кой си ти? Кой? Откъде идеш?“.

Тя го погледна сега продължително и спокойно. Гласът ѝ звучеше твърдо, сигурно и убедително, когато каза:

— Ти си този, когото си направил от себе си, никой друг. Какво се намира зад това, каквото е било преди него, то са призраци, сенки. Прогони ги!

— Това, Доротея, съм си казвал хиляди пъти сам. Безчислено пъти съм прогонвал тези призраци. Обаче те се връщат отново и ме угнетяват. Може би всичко това е фантазия. Обаче кой трябва да се страхува на този свят от угрозата на наследствеността, ако не ние, които установяваме в своите изследвания отново и отново нейното господство?

И аз ти заявявам: това е моят живот. Ако и никой да не предполага, аз съвсем не съм в блажено душевно състояние. Там има тъмнини, черни облаци от меланхолия, която надмогвам само при крайно напрежение на волята. Нима не ти е ясно, че този Едипов страх да не знаеш кой си може да задуши човека, когато надвие?

— Той няма да надвие! Той не бива да те съкруши, Фридрих!

— И няма, докато остана силен. Не. Но всъщност не моята вътрешна стабилност е сега проблемът. Трябва да се постави един друг въпрос и да му се даде отговор.

— На кой именно въпрос?

— На този, Доротея: Не се ли ужасяваш, когато ме виждаш в такава светлина? Не те ли плаши да знаеш откъде съм дошъл аз? Както е естествено хора с добър произход да се свързват само със също такива, така е нормално те да се плашат от онези, които идат от тинята. Не е ли така, Доротея?

— Не. Ни най-малко. Това, което ми разказа днес, ми дава възможност да те опозная напълно. Дори нещо повече — усилюва влечението ми към теб.

— Нима именно това те привлича към мене? — възкликна слисан той. В гласа му звучеше недоверие.

— Именно това — отговори Доротея. — То ти даде твоя плах, въздържан характер. То те правеше мълчалив при посещенията у дома, то нанесе тези страдални черти по лицето ти на мъченик. Тези дълбоки бръчки тук, около устните, са издълбани от болката. Тук. Тук...

Тя посочи с пръст бръчките, сложи ръцете си върху слепоочията му, притегли нежно главата му към устните си и целуна тези бръчки,

отляво и отдясно, леко, майчински, с безгранично състрадание.

Той изстена. Дланите му се свиха и скочи на крака.

— Никакво състрадание, слушай, никакво състрадание — това не мога да понеса! Където почувствам състрадание, там не ме задържат и хиляди връзки. Вярвай ми...

Тя се сепна, отпусна уплашено ръце и каза бързо:

— Вярвам, Фриц. Това също ти прилича. То също е прекрасно! Тя го загледа пламенно. Дишането ѝ стана често. Страстта я обзе.

— Не виждаш ли, любими — прошепна тя, — не виждаш ли как треперя пред тебе? — И разтвори обятията си. Той обаче отстъпи назад.

— Пусни — прошепна, — пусни ръцете си от мене. Аз съм прокажен. Само страдания те очакват, ако посегнеш към мене. Пази се.

— Аз искам своето страдание! — извика тя, хвърли се към него, притегли го до гърдите си и го разцелува лудо по устата, по очите, по челото, по страните.

Обезсилен, той се предаде на нейните ласки. Като спечелена плячка лежеше той в обятията ѝ. Устните ѝ се промъкнаха до неговото ухо и му зашепнаха забързани, хубави и спасителни думи: „Ако си болен, любими, ако душата ти страда, аз ще те изцеля. Твоята самотност беше твоята болест. Тя бе отровата, която те разяждаше. Ти всичко криеше в себе си. Ти не бива да бъдеш вече самотен. Погледни този дом, домът на Херман Ресе. Той е твой. Тук е твоето убежище, твойт подслон, когато те нападнат мрачни мисли. Тук, върху това, сърце, което бие горещо за тебе, тук ще се стопят, ще избягат от теб мрачните сили! На гърдите ми ти си запазен — от сега нататък, завинаги“.

Скривайки главата си в скута на Доротея, той заплака мълчаливо.

VI

Три месеца по-късно Фридрих Вердер и Доротей Ресе бяха вече венчани.

По време на приготовленията за сватбата и двамата показаха видима бързина, като че се страхуваха, да не би да се случи нещо, което да им попречи.

Колкото и тихо да премина сключването на гражданския брак, колкото и грижливо да избягваха всякаква публичност, събитието все пак даде храна на множество слухове, на разни пикантни съобщения из вестниците, дори на цели вълни от клюки.

Необикновената сцена пред ковчегата на Ресе в залата на общинския дворец биде свързана с цяла редица по-нататъшни шумни събития, които поставиха около главата на Вердер фаталния ореол на сензацията. Този интересен, блед и странен мъж, чиито големи пламтящи очи излъчват демоническа меланхолия, получи пред ковчегата на своя учител и предшественик страстна клетва за вярност от младата му, цветуща дъщеря.

Тази дръзка известна берлинчанка не свърши, с това. Тя изпрати по дяволите своя годеник и си присвои красивия Вердер, чиято меланхолия не му попречи да улови след смъртта на Ресе с един сигурен замах тлъстата хапка: катедрата на Ресе, неговата дъщеря, къща и несметно богатство. При това този професор по наказателно право, който бе едва на тридесет години и бе станал вече редовен преподавател в първия университет на империята, произлизал от семейство на съвсем нищи хора. Един неподобен щастливец. А може би и играч. Защото из салоните на висшето общество той представляваше сега злободневна тема със своя романтичен брак, с подозрителната си ораторска дарба и интригуващата си фигура. Между дамите на Тауенциенщрасе бе станало мода да посещават масово лекциите на професор Вердер. Той говореше твърде увлекателно и пристрасно, върху проблемите на престъпността.

Самият Вердер гледаше с неудоволствие на тази популярност. Той се чувстваше оскърбен и унижен от нея като човек и като учен и се бореше, държейки се по възможност настрана от хората. Доротей и той живееха в уединение, Вердер ограничи контактите си до строго служебните отношения.

Съпружеството му бе започнало, с прогарящо щастие. Блажено опиянение ги влечеше един към друг. Те ненавиждаха всяка тревога в малкото часове, в които можеха да си принадлежат, защото работата на Вердер беше почти свръхчовешка. Това създаде на Доротей първата голяма грижа — дали Вердер ще бъде в състояние да понася такова постоянно напрежение.

Тъй като познаваше вече своя мъж и знаеше, че след всички скрити борби, през които бе преминала неговата ранима душа, той е податлив на всяко сътресение, Доротей бдеше върху му като същинска майка, отстраняваше от пътя му всичко, което съумяваше, всичките тревожни подробности на живота, всички негови дребни усложнения. Той трябваше да живее преди всичко за своята велика задача и за своята голяма любов. Чувство на благородна защитеност обхвана този мъж. Той процъфтя. Демоните изчезнаха, сенките се стопиха. Това, което много години бе носил тайно в себе като проклятие на своя живот, се бе загубило. Той въздъхна облекчено, видял, че болезнено подавяният вече толкова години комплекс за опетненост не е могъл да му попречи да се издигне тъй високо.

Днес той имаше почти, всички почести и академически достойнства, които бе притежавал и Ресе. Бе се оженил за дъщерята на учителя, получил бе неговото богатство и ако имаше в страната някой щастливец, това трябваше да бъде той. В лъчите на това щастливо огряло го слънце той се чувствуваше напълно изцелен. Именитост, любов, богатство, прекрасно поле за работа — нищо не му липсваше. Нямаше повече какво да се желае и нямаше какво да го притеснява вече, освен вгнезденият Поликратовски страх, че такова обилно щастие не може да трае вечно, че страданията, изпитанията, грижите все пак ще се промъкнат в техния живот.

* * *

Беше през един бляскав, майски ден, след утринната закуска на терасата в градината. Птичките пееха из младата зеленина под свежото пролетно слънце, което отразяваше златистия си лик във водите на езерото. Доротей, светнала от радост, съобщи на съпруга си, че се готви да стане майка.

Вердер изслуша известието с усмивка, която се стори на Доротей чудновата и болезнена. Той мълчаливо ѝ подаде ръка; не довърши своя вестник, бутна плетеното си кресло назад и започна да обикаля из бухналия парк, чиито наклонени и обрасли с върби брегове водеха към езерото. Доротей погледна подир него, клатейки глава, но остана при празнично украсената с цветя маса на терасата. В очите ѝ се появиха сълзи. Беше се надявала, че той ще приеме известието с изблик на радост. Вместо това бе се показал видимо смутен и объркан. Това се случваше за първи път през тяхното съжителство, реакцията му бе неадекватна.

Доротей искаше да даде възможност на мъжа си да се съвземе, да стане способен да усети радостта — единственото естествено проявление при такъв случай. Тази радост обаче като че не искаше да го обземе. Напротив, скоро той изпадна в неочаквано униние.

След като Доротей се бе намесила в неговия живот, Вердер действително бе станал весел, безгрижен, в добро настроение. Бе процъфтял и физически — изражението му бе бодро, бледността изчезнала, очите не лежаха вече така дълбоко и уморено в орбитите. Всичките тези признаци на добро разположение започнаха обаче бързо да се губят. Явно отново нещо започна да му тежи, да го гнети.

Бяха минали десет дни от онази сутрешна вест, без Вердер да бе отворил дума по този въпрос. Затова Доротей се осмели и попита съпруга си защо го угнетява неговото предстоящо бащинство.

Условията, при които живееха, бяха особено подходящи — само радост можеше да се породи при появяването на едно дете в тази голяма и в известен смисъл малко празна къща. Тя поне така възприема ситуацията и ощастлива очаква раждането на детето. И ако Фридрих не би могъл да изпитва бащински вълнения, би трябвало поне да разбере, че за нея, като майка, едва сега започва истинският живот и истинското ѝ предназначение. Той, Фриц, има своите задължения и задачи. И би трябвало да се радва, че сега и за нея се отваря поле за дейност и себереализация.

Вердер изслуша спокойно всичко, пак с някаква болезнена усмивка. Мълча продължително и тя чувствуваше колко му е тежко да даде очакваното обяснение.

— Мога да си представя колко странно е за теб това, че се показвам толкова бездушен при такава новина! Идва обаче нещо ново, затова става с мене тъй. Виновна е моята природа, реагираща с болка и стъписване на всяка промяна. Всичко тук беше толкова хубаво, така хармонично, а сега настъпва голяма, разтърсваща промяна. Трябва ми време, за да привикна с това. Позволи ми това време! Надявам се, вярвам да почувствам радостта, която ти липсва.

Това не звучеше особено надеждно. Вместо белези на тази радост, духът на Вердер изпадаше в постоянно усилваща се мрачност. Доротей виждаше с какво напрежение се бореше нейният мъж. Отначало вярваше, че ще му помогне най-добре като се показва, че не догажда силното му душевно притеснение. Той стриктно изпълняваше широкия кръг от професионални и служебни задължения. Само вкъщи като че онемяваше, стоеше все замислен и унесен.

Когато забележеше, че Доротей плахо и скрито го наблюдава, измъкваше се насила от своята забрава, принуждаваше се да се усмихва, казваше две-три незначителни думи, за да потъне след това отново в предишната си унесеност.

Доротей няколко пъти се опита да го извади от това състояние, като насочи разговора към идващото дете. Помъчи се да разбере защо това го притеснява и стяга така мъчително душата му. Обаче скоро се отчая. Вердер бе станал твърде раздразнителен. Потръпваше болезнено, когато тя понечваше да проникне в помрачената му душа, оттегляше се, още по-упорито се затваряше в себе си.

Така Доротей изпита първата голяма болка в своя семеен живот. Защото се убеди, че Вердер не се поддава на пълна откровеност. Навремето, когато се бяха сблизили за първи път, той бе успял да се превъзмогне и да отдръпне всички завеси от своята същност. Сега обаче, при първата рязка промяна, нещо неизвестно, но видимо съдбовно го плашеше и терзаеше. И душата му със спасителен неосъзнат порив свърна обратно към самотата, скри се там, сподирена отново от демоните на меланхолията. Всъщност това бе отказ от духовно единение с Доротей и тя тъкмо така възприе поведението му.

Изчезна апетитът му, появи се безсъние. Тя забеляза това добре, ако и той да не говореше за него.

След като мина още една седмица, Доротейя помоли за съвет най-прочутия лекар по нервни болести, тайният съветник Крамер, който, разбира се, не можеше нито да помогне, нито да даде диагноза, без да бе видял и говорил лично с пациента. Доротейя обаче не вярваше да склони съпруга си да отиде на преглед при Крамер. Съзнавайки своето безсилие, тя не успяваше вече да се владее. И когато същата вечер Вердер се върна късно от града, намери жена си потънала в сълзи. Той веднага настоя да узнае причината за нейната тревога. Доротейя призна, че ѝ създава големи грижи, че е говорила с Крамер и че той не може да даде никакъв съвет, без да е видял Вердер.

— Искаш да кажеш — без да ме е прегледал? — забеляза най-спокойно той.

Доротейя бързо отвърна:

— Да, но всъщност става дума само за няколко упътвания, които този известен лекар иска да ти даде. За приспивателни или успокоителни средства, за диета...

— Значи ти много желаеш да отиди при Крамер?

— Ще ме направиш прещастлива, Фриц.

Той се усмихна добродушно и уморено.

— Тогава да отидем утре при него.

Тя се хвърли на шията му и буйно го зацелува.

Така те отидоха на другия ден при тайния съветник Крамер — пълен, дребен човек с плешива глава, червеникава брада и тежки златни очила върху мопсовия си нос. Той се отдели насаме с Вердер. Лекарят зададе най-напред десетки въпроси от странично естество, засягащи общото физическо състояние на пациента, на които той отговаряше малко подигравателно. След това Крамер се опита да проникне в душевния живот на Вердер, да постигне някакво признание, изповед или обяснение. Обаче агресивността му накара Вердер да онемее и да прикрие още по-старателно своята душа. Недоверието у него нарасна, когато Крамер тактически отново премина към въпроси около общото физическо състояние. Вердер почти презрително се усмихна, когато лекарят започна изследване на папилите^[1], измерване на пулса и общата сърдечна дейност, установяване на коленните рефлексии. Стигна дори — следващ най-

новите увлечения на своята специалност — до обстойна проверка на обонянието на пациента.

Вердер го остави да прави каквото иска и изслуша, без да реагира крайния резултат на прегледа. Той гласеше: Нервно изтощение вследствие свръх раздразнение и преумора. Налагало се да вземе веднага поне тримесечен отпуск и да го прекара в санаториума на Крамер.

Вердер само кимаше. На поканата да дойде отново утре по същото време той пак кимна. След което бе освободен.

Вердер обстоятелствено и търпеливо осведоми чакащата във Доротей за целия ход на прегледа, както и за крайния му резултат.

— Три месеца отпуск?! — промълви ужасена тя. — Три месеца санаториум?!

Впрочем случаят беше изглежда наистина тежък, и тя бе много учудена от това, че Вердер гледа така леко на нещата, без възражения, без най-малкото съпротивление. Не му бе привична подобна пасивност, и тя й се стори много обезпокоителна. Затова с трептящ глас попита дали Вердер ще отиде на следващия ден отново при лекаря.

— Та нали ми поръча — бе спокойният му отговор.

Доротей погледна мъжа си крайно смутена. Тази беззащитна покорност към всичко, което му се налага, бе по-страшна от упоритата затвореност, зад която до тогава Вердер се криеше.

През този ден той остана спокоен, овладян, бе дори по-малко мълчалив, като че оживен от някаква надежда. Надвечер обаче Вердер замина за града, за да осведоми, както каза, университетската администрация, че му се налага да вземе отпуск. И не се върна у дома. Чакащата със свито сърце Доротей получи към девет часа вечерта телеграма, подадена във Витемберг. Тя гласеше: „Нямам никакво желание да се оставя Крамер да ме затвори. Отивам за три седмици в Капри и ще се върна след това здрав. Фридрих“.

[1] Папила — пъпка брадавица. — Б.р. ↑

VII

Доротей бе стъписана, наранена. Каква затвореност, каква неоткровеност, каква непредугадимост се таяха у този човек! Той привидно се покори на всичко, което лекарят поиска от него, не се възпротиви, отдаде се мълчаливо на своята участ, докато в себе си е ковял план за бягство, като ловко е скривал своето намерение.

Защо направи така? По каква причина не искаше да се довери на нея, неговата жена? Та нима не би могъл да ѝ каже, че не вярва на Крамер, че и не мисли да отиде в неговия санаториум, че една тринеделна почивка в Капри ще му помогне по-добре и по-бързо да се съвземе?!

Явно поведението на Фридрих ставаше все по-обезпокоително. Той постоянно издигаше нови стени между себе си и нея. При това Доротей все пак се радваше вътрешно за решителното действие на Фридрих. В него имаше сила, съзнание, енергичност. „Аз не съм болен — казваше той чрез това бягство. Нуждая се само от почивка, не от санаториум. Почакайте три седмици и аз ще се върна у дома отново работоспособен.“ Да, възможно е Фридрих да е постъпил добре, да е избрал правилния път. Само че какво му пречеше, преди да постъпи така неочаквано, да се посъветва със своя най-верен съюзник, със своята жена? Много вероятно е Доротей да се бе съгласила с идеята Фридрих да отиде в Капри, вместо, като нервноболен, да се затвори в Крамеровата клиника. Тя би се съгласила и с това той да замине сам. Защото вече знаеше, че при всички душевни сътресения първо условие за успокоение за него беше усамотението.

Веднага поръча да опаковат най-необходимите вещи на Вердер и изпрати куфара по бързия влак за Капри. На следната сутрин тя трябваше да се убеди, че недоверието на съпруга ѝ към Крамер има дори известни основания. Защото във вестниците се появи съобщение със следното съдържание: „Тайният съветник Крамер се е заел с психическо лечение на знаменития специалист по наказателно право професор Фридрих Вердер. Той се надява да успее да върне на

университета в най-кратък срок този негов кумир“. Това бе нечестно от страна на Крамер, една спекулативна самореклама. Крамер се запъчи веднага с видния пациент, попаднал случайно в ръцете му.

Разбира се, тайният съветник телефонира веднага на Доротей, че е възмутен от тази безподобна бележка дадена на репортера вероятно от някой служител или асистент в клиниката. Доротей отговори хладно със съобщението за заминаването на своя съпруг, вече доволна, че нещата бяха станали тъкмо така. За нея бе наистина тежко да бъде още в началото на брака разделена по такъв начин от любимия мъж, обаче по-добре Вердер да прекара това време в Капри, отколкото при Крамер. Защото случаят наистина нашумя много. Обедните вестници, вече в сензационна форма и многословно, оповестяваха бягството на професор Вердер, който бил изчезнал сутринта. Говореше се дори за самоубийство, предпочетено пред интернирането в някоя лудница.

Вердер вероятно бе прочел някои от тези вестници, защото на следната заран пресата публикува негова телеграма, в която заявяваше, че е тръгнал за Капри, където ще се порадва на своя отпуск и на живота си, „прекрасно защитен така от експериментаторствата на всякакви медицински капацитети“.

Хората поклащаха глави. Университетските власти не знаеха какво да мислят. Сензацията се раздухваше, Вердер постоянно присъстваше в берлинските клюки.

Най-сетне, два дни по-късно, Доротей получи следното писмо:

Капри, Пачано, 20 май.

„Мила ми жено,

Да! На тебе не ти е леко с мене. Представям си колко зле се чувстваш сега. Но бъди справедлива, признай: не беше ли най-доброто проявление на моя инстинкт за самосъхранение да тегля тази черта през сметката на прилежния Крамер? Още по време на прегледа видях в очите на този човек как той лакомо притегля богатата плячка, каквато бях аз за него. Сега си получи урока. Зарадвах се много, когато разбрах, че вестниците посредничеха на удара, без да отслабят плесницата, която зашлевих на господина тайния съветник *par distance*^[1].

Все пак това са второстепенни неща. По-важно за нас двамата е да чуеш, че този божествен остров ме плени, освободи ме от всякакъв сърдечен товар още от мига, когато го съзрях от парахода. Искаше ми се да възкликна, когато сложих крак върху този райски бряг. Помислих веднага: жалко, че Доротей не е с мене. След това обаче си казах: другия път непременно ще бъдем заедно. За да стане някога това може да ми помогне едничкото изпитано средство — пълното усамотение. Иначе е невъзможно отново да добия равновесие.

А сега е ред на изповедта, на историята на моето страдание, макар че този път навреме събрах достатъчно енергия в себе си, за да посегна веднага към истинския лек... И тъй като е започнало неговото целебно въздействие, трябва да пристъпя към обясненията, които ще ти помогнат, мила моя, да ме разбереш. Да разбереш и мен, и странното ми поведение през всички тези седмици.

Когато ти, съвсем естествено, ме попита защо новината за моето бащинство не предизвиква у мен радост аз отговорих, че всяка промяна в моя орисан живот ми причинява мъки.

Колкото и вярно да е това, то все пак не изчерпва истината за случая.

Спомни си как се разкрих пред тебе, когато ние се намерихме, когато ти разтвори обятията си за мен! Още помня милите думи, които ти ми каза тогава. Но същите призраци, които ти закланаше, ме прогониха и този път от подслона, който ми предостави щедрото ти сърце. Ти ме съветваше да гледам на себе си и се ценя такъв, какъвто съм се изградил със собствените си сили. Да забравя откъде съм дошъл, да не се терзя и не ровя повече, търсейки горчивите корени на своя живот. Когато обаче, в бляскавата майска утрин, ти ми довери, че ще станеш майка, аз веднага се вцепених от ужас. Роякът от догадки и кошмари се нахвърли отново върху ми и старата борба започна отново. Хиляди съдбоносни въпроси се изпречиха отново застрашително пред мене. Бях успял с твоята

помощ да прекрача отвъд тези неща, да разчистя пътя помежду ни. Сега обаче в живота ми се намесваше трето лице, един нов и скъп на двама ни човек. Отново старите, уж погребани съдбини, се обадиха от своите гробове, скочи срещу ми уж пропъдената и заспала тълпа от призраци.

Кой съм аз — вярвах, че мога да кажа днес, че зная това. Но кой — о, боже! — кой ще бъде това дете, което ти поздрави с такава чиста радост? Какво ще бъде то, какво ще носи в себе си?

Науката познава атавизма. Тя е установила, че наследствеността прескача често пъти през едно поколение, за да се върне от внука към дядото. А кой и какъв е бил дядото на моето дете? Това не зная, Доротей, и то именно ме хвърли в ужас. Затова загубих отново власт над себе си, затова избягах, като ограбих жестоко дните на нашата още млада любов.

Прости ми за това. Като малка награда за твоето страдание ще ти върна след три кратки седмици самия себе си, здрав и изцелен. Чувствам, сигурен съм, че ще преодолея всичко, че ще се върна при тебе и при твоя божествен оптимизъм освободен и силен. Това, което ти каза на мене, това ще кажа пък аз на нашето дете. То ще стане такъв човек, какъвто ние, ти и аз, ще направим от него. Ние ще се съюзим, за да изтръгнем напълно и завинаги това дете от демонските влияния на кръвта и наследствеността. Тази свещена борба ще бъде спечелена. На това се надявам, в това вярвам и тази моя крепка вяра осигурява нашето бъдещо родителско щастие.

И тъй като вече съм пропъдил страховитите мисли от себе си, считам се за годен да посрещна идващата радост. Знаеш ли, въобразил съм си, че детето ще бъде момче. И като доказателство за това, че мога да се радвам и изпълвам с надежда за него, е фактът, че единият от дедите на това момче сме познавали твърде, твърде добре. Той е любимият ни и известен на всички Херман Ресе. Благородството и блясъкът, които твоята кръв, кръвта на Ресе, ще влее в детските жили, ще са вълшебната сила,

която ще сломи тъмните влияния на някое, може би лошо наследствено предразположение.

И така, от днес аз поздравявам твоя, нашия син с освободена бащинска радост и един напълно възвърнат оптимизъм.

Аз оздравях, надявам се, завинаги. Моето бягство ще бъде и последното мое действие, което да е причина за уплаха и смут.

След петнадесет дни съм отново при тебе.

Моят първи асистент Сетегаст и факултетът получиха телеграфически всички необходими нареждания по заместването ми.

За изпратените ми с майчинска грижливост вещи ти благодаря, както благодаря и за всичко, всичко, което иде от твоята мила, спасителна ръка.

Съм до живот и в смъртта твой Фридрих“.

Писмото зарадва Доротейя толкова, че тя забрави големите неприятности от последно време. Всичко, което бе останало неизказано помежду им, се изясняваше, всичко, което бе изглеждало тъмно и непонятно в поведението на Фридрих, добиваше своята логика. Това писмо бе едно светло обещание за близкото и далечно бъдеще.

Доротейя с удоволствие би заминала веднага при съпруга си в Капри. Но макар да беше вече уверена, че той ще я посрещне щастлив и ведър, тя реши да го дочака у дома и така да му предостави цялата доза самотност, която сам си бе предписал като най-добър лек. Освободена от грижи и страхове за мъжа си, Доротейя се посвети на радостното очакване. Времето минаваше бързо, защото Фридрих поддържаше и укрепваше увереността ѝ чрез редица изпълнени с бодрост писма. Тя поръча гирляндите от цветя за украса на къщната врата и като знак за щастливо завръщане. И ето, Вердер се върна, светнал от здраве и сила, вдигнал почернялата си от летния пек глава, поел блясъка на южното слънце в пламенните си очи.

По красота той приличаше на гръцки бог. Доротейя го загледа увлечена, възхитена. Нейното обожание преля в странната молба да не

се явява в университета. Всяка заран тя искаше, настояваше да го запази още някой и друг ден само за себе си, толкова опиянена бе от неговото добро настроение и бодра стойка. Изглеждаше някак необяснимо пораснал, походката му я възторгваше, бе добила нещо победоносно.

Обаче енергията на Вердер не можеше да се помири задълго със заточението на любовта. Той жадуваше за дейност, изяви, кипеж. Найсетне, на четвъртия ден след завръщането му, Доротея трябваше да отстъпи мъжа си на неговото дело.

Той отпътува за града и се яви при ректора на университета. През тази година ректоратът бе поверен на теолога фон Барнбюлер, по природа истински дипломат, сух и жилив старец, който прие върналия се млад и буен човек с няколко тактически покашляния. Бе се подготвил да смъмри леко и на четири очи този лудетина за шумното му изчезване. Започна разговора с няколко предпазливи, обходни бележки за навярно възстановеното вече здраве на младия колега. Вердер догади в думите на Барнбюлер намек на съмнение, скочи от стола си и отправи към ректора рязко въпроса да не би Фридрих-Вилхелмовият университет да желае оставката му.

Негово Превъзходителство почти щеше да падне от ужас от стола си. Той не бе и помислял да поема върху си подобна отговорност.

— За това не може да става и дума — пошушна уплашено старикът.

После живо прибави:

— Имах предвид само водещата личност на юридически факултет, току-що възстановила здравето си, да получи временно служебно облекчение, доколкото това е възможно. Да бъдете освободен поне от онези дейности, които могат да се вършат и от по-малко надарени глави.

— Накъде в крайна сметка биете? — грубо попита Вердер.

— Впрочем правя само един сондаж — отвърна колебливо ректорът. — Деканът и юридическият факултет предложиха да ви освободим засега, господин Вердер, от задължението да произвеждате изпитите, с цел да бъдат пощадени вашите сили.

Вердер се изсмя гръмко:

— Ако не е нещо повече, благодаря, приемам с удоволствие. И без това ми е противно да изпитвам.

Тъй и стана. Оттогава Вердер не се явяваше като екзаминатор. Той наистина с крайно неудоволствие поемаше такива задължения, откакто преди две години се самозастреля един абсолвент, пропаднал на държавния изпит. Следователно раздялата на Вердер с този вид служебни задължения стана без съжаление.

Ако обаче някои завистливи колеги бяха разчитали напливът от Вердерови слушатели да намалее, след като студентите узнаят, че на изпита няма да стоят пред същия професор, то те дълбоко се заблуждаваха. Посетителите, напротив, продължаваха да растат. Обаче това, че не изпитваше вече, започна да го разстройва. Чувствуваше го като болно място, като скрито петно. Не означаваше ли тази нова ситуация, че всъщност не му се оказва вече предишното високо доверие? Наистина, случвало се бе университетски знаменитости да бъдат освобождавани от задължения по изпитите. Но тези господа са бивали все в най-напреднала възраст. А Вердер бе навършил едва тридесетата си година и съзнаваше добре какво можеше да означава това изключение. Знакът на недоверие му наложи да погледне трезво и строго на себе си, да отвърне с поведението си на ония, които искаха да го обявят за душевно лабилен човек.

Пред самия себе си той бе вече оздравял, бе станал господар, победител над всичко, което го беше притеснявало и смущавало досега. Работеше със свръхчовешки сили и работата му бе благотворна. Но за другите, за околните това явно не бе достатъчно...

[1] От разстояние (фр.). ↑

VIII

Ако първото известие за появата на детето бе събудило у Вердер страховете, то сега приближаващото събитие се превърна за него в извор на най-чист възторг и големи надежди. Всяка вечер той и съпругата му седяха с часове ръка в ръка, говореха си и мечтаеха до среднощ за „онзи, който ще дойде“.

Цяло тържество бе за Доротей да поръча бельото и тоалетните принадлежности на „сина“. Вердер разгледа всяко от тях с близък до благоговение интерес. За детска стая бе заделено най-слънчевото помещение на първия етаж с голям балкон към парка. То се намираше непосредствено до спалнята на съпрузите. Заредиха се още хиляди неща, които трябваше да бъдат предвидени за детето: голям шкаф, бляскава никелирана детска количка, малка цинкова вана, люлка, креватче за детето и легло за бавачката. Дойка не бе предвидена, понеже Доротей искаше да кърми сина си сама.

Той трябваше да се казва Хартмут.

Това име Доротей му отреди през една гореща юлска нощ, съвсем случайно, без причина, без основание. Нарече го тъй, поддавайки се на някакво внушение, и Фридрих прие името също така като нещо безвъзвратно решено. От сега нататък двамата говореха за Хартмут като че той вече отдавна бе дошъл помежду им.

Веднъж Фридрих неочаквано попита:

— Дора, би ли съжалявала, ако бъде момиче?

Тя погледна озадачено мъжа си, слисана, сякаш бе изрекъл нещо непонятно:

— Фриц, има една нетърпима берлинска дума, която иначе мразя. Но сега тя е на място: Момиче? Невъзможно!

Фридрих щастливо се разсмя.

— У хората има — каза той — една настоятелност в искането или в мечтите, на която съдбата повечето пъти не може да противостои. Наблюдавал съм го често в моя живот, както и при другите: това, което много силно се желае, за каквото се копнее с най-

голяма жар, в повечето случаи се и постига, бива дарявано от съдбата. Зависи от степента, бих казал — от градуса на нашето желание. Ако той бъде достатъчно висок, носи в себе си и самото изпълнение. Точно това наблюдаваме при всички гении.

Доротейя замислено кимна. Фридрих продължи:

— Едно само е твърде необяснимо в живота. Външно погледнато — има ли нещо по-всекидневно от това да се роди едно дете? Това става постоянно, безспирно, навсякъде около нас. И все пак — ако ти си този, който очаква син, нещата добиват съвсем друго естество, хвърлят те в неочаквано състояние. Когато мисля за своя син, струва ми се като че с него светът се създава отново. Очаквам неговото идване като рязък обрат, като взрив в нашите съдби — в твоята, в моята. Напрежението в този случай е огромно. Трябваше да си го преживял, за да го разбереш. Особено ти, майката, как се вълнуваш, как изтръпваш ти! Тази дълбока, необяснима и велика мистерия на растенето, на раждането и продължението прави човека благоговеен и радостен, смирен и горд, замислен и пълен с надежда.

Тези летни дни на изпълнено с блажени надежди очакване в разкошния парк на вилата до Груневалдското езеро бяха и за двамата толкова красиви и хармонични, че решиха да прекарат и университетската ваканция в дома си. Лекарят също препоръча да се избягват по-дълги пътувания.

В първите дни на есента, към края на септември, Фридрих замина за Виена, където участва в конгрес на Интернационалния криминалистичен съюз. Негов първи председател бе по-преди Ресе. Богат със събития и предначертания, конгресът показва, че идеите за реформа в наказателното право са проникнали във всички културни страни на света и все по-осезаемо се налагат в практиката. Показателно бе и това, че властите, общо взето в плен на традицията и недоверчиви спрямо всичко ново, сега оказаха голямо внимание на ръководителите на движението за наказателна реформа.

Самият Вердер преживя на Виенския конгрес радостта да бъде поздравен като нов негов лидер и всепризнат наследник на Херман Ресе. Той бе избран за първи председател на мястото на починалия авторитет и дари на съюза щедра сума за нуждите на неговата пропаганда.

Фридрих се върна в Берлин още по-окрилен и ободрен, озарен и щастлив. Че конгресът ще го избере за свой първенец — това Вердер очакваше. Обаче във Виена той бе зарадван и от друго щастливо предзнаменование. Един колега от Будапещенския университет изнесе беседа, в която осветли законите на наследствеността от позициите на реформата в наказателното право. В своите анализи той засегна въпроса за „песимизма в теорията за наследствеността“, като го отхвърли категорично. Наследствеността съвсем не е само проклятие, непреодолима и фатална присъда — уточни той. Наистина, неоспорим факт е, че престъпните предразположения са наследствени, също както и множество телесни болести. Обаче склонността да се разглеждат всички случаи само от тази страна означава поражение или в най-добрия случай неоправдан песимизъм. Защото доброто се пренася от поколение на поколение в много по-широки размери, отколкото злото. Дошло е, следователно време, подчерта той — да се преборим с този призрачен страх от наследствеността, да пресечем модните измислици за нейната съдбоносна намеса. Също както болестта или телесният недъг представляват ненормалното, отклонението от правилата, така и злото като душевно наследство е само изключение.

Ораторът припомни думите на Лудвиг Бюхнер, който твърди: наследствеността съставлява главната причина за целокупния напредък на човешкия род както във физическо, така и в духовно отношение. Без наследственост всяко поколение, дори всеки отделен човек би трябвало да започва всичко от начало. Вземем ли се под внимание този факт, тогава целият феномен на наследствеността трябва да се счита за прекрасен, едва ли не божествен подарък, а не за пъклено проклятие, както ни го представят някои изследователи.

Ораторът завърши със скромната забележка, че всъщност не е направил тук никакви сензационни разкрития. Просто е бил длъжен да напомни още веднъж голямата истина, че човешкият род дължи на наследствените закони несравнимо повече благодарност, отколкото проклятие.

Фридрих разказа на Доротея за ефекта от този реферат и прибави:

— Вярваш ли, като чух това, почувствах нужда да извикам от радост. Унгарецът говореше сякаш за мене. Той изложи онова, върху което напрегнато съм мислил през последните месеци, търсейки опора

и успокоение. И всъщност потвърди онова, което ти бях внушавал: нашият син ще е внук не някому другиму, а на Херман Ресе. Защото наследяването на доброто и високо моралното е именно законът, върху който се основава напредъкът на света. Фактът, че тъкмо сега, в дните на очакването, един посветен колега разви тези възгледи, има за нас двамата съкровено значение, равносилно на знак отгоре...

В последния ден на ноември същата година се роди Хартмут. Всичко би преминало благополучно, ако Доротей не бе толкова силно отпаднала, че бе невъзможно да кърми своя син. Налагаше се да бъде взета дойка. Доротей продължи да крее, лицето ѝ бе сега още по-бледо. Тя като че бе дала всичката своя сила на детето си.

Това беше сянката, паднала върху новото тяхно щастие. При все това Фридрих се чувстваше като коронясан. Той се възхищаваше от детето като от някакво чудо, не можеше да му се нагледа. След първите пет месеца пролича неговата невероятна красота. То гледаше с големите си кафяви очи ясно в света. Главицата му бе окръжена от великолепни руси къдрици. Момчето обещаващо да стане едро и силно. В погледа му имаше нещо особено, напомняше нещо преживяно, нещо познато, нещо видяно. И двамата родители дълго се мъчиха да си спомнят това. Една вечер Фридрих донесе от града една гравюра по Сикстинската Мадона. Лицето на Доротей се озари от радостно откритие:

— Да — каза тя, — това е.

Изразът в очите на детето Христос, събиращ замисленост, тъга и познание, това бе, което напомняха красивите, дълбоки и тъмни очи на техния син.

С течение на времето обаче детето постепенно загуби Христовия поглед и започваше да проявява все повече и повече някаква склонност да гледа на всичко откъм смешната и несериозната му страна. Колкото дълбока и сериозна природа притежаваха Фридрих и Доротей, толкова тяхното момче клонеше към пълна тяхна противоположност. То се смееше, ликуваше, пееше, движеше буйно ръце и крака, не се уморяваше постоянно да демонстрира своето бодро настроение и жизненост. Винаги готово да се храни, радващо се на отличен сън, то лудуваше с часове и стана двигателят и слънцето на целия дом. Всички обичаха това сияещо от здраве и жизнерадост дете, наслада бе да го наблюдаваш и се занимаваш с него. Нужно бе обаче да се направи най-

важното — да се приучи към добро, да се събуди у него едно силно и властно чувство за морал. От него трябваше да излезе образцов човек. Пазеха го и го наглеждаха като принц. Детската стая бе пълна със слънце. Очите му срещаха само избрани и красиви неща. В това отношение двамата родители се надпреварваха помежду си. Те се смееха често сами на своята ревност. Смееха се, когато Фридрих донасяше някоя репродукция на Давид от Микеланджело и я поставяше върху корниза в стаята на момчето или пък окачваше по стените ангелските глави на Ботичели. Смееха се, когато Доротей заковеше над масата за игра на своя любимец тронът на Венера, трите олтарни части от праисторическото изкуство из старите римски музеи. Да, годините на разцъфтяване на сина бяха за неговите родители пълни със светло щастие. Той се развиваше великолепно, доставяше им неописуеми радости. Обикнаха го още повече, когато се разбра, че това ще бъде навярно едничкото им дете.

Доротей бе много отпаднала и трябваше всячески да бъде щадена. Тя напразно се опитваше да укрепне чрез летни бани и дълги пребивавания из зимните курорти на юг. Въпреки всичко нейното малокръвие продължаваше. Така че всъщност през годините на своя разцвет като жена тя беше недъгав болник, принуден да води предпазлив, съхранителен живот, да търси винаги възможно най-голямото спокойствие.

Фридрих, обратно, бе в състояние да извършва едва ли не свръхчовешка работа. Той бе несломим духом и тялом. Настъпеше ли ваканция, напъхваше в куфарите си купища материали за работа и в наетата при устието на Арно лятна къща прекарваше пред писмената си маса по осемнадесет часа от денонощието. Доротей бе престанала да го моли да не прави това. Тя се убеди, че именно работата оставаше за него извор за нови сили и енергия.

Междувременно Хартмут навърши шестата си година. Когато излизаше, хората се обръщаха да го гледат. Просто личеше, че е особено дете. То биеше на очи със своята гъвкава, силна фигура, с високите си крака, големите тъмнокафяви очи и светлия златист венец от къдрици около благородното лице.

Приближи времето за училище. Вердер с болка осъзнаваше, че е настъпил краят на безметежното детство на неговия син. Наеха един беден студент по филология, който започна да преподава на Хартмут

първоначалните уроци. Момчето учеше лесно, схващаше бързо, обаче беше разсеяно, лениво и небрежно. Там, където свършваше удоволствието на живота, за да дойде трудът, там започваше неговото нежелание. Трудно бе да му се внуши, че има задължения. Влечаха го смехът и лудуването, лекото съществуване. Основна негова черта обаче остана любезността. Имаше обезоръжаваща усмивка и никой не можеше да ѝ устои. У това шестгодишно момче, което трудно можеше да се подбуди към работа и учение, зрееше някакво самоугодничество. То стоеше изненадано пред изискванията на учителя и напомнанията на родителите, чувстваше се уплашено и отблъснато.

Колкото и противоположен да намираше Фридрих Вердер характерът на сина си със своя собствен, отличаващ се със съзнание за дълг и желание за работа, той все пак го обичаше. Струваше му се, че именно в това са корените на виталността и на вкуса към живота, които липсват на повечето хора, станали роби на дълга и делото, на трескавото темпо на днешния свят, белязан с умора и износване.

Имаше впрочем едно занимание, което правеше видимо удоволствие на момчето. Хартмут посягаше към всяко парче хартия и късче молив. Той рисуваше всичко, което виждаше: дървета, вилата, кучета, учителя, баща си, майка си — разбира се несръчно, но с видима природна склонност. Родителите се радваха. Възможно бе той да стане художник. Характерът му го подсказваше. Свободен, необръщащ внимание на всекидневието живописец — защо да не бъде такъв? Изкуството, отлятата в образи радост от живота и съществуването — може би това тъкмо го теглеше отрано, за да го обрече докрай и завинаги на себе си? Сбъднеше ли се това, станеше ли той художник, материално независим, неограничен, горд и свободен, то щеше да бъде едно ново, прекрасно и възвишено щастие, чакащо да влезе с блясък и слава през вратите на този дом...

IX

Младият филолог вече две години бе занимавал Хартмут с първоначалните уроци, когато предложи да изпратят момчето в някое училище. Обоснова се с това, че трудно управляемият характер на детето ще се сблъска в училището с правила и дисциплина, които явно са му необходими. Освен това, било изобщо вредно да се държи настрана от училището едно самотно дете. То ще намери там онова, което му липсва вкъщи: едновръстни другарчета.

И двамата родители счетоха, че младият възпитател има право: Доротея предложи да настанят момчето в Шарлотенбургското Момсеново училище, което Санер ръководеше като директор от две години насам.

Фридрих се усмихна, когато жена му разви този план.

— Защо искаш, Дора, да дадем детето си тъкмо в онова училище, което се ръководи от първия ти годеник?

Доротея се зачерви. Изглежда това бе от негодувание.

— Не можеш ли да си отговориш сам на този въпрос?

— Може би. Вероятно разчиташ Санер да обърне особено внимание на твоя син.

— Не вярваш ли, че ще бъде тъкмо така Фриц?

— Нищо не говори против него. Обаче...

— Какво „обаче“ има тук, моля?

Доротея се бе отново изчервила.

— Как се зачерви! — закачи я Вердер.

— Защото ме ядосваш, Фриц.

— Боже мой, но с какво? Аз само се усмихнах, когато ти каза, че искаш да се обърнеш към Санер.

— Да, и аз считам тази усмивка за подигравателна.

— Може би и да е била малко. Защото тя означаваше: слушай, все пак ти се иска да установиш така някаква връзка със своя предишен обожател.

— Ревнуваш ли, Фриц?

— Разбира се. Малко. Толкова, колкото е позволено за стари хора, каквито ще станем скоро.

— Направлява ме грижата за моето дете. Не ще го предам на чужд човек, ако го поверя на Санер. Освен това той напълно заслужава да получи от мен малко удовлетворение, защото — ще признаеш това — аз се отнесох с него навремето коравосърдечно и рязко.

— Тогава ти наистина постъпи така, Дора. Той остана неженен, значи и днес скърби за изгубеното щастие.

— Нима тогава не искаш да се обърна към Санер само защото си малко ревнив — спрямо мене, една стара и болна жена?

Тя се усмихна болезнено.

— Искам, Дора. Искам, въпреки че съм много, много ревнив. Искам го, защото вярвам, че Санер ще окаже особено внимание на детето, ще прояви такт и грижи.

— Тогава сме съгласни, Фриц. Ще пиша на Санер и ще видя какво ще отговори той.

Отговорът на директора последва веднага, бе написан много вежливо и осведомяваше, че Санер ще очаква с удоволствие в канцеларията си посещението на госпожа професоршата в събота подир обяд, между пет и шест часа.

Сърцето ѝ все пак затупа доста силно, когато застана пред канцеларията. За първи път след девет години тя щеше да види отново отблъснатия си годеник. През цялото това време техните пътища не се бяха срещали. В Берлин често се случваше да живееш само на половин час разстояние от някого и въпреки това да не го срещнеш никога.

Отвътре се извика: „свободно“.

Доротей отвори. Зад една покрита със зелено маса, всред гола, строга служебна стая се изправи Санер.

Боже, как изглеждаше той!

Бе станал безформено пълен, без коси върху главата. Малките му очи почти се скриваха от тлъстите бузи. Само дуелните белези напомняха още за познатото лице. Директорът се поклони. Доротей му подаде ръка през масата. Той я стисна, след това, видимо смутен и развълнуван, посочи стола.

Тя въздъхна дълбоко и каза:

— Благодаря ви, любезни Санер, че откликнахте приятелски. Как прекарвахте през цялото това време?

— Добре, госпожо. Малко ударих наширочко, да — липса на движение. Прекрасна възможност да свърша някой ден с удар. Иначе не мога да се оплача...

— Вие, драги Санер, направихте бърза кариера. Сигурно няма много директори, удостоени с тази висока длъжност след сравнително неголяма служба?

— О, има, госпожо Вердер. Най-сетне в Прусия отвикнаха от обичая да поверяват управлението на горните училища само на треперещи вече старци. Слава богу...

Той се засмя притеснено, някак кухо, както й се стори.

— Вашият смях — каза Доротейя — е останал все същият.

— Тъй ли? Струва ми се, че у мен не е останало нищо от тогава...

Погледна я болно, завладян от някаква печал. И с тон, в който звучеше предишната симпатия към Доротейя, каза:

— Вие обаче сте останали почти съвсем непроменена, само малко по-бледа, съвсем малко по-бледа от преди. Но иначе — още напълно, напълно като момиче.

— Аз съм доста болна, драги Санер.

— Твърде тежко ми е да чуя това. От какво страдате?

— Една силна слабост, която не ме е напуснала още от раждането на нашето дете. Причината била, казват, в състава на моята кръв. До сега не можа да помогне никой лекар, никакво лечение.

— Това ме наскърбява много, искрено ме наскърбява, повтори той и отново я погледна с грижа и печал.

— Крайно съм ви благодарна, драги Санер, че се показвате тъй добър. Впрочем, аз и не очаквах друго, затова и се обърнах към вас.

— За мене ще бъде винаги радост да ви бъда полезен.

— Благодаря, Санер.

Тя му подаде отново ръката си през масата и той отново я стисна съчувствено.

Подир това Доротейя премина върху целта на посещенията си. Уговориха се. Предстоеше в понеделник Хартмут да бъде препитан, за да се уточни за кое отделение е подходящ. Доротейя стана. Директорът отбеляза:

— Вашият син, госпожо Доротейя, е единственото дете, което приемам да постъпи като ново през великденския семестър. Нямаме

никакви места, изключението го правя аз. Правя го за вас! Можете да бъдете спокойна — между стотиците ученици вашият син ще разчита на особено внимание.

Доротей поблагодари с преизпълнено сърце. Тръгна си с облекчаващото чувство, че почти е изравнила една стара, болна сметка и е уредила училищния проблем по най-добрия начин.

Посещението обаче тъй или иначе я бе разтревожило. У дома се наложи да остане наново на легло. Реакциите ѝ бяха прекомерно силни. Всяко напрежение оставяше у нея голяма слабост.

Санер също остана развълнуван от посещението на Доротей. Той страдаше от това, че тя го намери толкова променен физически, още повече, че тя се оказа почти непроменена, макар и болна. Че беше болна веднага се виждаше. Лицето ѝ бе неимоверно жълто. У Санер зазвучаха още хиляди болни струни, но все пак тяхната среща го освободи донякъде от безпокойства, измъчвали го години наред. В касата му и досега се съхраняваше свитъкът документи, които Ресе бе предал някога на своя бъдещ зет. Върху му бе написано: „За Фридрих Вердер, когато стане баща“. Този момент бе настъпил още преди осем години, но Санер не можа да се реши да изпълни нареждането на Херман Ресе.

Всичко, което се бе случило от смъртта на Ресе насам, попречи на Санер да изпълни възложената му мисия. Ресе не би могъл да предвиди тези събития. Вердер се беше оженил за дъщерята на самия Ресе, а това никой не бе предполагал. Ако Санер беше предал документите на Вердер заедно с обясненията в определения срок, то би се приело като некрасиво отмъщение: изгоненият годеник си отмъщава на предпочетения съперник. Санер не се боеше от нищо така, както да се покаже пред Доротей и нейния избраник като озлобен човек, който търси начин да си отмъсти. Той познаваше добре съдържанието на документите и за него бе ясно какво смуцаваше толкова силно Вердер. Несъмнено това беше въпросът за неговото произхождение. И понеже бе явно, че Вердер е лабилен, че жестоките душевни бури лесно могат да нарушат равновесието му, Санер беше решил никога да не му каже за документите. Той просто трябваше да бъде пощаден от него, независимо от изричното поръчение на Ресе.

Завещанието бе изготвено с мисълта, че при възпитанието на Вердеровите деца трябва да се подхожда с голямо внимание, да се

следи неотстъпно за възможните проявления на наследената престъпна кръв. Санер бе оставил нарежданията на Ресе изпълнени по собствено усмотрение, вярваше, че не е имал друг изход, макар все пак да бе често обхващан през тези години от безпокойства и угризения. Защото, покажеше ли наследникът на Вердер атавистични наклонности, тогава би било вече съвсем неотложно да се разкрие загадката пред онези, които бяха пряко отговорни за детето. Съдбата днес бе отредила така, че нищо непредугаждатата Доротея да доведе детето на Вердер тъкмо в неговата гимназия. Това бе наистина един спасителен обрат. Той му даде възможността да следи зорко развитието на сина на Фридрих Вердер. Така отговорността ставаше по-леко поносима. Санер благослови часа, в който неговата предишна годеница бе почукала на вратата на канцеларията му.

Х

Прочее Хартмут Вердер беше вече редовен ученик от трето отделение на Момсеновото училище. Полугодието започваше на следващия ден. Майката нареди пред бащата новонакупените училищни принадлежности. Вердер замислено погледна тези неща, а после и сина си, който стоеше пред него в празнично бяло матроско облекло, с дълги панталонки. Стойката му беше както винаги, благородна, само като че малко угнетена.

— Е, синко — каза майката, — порадвай се сега. В училище ще бъде много по-занимателно. Там ще бъдеш с много други момчета. Няма да ти бъде така скучно, както тук, у дома, когато учеше самичък.

Съвсем неочаквано обаче от хубавите очи на Хартмут капнаха две големи сълзи.

Вердер не можеше да понася някой да плаче край него. Тези неми сълзи на сина му веднага го покъртиха. Той грабна момчето, развълнуван и изпълнен със състрадание, притисна го към себе си, като че искаше да го защити от нещо застрашително.

Разбира се, момчето сега се разрева високо.

Доротeya от своя страна не обичаше проявите на мекушавост, смяташе я за много неуместна, особено при такива случаи. Затова тя отне недоволна момчето от бащата, изправи го пред себе си и каза строго:

— Кажи ми защо плачеш сега?! Другите деца се радват, когато отиват на училище. Защо не се радваш и ти?

Хартмут избърса очите си, изпъна се упорито и каза предизвикателно:

— Да се радвам? Да се радвам на училището? Там трябва да е отвратително.

— Та защо да е отвратително?

— Петдесет момчетия, а през лятото — ух, какъв въздух!

Вердер се разсмя високо, толкова на място, му се стори тая забележка. Обаче майката се разсърди сериозно.

— Да не приказваш такива глупости. Чуваш ли? Те не са прилични. И да не си посмял да кажеш нещо подобно и в училището. Прибери сега нещата си и иди в градината.

Хартмут се подчини намусено. Едва бе излязъл, когато Доротея се обърна към мъжа си:

— Не мога да те разбера. Та ти ми проваляш цялото възпитание! Първо прегръщаш от състрадание този глупчо, защото трябвало да тръгне на училище, а след това се разсмя гръмко, когато той направи своята забележка. Ужасно ми затрудняваш работата.

Тя беше наистина ядосана. Професорът съзнаваше това и се чувствуваше неловко. Той се превръщаше винаги на дете, когато Доротея го упрекваше и кореше. Почеса се смутено зад ухото, като че искаше да признае, че наистина е бил глупав.

След това подаде и двете си ръце на Доротея:

— Прости! Имаш право, аз съм истинско магаре.

Притегли я на коляното си, прегърна я и, притискайки главата си към гърдите ѝ, започна своята изповед:

— Знаеш ли, чувствам жалост към всяко дете, когато дойде времето за училище. Майските дни на живота, ако мога да се изразя така, са вече отминали, златният период на безгрижността приключва. Школските скамейки приковават малчуганите, налагат им един ужасен прелом. Наистина ми е мъчно за моето дете.

— Защо за него да ти е по-мъчно, отколкото за другите?

— То е моята плът, Дора, значи ми е особено близко. И боя се, че тъкмо Хартмут ще страда в училището.

— Но защо виждаш навсякъде пак само мрак, Фриц?

— Не си ли съгласна, че Хартмут е едно развито дете?

— Какво искаш да кажеш по-точно?

— Той има нещо в себе си, нещо необузвано, самовластно. За него е нужно, струва ми се, повече радост, отколкото за други. Той е от онези, които могат да живеят само на слънце.

— Но ти говориш така, сякаш училището е едва ли не затвор. Беше ли то такава и за тебе?

— Ни най-малко, Дора. Аз бях винаги, още от детството, човек на дълга. На такива хора в училището е добре. Но Хартмут...

— Той трябва също да стане човек на дълга, Фридрих!

— Ще може ли обаче, Дора?

— Ще трябва да може.

Вердер въздъхна.

— Ах, това трябва! То започва тъкмо в училището. То е горчиво, жестоко. Жестоко, особено за свободни, непреклонни натури, каквато е и нашето дете. Не свъсвай чело, миличка! Знам, знам: страданията са, които възпитават човека. Наистина, той не трябва да бъде пощаден от тях. Обаче с нашия син, който се наслаждава днес като ангел на своите златни дни — какво ще направят с него там, в онова учреждение на насилствената, на масовата дресировка? От това ме е страх. Сега бедното ми дете ще бъде заплетено в отношения с хора, които не познава. Как ще повлияят върху му всичките тия учители, съученици? Какво ще събудят те у него? Тук, в обгърнатия с мир свят и взаимност на моя дом, тук на детето нищо не може да се случи. Какво може да му се случи обаче навън, в другата, чуждата среда?

Доротей скочи, изпълнена с негодувание:

— Може ли да говори така един баща — извика тя, — сякаш хленчи някоя болна баба? Да се вайка така един кумир на младежта, един университетски професор!

— Аз сигурно греша, Дора. Проявявам слабост. Чувствам го. Освен това обаче съм и под влияние на пресните впечатления от една книга, която прочетох по повод влизането на Хартмут в училище. Тя се казва „Ученически години“. Съдържа събрани от доктор Алфред Граф преживелици и мнения на именити съвременници из училищния живот. Особено ме угнети твърдението, че задължителното учение измъчва и прави нещастни най-вече децата с артистична природа. Хартмут ще добие, всъщност той има вече природата на артист. Как да не се безпокоя тогава за неговата участ в училище?

— Искам да прочета тази книга — каза вече по-меко Доротей. — И да ти дам един съвет: не приемай всичко така тежко! Така не може да се живее. В сравнение с много други деца, нашето момче има предимството на едно отлично здраве, има грижливи родители, негови истински приятели, и училищен директор, подчертано благосклонен към родителите. Бъди доволен с това. Хартмут ще върви, трябва да върви добре. Не бива да обкръжаваме детето само с удобства и глезене. То трябва да се научи да отстоява живота, както се налагаше да го отстоим и ние, и всички други изобщо.

— Пак се показах слаб, Дора. Съзнавам го. Това, което ти каза, беше мъжко. Би трябвало да го кажа аз. Обаче там, където обичам, аз съм слаб. А това момче аз го обичам като идол!

Тя го погледна усмихнато. Погледът ѝ издаваше разбиране и прошка. Той, бе отново майчински. Личеше, че тя покъртена съзнава, че този велик професор — светски водител, герой на своята работа и на напредъка — носи в себе си едно тръпнещо, боязливо, детинско сърце, податливо пред всичко, което е обикнало.

Тъкмо той, който бе заклет човек на дълга и от детинство познаваше само жестокото „трябва“, бе сега безмерно отзивчив за природата на своето дете, толкова различна от неговата собствена. Дете, което вероятно щеше да се претвори в мекушав разгулник, чувствителен и неприязнен към всякакви задължения. Би било логично да се предположи, че със своите предразположения това дете ще огорчи най-дълбоко строгия към самия себе си Вердер.

Но не излезе така. Вердер се изпълни със снизхождение към този бъдещ мъж и гражданин, нагоден само да иска, да ползува всичкото възможно щастие и всичките земни радости. Това изненада, но и дълбоко трогна Доротей.

На следната заран — един слънчев априлски ден — Вердер заведе Хартмут за първи път в училището. Момчето се постара да се покаже весело, смееше се и бърбеше през целия път. Професорът предаде сина си пред входа на класната стая и се отправи към автомобила си, когато неочаквано се сблъска със Санер. Двамата вежливо отложиха шапки и Вердер подаде ръка на директора. Санер сърдечно я пое и покани господин професора за малко в своята приемна.

— Но имате ли днес време за това? Днес, в началото на полугодиято?

— Разбира се, господин професоре. Бих искал да се порадвам на едно толкова рядко посещение.

Двамата се качиха по стълбата до първия етаж, Санер отвори вратата на своята канцелария и почтително пропусна Вердер да влезе. Седнаха до зелената маса, като Вердер се разположи на същия стол, върху който бе седяла преди седмица Доротей.

— Ние всъщност не сме се виждали през целите тези девет години — каза Вердер.

— Радвам се, господин професоре, че влизаме все пак във връзка помежду си.

— Дължа ви най-сърдечна благодарност, господин директоре, за готовността да се заемете с нашето момче.

— Правя го с удоволствие. И ако ви помолих да поразговаряме тук, то е именно за да ви уверя, че за мен наистина е голяма радост да мога да обърна особено внимание на вашия син.

— Това ме успокоява — рече Вердер. — Благодарността нараства и поради убедеността, че на учителите не ще бъде леко с моето момче.

— Защо, господин професор?

— То е способно, схваща лесно. Обаче клони към търсене на удобства, не работи с удоволствие. Съзнавам добре, че така мога да събудя у вас съмнения и резерви спрямо собствения си син, но мисля, че съм длъжен да бъда откровен.

— Ах, господин професоре, не съдете несправедливо за нас, учителите!

— Та и аз самият съм учител, драги Санер.

— Но именно затова и знаете, че ние, ръководителите на младежта, не сме врагове на своите възпитаници. Вие не сте злепоставил момчето си пред мен. Само ми дадохте едно ценно указание, как трябва да се отнасяме с него. Естествено, това масово обучение в училищата на големите градове способства твърде малко за щадене и развитие на индивидуалността. Обаче синът на Фридрих Вердер вземам особено присърце. Ще му оказвам винаги най-зорко внимание. Впрочем, нека ви кажа, че едва ли съм виждал толкова красиво дете.

— И вие го намирате красиво, нали, господин директор?

— Да. Осанка като на принц, глава като на ангел. Момчето действително е рядко хубаво.

— Ще повярвате ли, господин директор, че тази красота на моя син, колкото и да ме радва, понякога ме плаши?

— Защо така?

— Красивите хора, това съм установил, имат най-често трагична участ. За мъж физическата привлекателност обикновено е източник на тежки изпитания. Такива сме, вместо да бъдем благодарни за такъв природен дар, ние се боим от него. Аз специално съм определено

подвластен на този ужасен фатализъм. Той просто ме смазва. От вас обаче си отивам, драги директоре, с облекчено сърце. Жена ми ме накастри вече вчера, загдето с такава боязън изпращам момчето на училище. След като чух вашите приятелски уверения, аз съм доволен, да, дори се радвам, че стана така. Не зная никое друго място, където единственото ми дете ще бъде по-добре направлявано, отколкото при вас.

Той загледа Санер спокойно, с открит поглед, и след като се поколеба за миг, каза:

— Не би ли било възможно да подновим, нашите неслужебни, чисто човешки връзки? Жена ми и аз се чувстваме задължени спрямо вас. Днес повече, отколкото преди. Можем ли да се надяваме да ви видим някой път в дома си?

— Разбира се, разбира се — отговори изненадан и зарадван Санер. — Аз дружа твърде малко, не поддържам отношения почти с никого, обаче у вас бих дошъл с удоволствие, щом пожелаете.

— Ще се радваме много — и Доротея, и аз.

— Госпожа професоршата нещо боледува?

Вердер кимна.

— Да, тя постоянно боледува. Това е най-тежката ми грижа. След раждането на нашия син тя не можа вече да си възстанови силите.

— Колко жалко — каза Санер. — Наистина изглежда никъде и никога не съществува пълно щастие. Обаче госпожа професоршата е още млада, и надеждата, че ще може да се оправи напълно, е голяма.

Вердер въздъхна.

— Това, което научих до сега от лекарите, не е много обнадеждаващо. Моята съпруга трябва много да се пази. Някаква аномалия в химическия състав на кръвта просто я изцежда, заболяването нерядко се развивало застрашително. Разбира се, за нея се полагат всички възможни грижи. Да, да, драги директоре, аз мисля често за онези заклинателни Юпитерови думи у Шилер: „Нека никой не бъде щастлив!“. Вероятно, не е тази целта на нашето земно съществуване и никому не е отредено да го премине без страдания.

Вердер посегна към шапката си. Двамата мъже се сбогуваха сърдечно и се разделиха с обещаващото „Довиждане“.

XI

Санер наистина посети вилата на Вердерови в Груневалд. Той бе приет много любезно и поканен за обяд в неделния ден. Присъствуваше и първият асистент на Вердер, доктор Йоханес Сетегаст. Обаче с това нещата приключиха. Нито Санер, нито Вердер бяха способни на една такава салонна дружба, нито пък и имаха време за това. Истинско приятелство явно не можеше да се установи помежду им, основният тон на техните взаимоотношения остана пълен с предпазливост и старание да не се докосват до притеснителните натрупвания на миналото. При първото посещение на Санер Доротея беше на легло и не можа да присъствува. При второто, на което се яви и тя, се почувства още по-ясно, че те тримата не могат да постигнат някакво сърдечно приятелство, колкото и да го желаеха.

У Вердерови Санер не можеше да се освободи от вътрешния си смут, той прозираше и тежеше върху Фридрих и Доротея като мълчалив упрек. Те просто въздъхнаха, когато се разделиха.

Независимо от това Доротея, като майка, остана почти в постоянна връзка със Санер в качеството му на директор. Той удържа напълно думата си по отношение на Хартмут и му оказваше особено внимание. Заради това в гимназията считаха, че Хартмут е роднина на директора. Санер инспектираше често класа на Хартмут, поръчваше да довеждат момчето в неговата канцелария, приемаше там всяка втора седмица и Доротея, с която остана и в постоянен писмен и телефонен контакт.

За жалост, тези взаимни допитвания бяха действително наложителни. Хартмут беше и оставаше неприлежен ученик, успехите му съвсем не съответствуваха на грижите и вниманието, с които го обсипваха вкъщи и в училище. Наказателните мерки бяха постоянни, мъмренията даваха много малък резултат. Момчето беше просто неподатливо към отговорност и работа, неговата леност беше непоправима.

Фридрих продължаваше да съжалява своето дете, да счита, че училището и неговите изисквания го правеха нещастно. Доротей трезво възразяваше, твърдеше, че Хартмут очевидно не страда ни най-малко от тези неща. Преди всичко той не показваше честолюбие. Въпреки всички наказания оставаше в отлично настроение, лудуваше, смееше се, ликуваше, когато можеше да се изплъзне засвидетелствуваше открито своята наивна радост от развлеченията. Той явно инстинктивно чувствуваше, че любезната усмивка остава най-доброто му оръжие. Неговите възпитатели не успяваха много пъти да устоят на тази пленителна и обезоръжаваща любезност.

Между съучениците си нямаше приятели. Те не обичаха хубавото и разглезеното богато момче, което често пристигаше с автомобил и биваше взимано всеки път от слуга с ливрея.

Хартмут бе прекарал вече две години в училището, притежаваше вече цяла сбирка от най-посредствени свидетелства, бе останал веднъж да повтаря същото отделение и веднъж бе преминал с труд и мъки в по-горното.

На директор Санер беше неловко, че са всеизвестни неговите особени връзки тъкмо с този жалък ученик, който получаваше само по рисуване „добър“, и за това често проклинаше мълчаливо деня, в който той бе въведен в неговото училище. Санер все още се надяваше, че узрявайки момчето ще покаже малко повече честолюбие и ще се поправи.

Обаче нищо такова не стана.

Напротив, Хартмут предизвика нови неприятности. Един ден в час по география той измъкна от чантата на съседа си табела шоколад и направи това тъй ловко, че деянието бе разкрито едва след привършване на занятията. Ощетеният не се примири и обвини веднага именно Хартмут. Той се остави, смеейки се, да измъкнат плячката из джоба му и призна истината, без каквото и да е разкаяние или срам.

Класният ръководител съобщи за случката на директора, който остана много смутен, повика момчето и му се скара сериозно, обаче на родителите не каза нищо. Санер заплаши момчето, че ако това се повтори, ще уведоми родителите за всичко и че то ще бъде незабавно изключено.

Злосторникът слушаше, гледайки безсмислено нагоре, като че не можеше да разбере защо се вдига толкова шум за такава дребна работа.

Това все още доста незначително произшествие тъй или иначе го злепостави много пред учители и съученици.

След една година — Хартмут беше вече на единадесет години и беше ученик от първи клас^[1] — стана обаче нещо още по-лошо.

В гимнастическия салон Хартмут бе измъкнал от джоба на палтото му портмонето на свой съученик. Портмонето съдържаше две марки и няколко пфенига. Този път виновникът се показа смутен, заплака и се уплаши, защото бе уличен за позорното си деяние пред петдесет момчета.

Когато чу за станалото, директорът силно се разтревожи и дълго се колеба как да постъпи. Защото тази нова простъпка, ако бе извършена от всяко друго дете, би могла да се разгледа като мигновена слабост, като непремислен случаен акт.

За Санер обаче беше ясно, че случаят съвсем не е такъв. Директорът нареди веднага Хартмут да бъде изпратен вкъщи. Той прецени, че ако не се действа веднага строго и сурово, укрепваха началата на една нравствена развала, която предвещава редица опасности. Санер чувстваше цялата тежест на своята отговорност и я пое съвсем съзнателно. Веригата от прояви открояваше характера на едно силно обременено в наследствено отношение дете. Той не искаше и не желаше обаче да носи повече сам тази отговорност и заяви на телефонното запитване на госпожа — Вердер дали би могъл да я приеме — че я очаква подир обед в пет часа в своята канцелария.

И двамата очакваха тази среща загрижени.

Доротейа научи от Хартмут какво бе направил и защо е изпратен веднага у дома. Санер пък бе взел твърдото решение да даде на заслужаващата съжаление майка пълно обяснение. Това го ужасяваше, защото го принуждаваше да посегне към тъмното минало, да вдигне завесата пред забравените мрачни истории, които до сега лежаха скрити и погребани. Да, безспорно трябваше да даде на болната и слаба жена такива обяснения, това беше един жесток дълг. Още повече, че тя, въпреки крехкостта си, изглеждаше по-способна да посрещне тези мъчителни разкрития, отколкото самия Вердер.

Санер прие изплашената майка с привидно равнодушие. Най-напред я успокои за станалото, нарече го глупава момчешка лудория и

след това предпазливо премина върху неизбежните последствия от тази случка.

— Нека обсъдим, уважаема приятелко, всичко спокойно и обмислим заедно мерките, които трябва да последват сега.

Доротейя подскочи уплашена.

— Мерки?! Но какви мерки. Боже мой?!

Санер стана от креслото си, пристъпи към Доротейя и взе ръката ѝ.

— Много съжалявам, че ви обременявам с тези грижи, когато сте с разстроено здраве. Обещавам аз да поема от тях онези, които мога. Послушайте моя съвет! Момчето трябва да напусне Берлин. Да се махне за известно време от бащината къща. Предлагам да го настаня като пансионер при един мой приятел от детство, директор на гимназията в Кведлинбург. Там той ще бъде под строг и същевременно добронамерен педагогически надзор. Ще попадне в нова обстановка, сред природни красоти, провинциално спокойствие и при съвсем други, надявам се, благотворни влияния. Искам да заведа момчето там лично, за да дам на своя колега точни наставления как трябва да се възпитава това дете и как да се отнасят с него. Директорът има в своя дом винаги поне по двама-трима пансионери, за чието възпитание следи най-грижливо. Там ще настаня и Хартмут.

Санер седна пак. Доротейя тихо заплака.

— Колко сте добър, Санер, колко сте добър, обаче...

— Опасявате ли се от нещо, госпожо?

— Моят мъж не ще се съгласи на това. Той е много привързан към момчето и не ще се раздели с него.

— Аз ще го убедя, драга приятелко.

— За бога, пощадете Фриц! Ако той узнае, че Хартмут е крадец, ще бъде съсипан.

— Той няма да узнае нищо. Гарантирам ви това, госпожо. Впрочем сигурна ли сте, че ако узнае цялата истина вашият мъж ще бъде така силно потресен?

— Страх ме е от това, Санер. Страховете за вероятните лоши наследствени предразположения у детето хвърляха вече веднъж мъжа ми в душевна криза, при все че тогава то още не се бе появило. А ето, че днес като че ли се сбъдват, потвърждават се тези негови опасения.

Нека прибавя и това, че той сега е преуморен и изнервен от работа. Тъкмо смятах да поискам от тайния съветник Крамер наставления.

— Внимавайте, госпожо Доротея. Съпругът ви не бива да забележи нещо, ако се отнесете за помощ до Крамер.

— Зная, зная, драги Санер. Този ужасен проблем с Хартмут би могъл да повлияе на Фридрих, твърде зле.

— Аз просто ще трябва да убедя господин професора, че момчето навярно ще потръгне по-добре в някой малък спокоен град под постоянен надзор. А това е и наистина целта, която преследваме.

— Ах, драги Санер, много ми е тежко. Подозирам, предчувствувам нещо опасно зад цялата тази история.

Големите сини очи на Доротея, добили страдалчески израз, се отправиха плахо към небето.

Санер обърна глава, поколеба се за миг и отрони малко нерешително:

— Какво искате да кажете с това, госпожо Доротея?

Тя като че също се поколеба, загледа надолу и попита тихо и боязливо:

— Спомняте ли си, драги Санер, когато се разделихме, когато аз скъсах отведнъж връзката помежду ни? Тогава вие си тръгнахте с възклицание на съжаление, на състрадание към мен. Не отзвучаха у мен през всичките тези години нито горчивите думи, нито тонът, с който го произнесохте: „Бедна Доротея“. Спомняте ли си, Санер?

Той кимна. Тя погледна отново плахо към небето.

— Зная — продължи тя, — вие сте имал непременно причина да изтървете този състрадателен вопъл и той не е бил предизвикан от самата раздяла. Отнасял се е за мен, за това, което ме е очаквало. Моля ви, обяснете ми.

Санер подпря глава с ръка и се замисли. След това скочи решително, постави длани върху покритата със зелено сукно маса и каза бавно, като отсичаше всяка дума:

— Да, драга Доротея. Думите, които изговорих тогава, имаха своята дълбока причина. Дошъл е моментът, в който дължа да ви обясня всичко. Не се плашете! Разкритията, които ще направя, се отнасят до неща от далечното минало. И ако ги правя сега, то е за да ви помогна да поемете цялата работа от сега нататък по-целенасочено и последователно. Години преди смъртта си вашият баща ми даде свитък

документи, който носеше надписа: „За Фридрих Вердер, когато стане баща“. Херман Ресе, който не можеше да подозира, че Вердер ще стане негов зет, ме посвети върху съдържанието на тези документи, които дават сведения за произхода на професора, на вашия съпруг.

Доротейа кимаше бавно и покорно, като че сега се разкриваше пред нея собствената ѝ съдба.

— Да — прошепна тя. — И понеже вие познавахте съдържанието на тези документи, затова ме съжалихте тогава...

— Да — отвърна Санер. — Обаче не пренебрегвайте и огорчението, което тровеше в този миг моето сърце! Ако не бях тогава толкова поразен и безсилен, не бих изтървал този израз на състрадание, за който съжалявам до днес. Защото момичето, което избираше Вердер, не се нуждаеше от състрадание дори от мен, който знаех тайната на Вердеровото рождение. Откъдето и да произхождаше този човек, той оставаше такъв, какъвто се беше самоизградил. Днес аз дори предполагам, че самият ви баща, Доротейа, не би бил против това да вземете Вердер, ако и да знаеше отгде бе дошъл той. Съдържанието на онези документи има значение и е действително важно само за сина на Вердер. Особено днес, когато у детето има известни признаци на безнравствено предразположение. Вие като майка на Хартмут трябва и ще узнаете всичко. Утре преди обед ще ви изпратят свитъкът документи вкъщи. Ще ви ги донесе мое доверено лице. Изучете съдържанието и скрийте документите най-грижливо от мъжа си!

— Значи вие смятате това за необходимо?

— Безусловно. Но повтарям: излишно е да се обременява Вердер с тези неща, към които той би се отнесъл може би много по-болезнено, отколкото е нужно. Същото съветвам и вас. Помислете и не забравяйте, че това са отдавна погребани неща, които днес имат само осведомителна стойност. Аз бях тридесет години пазител на тази тайна, но днес смятам за свой дълг да посветя и вас в нея. Всички сме смъртни и по-успокоително е, в случай, че умра внезапно, да има още някой, който знае напълно тези обстоятелства.

Доротейа хвана, ръцете на Санер, задържа ги за миг и след това излезе безмълвно навън. Бе напрегнала всички сили, за да се задържи бодра.

Отиде при Крамер, каза му, че нейният съпруг, преуморен от работа, показва отново признаци на психическо изтощение и го

помоли да направи тайно своето наблюдение върху Вердер, скрит през време на неговите публични лекции между слушателите. Да установи дали има симптоми за приближаваща се нова криза. Опасявала се, че някои сериозни проблеми и усложнения в техния дом в момента по всяка вероятност могат да предизвикат у Вердер душевни сътресения. Искала, поради това, да узнае по какъв начин би могло да се предотврати тяхното отрицателно въздействие.

Крамер се показва особено усърден, готов да помогне и обеща да действа с най-голяма предпазливост...

[1] След първите три или четири години обучение (т.н. отделения) следват класовете (обикновено от 1-ви до 3-ти вкл.), означавани по-рано у нас като прогимназиални. Случаят тук е аналогичен. — Б.р. ↑

XII

В най-голямата аудитория на Фридрих-Вилхелмовия университет професор Вердер държеше своята публична сказка на тема „Психологията на престъпника“.

Семестърът току-що бе започнал. Слушателите представляваха пъстро множество. Биеха на очи елегантните дами, които, за разлика от много по-малкото студенти и студентки, не си водеха бележки, а само слушаха интересния оратор, жадни за сензация.

Защото Вердеровите лекции бяха изключително увлекателни. Той говореше свободно, увлечено, със странен пророчески замах. Високата му и суха аскетична фигура, възчерната, избръсната и изострена физиономия, пластичните му привлекателни жестове на роден оратор, нервните изящни ръце — всичко това го правеше силно магнетичен. Стълпотворението по време на неговите лекции не го ласкаеше особено. Нещо повече — ядосваше се, че неговите тези по криминално право стават една от сензациите за нуждаещата се от забавления част на образования или полуобразован контешки свят на големия град. По тази причина Вердер бе поискал да отложи лекцията, но бе помолен от ректора да я държи. За университетските власти изглежда бе важно да запазят мостовете между днешния размирен свят и спокойното ежедневие на университетите. Към тези връзки безспорно принадлежаха и публичните лекции на Вердер, където множеството се тълпеше около човека, работил във всички градове на империята като идеолог на реформата в наказателното право. Неговото име се произнасяше в дебатите на парламента, споменаваха се в политическата ежедневна преса и бе много популярно. В този план публичността на изявите му добиваше особено значение. Той сееше своите научни идеи с пламенността на фанатик. А това, че беше вече веднъж стигнал „близо до лудост“, го правеше още по-привлекателен и сензационен. По този начин дълбоко сериозният и делови човек, приел задачата си като свещена, се бе превърнал едва ли не в академична модна атракция.

Вердер гледаше на таз ситуация като нелепост, тя го наскърбяваше и озлобяваше. Утешаваше го обаче мисълта, че шумно стичащата се на лекциите му тълпа профани, волно или неволно, бе своеобразна пропаганда на неговите възвишени предначертания. Защото всяка една от тези клюкарски души отнасяше със себе си по едно семе, което може би би попаднало на добра почва и би поникнало. Точно така между слушателите на Вердер бе попаднал и един именит поет, който сътвори после по мотива на реформата в наказателното право една поема, която — с или без естетическа стойност, Вердер не можеше да отсъди — заинтересува един нов широк кръг и го приобщи към реформаторските проекти.

След обосноваването на своята теза за душата на престъпника, навлизайки в детайлите, Вердер разясняваше на смълчаната и жадно поглъщаща думите му публика:

„Италианецът Енрико Фери даде вече в 1880 г. следното, както той твърдеше, почиващо на антропологически данни разделение на престъпническите типове:

1. Душевноболни престъпници.
2. Родени и затова непоправими престъпници.
3. Престъпници поради придобити привички.
4. Случайни престъпници.
5. Престъпници вследствие силен афект.

Аз съм съгласен с високоуважаемия Франц фон Лист, който отхвърля това разделение. Защото в него не е прокаран достатъчно принципът на единството.

Раздразнителността, бурята на страстите може да се основава наистина върху душевни разстройства, може да бъде придобита, да съответства на постоянното душевно състояние на престъпника или, под влияние на външни обстоятелства, да се загнезди и в най-спокойния нрав. Но тя не може да заема самостоятелно положение спрямо останалите групи.

Първата група, тази на душевноболните престъпници, излиза безусловно извън сферата на наказателното право и е обект преди всичко на психиатрията.

Втората група обаче — на родените и затова непоправими престъпници — предизвиква оживени спорове. Защото «родени» означава обременени, станали по наследство престъпници.

Наследствеността обаче не се проявява винаги, тя не е безусловна и неизбежна. Следователно и детето на един престъпник може да стане нравствен и полезен човек.

Разбира се, наследствеността може и да се прояви. Дори като прескочи едно поколение. Синът на престъпника може да остане чист, внукът обаче ще стане все пак престъпник.

Всички тези съмнения по същество атакуват класификацията на Фери. Съпоставени с всички антропологически обобщения, за целите на наказателноправното познание най-издържани са определенията за случайни престъпници и престъпници по привычка...“.

Фридрих Вердер бе стигнал до тук след четвъртчасови оживени коментари, когато внезапно спря. Силните му, бляскащи очи бяха останали втренчени върху една точка в аудиторията. За да принадлежи напълно на себе си, Вердер не се съсредоточаваше никога върху отделни лица измежду слушателите. Той говореше по-скоро под влияние на своето вътрешно зрение, отвърнат нарочно от всички външни, отклоняващи впечатления. Обаче явно нещо му бе направило впечатление, бе го стреснало. Нечии очи бяха отправени към него с такова изпитателно напрежение, че собствените му очи бяха магически привлечени. Силно озадачен, Вердер позна лекаря по нервни болести, тайния съветник Крамер. Какво търсеше, какво искаше този човек тук? Не беше ли това от негова страна тайно наблюдение? Вердер бе избягал преди единадесет години от лечебните диктати на Крамер. Кой го бе извикал тук, кой го бе подбудил за това посещение?

Притеснението му нарасна, когато видя как Крамер, след като почувства, че е открит, се скри отново зад колоната, откъдето надзърташе преди. Наистина, това бе тайно наблюдение. Вердер бе разнебитен от заключението. Бе внезапно прекъснал своята лееща се лекция, бе онемял мигом, а погледът му остана втренчен в празнотата. След една, както се стори на смаяните слушатели, безкрайна вцепененост, професор Вердер се обърна изведнъж към стената, извади кърпа и си избърса челото. После отново отривисто се обърна към слушателите. Лицето му изразяваше безумно напрежение. Видимо той с всички сили се мъчеше да се съвземе. Вдигна с бърз жест лявата си ръка към челото, отвори устни, очите му сякаш отново се съживиха. И когато слушателите, въздъхвайки, очакваха вече продължението на лекцията, погледът на Вердер отново замръзна. Преминаха няколко

нови стеснителни секунди. Чу се нечия смутена кашлица. След това вдигнатата ръка на професора падна безсилно надолу, главата му клюмна към гърдите, напрегнатото му лице се отпусна и той изцеди полугласно, през зъби думите:

— Извинете ме — за днес...

Обърна се и с уморени крачки напусна аудиторията сред угнетителното мълчание на слушателите.

Като че помежду им бе паднала бомба. Всички наскочаха шумно от скамейките. Досегашното дълбоко мълчание се разрази изведнъж в безредни въпроси и заключения:

— Какво има?! Какво стана?

— Да прекъсне така внезапно! Защо?

— Луд човек! Истински Вердер! Прилича му! Капризен като тенор!

Един стар университетски познайник, който се мъкнеше по всички факултети, обясни важно на група заобиколили го аристократки, че такива внезапни прекъсвания на лекцията съвсем не са рядкост при математиците, особено при астрономите. Техните километрични и сложни комбинации от цифри, кубическите уравнения и интегралните изчисления често замъглявали главите им. Едно мигновено затормозване на мисловния апарат отнемало възможността на лекторите да продължат. В такива случаи те наистина си отивали за съответния ден вкъщи.

— Добре — намеси се един студент, — обаче Вердер не боравеше с никакви редици от числа. Той тъкмо беше навлязъл в подстъпите на психологията на престъпника. Такива неща специалисти като него знаят дори на сън. Не мога да разбера как може човек да се обърка тук.

— Вердер не е нормален човек — забеляза една чуждестранна студентка, произнасяйки „р“-то със силен гърлен звук.

— Наистина, той все пак си е малко луд — каза усмихната една възрастна дама.

— Ах, той е интересен, твърде интересен — замечта елегантна госпожица.

— Глупости! — изръмжа един ужасно грозен, стар частен доцент, фанатичен привърженик на Вердер.

Той се обърна към намиращите се около него и разпалено защити своя любимец:

— Да, Вердер не е нормален човек! Разбира се, че не е! Той стои непостижимо по-високо. Към своята висока научна квалификация този необикновен изследовател и учител прибавя и една рядка артистичност. Така именно той постига своите поразяващи резултати от катедрата. Това прави неговите лекции безмерно увлекателни. Обаче артистичните натури са чувствителни. Кой знае дали Вердер не е бил разстроен от някоя физиономия измежду слушателите.

— Да не би да седяхте точно вие отпред? — запита един шегобиец доцента, който наистина изглеждаше като някоя умна маймуна.

Силен смях последва тази грубост, подир което хората полака-лека се разпръснаха, разговаряйки все още оживено по случилото се.

XIII

Вдигнал яката на дебелото си кафяво палто, нахлупил ниско меката черна шапка, Фридрих Вердер бързаше през бурната, сурова октомврийска вечер в посока към Тиргартен. Внезапното прекъсване на лекцията, което бе хвърлило слушателите в такова възбуждение, бе изчезнало сега из ума му като маловажно, второстепенно обстоятелство. Затова пък причината го занимаваше много настоятелно.

Тайният съветник Крамер — негов таен слушател! Това значеше нещо. Вердер не обичаше този лекар, натрапен му преди години от Доротея и показал се лаком за реклама. От тогава Вердер не бе влизал в контакт с него. И ето сега този човек неочаквано и по такъв подозрителен начин отново застава пред него. Несъмнено това беше тревожен сигнал.

Нима пак се безпокояха за неговите нерви?

В последно време той сам бе доловил у себе си следи на преумора. Сънят му бе оскъден, апетитът слаб. Може би и околните виждаха това му състояние. Обаче онова, което бе нарушило неговото равновесие през последните дни, се дължеше на неговата жена, на Доротея. Нейното поведение спрямо него му се стори внезапно променено. Той бе забелязал как тя го поглежда скрито отстрани с един странен израз в очите. И иначе бе станала някак по-плаха, притеснена и, както му се струваше, боязлива. Уж се мъчеше да скрие това и да попадне в стария непринуден тон, но не й се удаваше. Явно се страхуваше от нещо, тежеше й някаква грижа за него, която обаче премълчаваше.

Вероятно си е внушила, че нейният мъж е заплашен от нова криза, и ето — обърнала се е тайно към Крамер с молба да прегледа отстрани и незабелязано стария си пациент. Сигурно беше така.

Вердер не се сърдеше ни най-малко за това на своята жена. Той знаеше, че всичко, което тя предприемаше, бе от грижи и внимание към него. При това самата Доротея беше болнава и можеше да загуби

лесно присъствие на духа. Но в случая се налагаше да бъде разкрита скритата връзка между редица странно стекли се факти и обстоятелства.

Унесен в такива мисли, професорът бе стигнал под завалелия междувременно силен дъжд чак до Курфюрстендам. Тук той се качи на трамвая, за да премине остатъка от пътя до своята вила в Кралската алея.

Пристигнал, Вердер веднага се отпрати към телефона в коридора. На масичката до апарата лежеше отворено телефонното разписание. Обърната бе тъкмо страницата, върху която се намираше телефонният номер на съветника Крамер. Всичко се изясняваше. Доротей бе питала за неговото състояние и бе получила от този негодник пресните още новини за случилото се по време на днешната лекция.

Вердер постоя още една секунда нерешително в коридора, после влезе при Доротей, която го поздрави.

Той попита за Хартмут. Бил си вече легнал.

— Аз също ще си легна веднага — заяви Вердер.

Не, не, няма му нищо. Само се е измокрил и поизмръзнал, затова му се иска да се постопли в леглото.

Доротей може веднага да му предложи чай.

При вечерята и двамата мълчаха. Не бе произнесена нито дума върху онова, което тъй силно ги занимаваше.

Съвестта на Доротей не бе спокойна поради скритите постъпки, които бе предприела, а Вердер не говореше просто от неудобство. Без още да си е дал сметка за своите бъдещи реакции, беше му ясно, че не трябваше да иска веднага обяснения от Доротей. Целуна жена си за лека нощ и се оттегли в своята спалня. Тук в благотворна усамотеност той обмисли спокойно и основно цялото положение.

А то бе следното. Веднаж Вердер вече бе минал през тежка душевна криза, която се беше обърнала, вследствие намесата на трето лице, в публична сензация. Тогава той бе успял да се избави щастливо от Крамеровия санаториум с железни решетки пред прозорците. Бе оздравял напълно в Капри и се бе върнал укрепнал, освежен и наново способен за работа. Именно това се бе случило с него преди години, но то тежеше върху му като някакво предварително наказание. Защото оттогава постоянно се намираше в състояние на ненапълно сигурен

човек. Всъщност той не се отличаваше много от който и да е бедняк, заловен преди години примерно за дребна кражба. Съобразно нелепия принцип да се прибавят и миналите прегрешения, такъв човек трябваше постоянно да осъзнава при всяко явяване пред съд, че не му вярват за пукната пара и винаги да живее в несигурност.

Да, той приличаше на всички тези, които имаха регистрирани предишни следствия и минали присъди!

А сега? Сега бяха значи забелязали у него отново „симптоми“, и той веднага се бе отпуснал, бе се показал слаб. Случило му се бе да открие в аудиторията рисовските очи на Крамер и моментално така се обърка, че трябваше да прекъсне лекцията и да слезе от катедрата. Сам бе дал най-доброто доказателство против себе си: не, не, той не беше устойчив! Беше и *оставаше* психопат!

Той мразеше тази дума, защото... да, защо всъщност я мразеше? Вероятно затова, защото определяше медицински прецизно собствената му психиатрическа картина. Без съмнение той имаше известно слабо, уязвимо място в своя душевен живот.

Да, но кой нямаше такава? И оставяше ли се той да вземе то надмошцие?

Ни най-малко. Работеше както трябва, показваше се във всяко отношение нормален. Защо тогава мнозина не преставаха да го смятат за психопат?

Разбира се, днес той им бе дал в ръцете едно ново доказателство. В същия този миг, в който се остави да бъде дотолкова смутен от погледа на Крамер, че се наложи да окамене и да прекъсне изложението си...

При всички случаи това трябваше да бъде един тревожен сигнал. Сигнал твърде ярък, способен да изпъне нервите, да смути силно духа.

Вердер завъртя електрическия ключ, посегна към малката етажерка над нощната масичка и изтегли измежду намиращите се там томове една продълговата, подвързана със сини корици книга: „За психопатичните личности“. Вердер постоянно следеше новостите в тази област. Психологията и психопатологията бяха плътно обвързани с теорията и практиката на наказателното право, а освен това той търсеше и намираще из тези книги неща, които се отнасяха и до него самия. Обширната студия бе написана от млад лекар психиатър на име Бирнбаум, който работеше в един берлински институт.

Авторът правеше научен анализ на душевноболния, като се стараеше да изтъкне, че „аномалиите в чувствата“ са главните признаци на лудостта. Брошурата беше написана в терминологично обременения стил на специалиста учен и доказателствата се привеждаха в една по-скоро добросъвестна, отколкото сензационна форма.

Под надслова „Формалните особености на отделните съставни части на личността“ Вердер откри следната формулировка: „При наследствено обременените се наблюдава често пъти силна емоционална раздразнителност. Обикновено това е именно патологична раздразнителност. Един незначителен или случаен дразнител, какъвто представлява например новото или странното в някоя фигура, е достатъчно, за да притегли и прикове върху себе си вниманието, да впечатли и разтърси дълбоко...“.

Тук д-р Карл Бирнбаум бе все пак сполучил. Тази диагноза издържаше критика. Тя отговаряше и нему, на неговия най-скорошен случай. Да, да, разбира се. Вчера, при лекцията, Вердер бе показал „повишена чувствена раздразнимост“, една фактически „патологична раздразнимост“.

„Незначителният раздразнителен фактор“ — появяването на Крамер (нима той не беше наистина незначителен?) — бе завладял вниманието на Вердер дотолкова, че го бе обезсилил, парализирал. Той не съумя да продължи лекцията, напусна катедрата, слушателите останаха крайно озадачени.

Да, д-р Карл Бирнбаум, лекар на душевноболните от предградието Бух на Берлин, ясно отсъждаше, че той, Вердер, е обременен. Той просто попадеше в регистъра на „психопатичните личности“. Това бе вече доказано. Въпросът сега бе какви заключения ще извадят от това обстоятелство другите.

Това щеше да се разбере. Вердер начерта свой план за действие и реакции. Реши да продължи работата си по обикновеному, спокойно, сякаш нищо не се е случило. Разбира се, с желязното самоуверение да не се остави вече никога, никога да бъде смутен от „незначителни раздразнителни фактори“. Ако ще и всички психиатри на света да се съберяха на следващата му лекция, той не би им направил честта да ги забележи.

Вердер предвиждаше, че днешната случка ще примами на тази лекция тълпи от любители на зрелища. И реши да си отмъсти, като я направи колкото се може повече безинтересна и суха. Ако след четвърт час тези ловци на сензации задремеха, той би се почувствал неопикуемо доволен.

Взе и още едно категорично решение. Реши да се разправи с Крамер. И то веднага. Най-целесъобразно бе да се обърне направо към него, за да получи непосредствена представа за неговите намерения и да му втълпи веднаж завинаги, че има работа със здрав човек, който не се нуждае от никакъв надзор.

Разбира се, сега не можеше да се яви както тогава като пациент в приемните часове на лекаря. Тази радост да бъде консултиран и наставляван не искаше да му достави. Попречваше му също така и да пусне отново някоя бележка из вестниците.

Необходимо беше следователно срещата с Крамер да стане на неутрална почва.

Вердер бе чувал от един свой колега, частен доцент, че Крамер се е пристрастил към картите. Доцентът също посещавал елегантния комарджийски клуб на улица Белвю, където Крамер разигравал големи суми. Вердер възнамеряваше да помоли колегата да го въведе там.

Докато Вердер обмисляше този план, Доротей седеше в своята спалня, заключила вратите и изучавайки отново и отново документите, които получи от Санер. Представата, която получавахе, бе вече упражнила върху ѝ силно въздействие. Тя предвещаваше възможен смут в отношенията ѝ с нейния съпруг. А защо, впрочем, след като това бяха далечни по време, днес вече напълно преминали, забравени и погребани факти?

Тя обичаше мъжа си предано. През вече дългогодишния им съвместен живот той бе станал частица от нейното аз. А сега нещо непредугаждано, чуждо и тайнствено се вмъкна помежду им, застрашавайки семейния мир и хармония. Доротей се улови, че разглежда сега мъжа си изпитателно, като че търси в обичното и познато лице непознати досега за нея черти, които биха могли да покажат някаква връзка с това ново и ужасно, което бе научила за бащата на Фридрих.

Доротей се надяваше скоро да преодолее тези нови и затова толкова силни впечатления. Тя искаше, трябваше да прекрачи бързо

през всичко това, трябваше да го заличи, да го забрави! От нея не се бе изплъзнало обстоятелството, че нейният мъж, проникателен и силно впечатлителен, бе вече забелязал, че помежду им се е вмъкнало нещо обезпокояващо. Той бе доловил нейните предпазливи изпитателни погледи. Разбираше, че някакъв тайнствен страх я е обладал, че се отдръпва полека от него, втрещва се неподвижно в неговите черти, разяждана от някаква тягостна мисъл.

Доротейя съзнаваше — тя трябва да преодолее това състояние! И тя би го преодоляла, но трепетът, който пораждаха тези пожълтели страници, този страх, който идеше като из отворени гробове, не бе още превъзмогнат и изчезнал, макар и да бе успяла да спаси мъжа си от тези призрачни давления.

За нея той си оставаше човека, който беше и който трябваше да бъде.

Книжката ѝ бяха връчени най-вече защото се отнасяха до едно друго същество, което ѝ беше също така близко: нейното единствено дете. Мрачните сили на едно минало се изправяха сега от своите гробове и посягаха към това дете. И само Фриц, нейният мъж и негов баща, можеше да ѝ бъде естествен и сигурен съюзник в тази страшна борба! Ръка за ръка, рамо до рамо с него, тя, майката, ще воюва за щастието на своя син, докато злокобните сенки бъдат прокудени и нейното дете бъде спасено, защитено завинаги.

Доротейя пожела тази нощ на духа си крепост, вяра в надмогването на съдбата, победа над тревогите и страховете, които дебнеха застрашително пред вратите на нейния дом.

XIV

Хартмут се намираше вече от половин седмица вън от училището, без баща му да е научил за това. Междувременно директорът Санер бе заминал за Кведлинбург при колегата си, който трябваше да приеме Хартмут в своя пансион. Всичко беше уговорено и най-сетне Доротея трябваше да уведоми съпруга си.

По съвета на Санер тя възнамеряваше да направи това днес, след като Крамер бе заявил, че не е открил особена раздразнимост у Вердер. В този ден обаче на Доротея не се удаде удобен случай да разговаря с Вердер. Той бе прекарал целия ден по работа в града, бе се върнал късно вечерта, през време на вечерята бе весел и разговорчив, дори бе заявил на учудената Доротея, че после ще си облече фрака. Обясни, че възнамерява да посети един аристократичен картоиграчен клуб, в който, както бил чул, прахосвал грешните си пари и неговият стар приятел, тайният съветник Крамер. Отдавна бил искал да попадне за малко в такава специфична среда. Тази вечер щял да бъде въведен в споменатия клуб, намиращ се в западната част и се надявал да прекара няколко интересни часа.

Това негово намерение като че зарадва Доротея. Тя долови веднага, че Фридрих търси среща с Крамер и че това е много добра възможност за разясняване на всички неща помежду тях.

В единадесет часа Вердер замина за града и се срещна със своя колега в кафене Бауер. След полунощ двамата се качиха по бялата мраморна стълба, постлана с пурпурночервен килим. Тя водеше към престижните отделения на клуба. Позвъниха като в частен дом. Един лакей в къси панталони и лачени пантофи отвори вратата и пое шубите на господата. Вердер записа името си в книга за посетителите, след което биде представен на директора на клуба, един елегантен възрастен господин.

Луксозните салонни помещения бяха пропити с миризми на хубави тютюни. Около една тържествена трапеза се хранеха няколко облечени във фракове господа. Поднасяха се изтънчени деликатеси,

гърмяха запушалките на шампанското. Рояк лакеи разносяше богато напълнени подноси, бутилки и чаши. Въпреки че обстановката наподобяваше дворцово празненство, всичко вървеше почти безшумно, защото подът бе застлан с дебели персийски килими.

Вердер отказа да вечеря и помоли колегата си да го заведе в помещенията за игра. Потънали в гъст тютюнев дим, около големи и малки маси седяха множество, предимно плешиви и стари господа, които бяха явно вдадени напълно в играта. Само тук някое проклятие, там нечий остър смях издаваха щастieto или нещастieto на играчите. Цареше трескаво напрежение.

Това бяха, както обясни доцентът на Вердер, крупни индустриалци, банкови босове, едри земевладелци, видни адвокати, именити артисти от театрите и концертните зали. Развиващи през деня почти свръхчовешка дейност в борсата, съда, бюрото, на сцената или подиума, вместо да използват оскъдните свободни часове на нощта за възобновяване на нервната си енергия, тези хора се събираха тук, за да се подложат — сред тютюнев дим и възбудителни питиета — на нови напрежения, да се наслаждават на безумните опияняващи рискове на хазарта. Наистина огромни бяха живите енергии и дивите екстази, които се пушаха тук в обращение.

Сумите бяха значителни дори съобразно имотните възможности на всичките тези мъже, по-голямата част от които заемаше видно място в обществото. Навярно не една ужасна семейна катастрофа е повела началото си от тук, от тези малки зелени маси. Защото хазартът, подобно на всяка друга пагубна страст, се стреми към все по-силни дози, също като ламтежа за алкохол, гладът за никотин, жаждата за морфин. Когато стомарковата банкнота не можеше вече да накара човека да потрепери, той поставяше петстотинмарковата, след това хилядамарковата.

По демоничност картоиграческата страст надвишава впрочем всички останали и поради една друга причина. Освен прелестите на прекомерната възбуда, които идват, макар и за кратко, като манна небесна за опънатите нерви, човек в случая безумно се увлича и от жаждата за печалба, от примамката на парите.

Беше наистина едно победно чувство, когато някой от тези играчи се изправяше в дрезгавината на утринта от масата, прибрал в портфейла си плячка от десетина хиляди марки.

Обаче наред с победителите седяха и победените. Тъкмо когато Вердер забеляза един извънредно блед, дребен, чернокос човек, той с разкривено от ярост лице посрещна своята загуба, скочи от стола, хвана го за облегалката, захвърли го далеч настрани, нададе гърлен стон и се втурна навън. Никой не обърна особено внимание на това произшествие. Явно тук се полагаха изключителни грижи само за спазване на изтънчените, светски обноски, но не се задълбочаваха върху човешките вълнения.

Доцентът междувременно бе стигнал до една малка маса, на която изглежда го очакваха, защото биде поздравен с шумни възклициания. Той тъкмо възнамеряваше да представи своя гост, когато Крамер се появи иззад един ъгъл и се насочи право към Вердер.

Дребният плешив таен съветник със златните очила и не особено грижливо гледана, тук-там вече посивяла брада, беше видимо силно развълнуван. Не беше ясно дали това бе от играта или пък причината беше в неочакваната среща с Вердер. Със зачервено лице и искрящи очи той възкликна:

— Вие... вие тук! Не, ама това е...

После занемя, търсейки напразно думи. От напуснатата от него маса започнаха да го викат високо. Той обаче не прояви повече интерес към играта, взе ръката на Вердер и я стисна отривисто. След това задърпа озадачения професор навън, заведе го в малък празен салон за пушене, чиято врата затвори грижливо. Упъти се към едно кресло и покани Вердер с отривисто движение да седне. От вълнение Крамер се бе съвсем задъхал. Намести се най-сетне във фотьойла и загледа Вердер през големите си очила с неразгадаем поглед.

Вердер се усмихна. Колкото възбуден бе лекарят, толкова поспокоен и студен остана той. Зарадва се дори сам на себе си, че владее тъй добре положението, докато неприятелят все още не можеше да промълви нито дума от вълнение.

— Собствено защо сте се разтревожили така, уважаеми господине? — попита Вердер все още усмихнат, и тази усмивка издаваше упорство и презрение.

— Ще ви обясня, професоре, ще ви обясня тук, на това място. Изслушайте ме само спокойно!

— Както виждате, господин съветник, не съм аз, който се нуждае в момента от спокойствие.

Крамер смутено повдигна глава.

— Наистина — рече той. — Но аз току-що загубих за някакви десетина минути двадесет хиляди. Никакви съчувствия, моля, никакви съчувствия. Аз ще си ги спечеля пак обратно. А за тази малка неприятност богинята на щастието ми доставя сега безграничната радост да ви видя тук... Да, драги Вердер.

Сега пък бе ред на Вердер да се вслуша смутен и смаян. Подиграваше ли се Крамер като казваше това?

— Че как? — заекна Вердер нима вие, господин таен съветник, нима се радвате, че ме намирате тук? Позволете ми да се усъмня в това. Вашата радост, откровено казано, ми е непонятна.

Крамер го погледна зачудено и погледът му бе искрен. При това той кимна замислено, сякаш искаше да покаже, че разбира добре реакцията на Вердер.

— Ще ви обясня — каза той, като се загледа в пухкавата си, свободна от всякакви пръстени ръка. — Колко време има от тогава, когато посетих вашата лекция? Два дена. Ще ми повярвате ли, че през това време не съм изпитвал никакво по-силно желание от това да поговоря с вас?

Вердер се изсмя и смехът му бе горчив и остър.

Крамер продължи:

— Зная, не ми вярвате, професоре. Сигурно мислите, че през тези два дена можех да се опитам да се доближа до вас. Но как? Да ви пиша — това не бих направил по принцип, защото постъпката ми можеше да бъде разбрана двусмислено. Да ви помоля да ме посетите? Бях сигурен, че нямаше да дойдете. Да ви посетя сам? Знаех добре, че нямаше да ме приемете.

Вердер отново се изсмя.

Този път обаче смехът му звучеше по-несигурно.

— Добре — каза колебливо той, — но какво всъщност имате да ми казвате?

— Много неща, драги Вердер. Много! Неописуемо много!

— Аз също търсех известни обяснения от вас, господин съветник. Дойдох тук, за да ги получа. Научих, че тук сте постоянен гост и за да мога да поговоря с вас, помолих един колега да ме въведе.

— Нищо по-добро не е могло да се направи, драги приятелю — откликна Крамер с освободен и радостен глас, докато Вердер направи

нова гримаса.

Крамер пък отново се смути.

— Вие се изненадвате, че ви нарекох приятел, нали? Това стана поради радостта, че ще имам възможността да се изясним. Простете, ако ви е прозвучало фамилиарно. Кажете ми свободно всичко, което не ви харесва в мене. Ще бъде от голямо значение за мене. Щом като и вие сте ме посетили тук по такъв заслужаващ благодарност начин, то значи, че и вие желаете да ми съобщите нещо или да ми зададете някои въпроси. Моля ви сърдечно, направете това. Ще ви отговоря най-откровено, най-честно.

— Благодаря — отвърна Вердер, — много любезно е от ваша страна.

Думите му отново звучаха неприязнено, дори подигравателно. После Вердер прибави:

— Имали сте да ми казвате важни неща. Започнете. Преди да ви задам своите въпроси, трябва да ви изслушам.

— Добре, добре, драги Вердер. Както искате. Първо ви дължа едно обяснение. Трябва да ви кажа какво ме накара да дойда на вашата лекция.

— Да — каза рязко Вердер. — Това е и въпросът, с който искам да започнем. Защо се бяхте скрили между моите слушатели?

Лекарят се поколеба за миг, след това каза бавно:

— Бях помолен от един близък вам човек.

— От моята жена, нали?

— Да.

— Можете ли да ми обясните какво е накарало моята съпруга да пуска подире ми лекари по нервни болести?

— Имам нещастieto да бъда непризнат от дълги години от вас, господин професор, без всъщност да съм предприемал някога нещо враждебно, потайно или користо. Само привидността беше против мене и затова сега ми е толкова трудно да спечеля вашето доверие. Несъмнено аз винаги съм имал ужасни провали в опитите си да установя с вас контакт и да изясня за себе си вашата личност.

— Как така? Не ви разбирам добре.

— Ето например случаят със злополучната лекция. Трябваше да осведомя съпругата ви дали съм забелязал у вас през тези часове признаци на напрежение и душевно беспокойствие. Тъй като знаех, че

моето присъствие там ще ви изненада и раздразни, аз се скрих зад колоната. Вие ме открихте и ето — неуспехът бе налице! Впечатлението ви бе силно, то дотам ви обърка, че трябваше да прекъснете лекцията си.

— Да. Един страничен въпрос. Обаче ще ми отговорите честно. Кажете, беше ли това, че не можах да продължа, психопатичен симптом?

Гласът на Вердер трепереше от напрежение.

— Не. Нито най-малко. Аз също бих загубил самообладание и съсредоточеност, ако откриех между слушателите примерно своя колега Бенда.

— Сериозно ли казвате това?

— Съвсем откровен съм. Наистина би трябвало да ви смути и забърка това внезапно да откриете между публиката човекът, за когото мислите, че се стреми от десетина години насам да ви вкара между своите луди.

— А не се ли стремяхте именно към това, господин съветник?

— Не, никога! Обаче зная много добре, че вие сте убеден в това, отгоре на всичко се прибавиха и проклетите бележки из вестниците.

— Нима те не бяха инспирирани от вас?

— Ах, как ме ядосаха тогава те! Честна дума — на пресата не съм давал никога каквато и да е информация, отнасяща се до вас. Не съм го правил нито лично, нито пък посредством други.

Вердер поклати отново глава. На тънките му и нервни устни се бе появила пак недоверчива усмивка.

Крамер въздъхна.

— Естествено, аз знаех, че няма да мога да разсея лесно вкорененото у вас подозрение. Обаче се надявам в крайна сметка все пак да спечеля вашето доверие. Чуйте сега какво мисля за вас като лекар по нервни болести и психопатолог. Готов съм да ви го засвидетелствувам, по какъвто начин пожелаете. Вие току-що употребихте израза психопатичен. Такъв вие не сте нито повече, нито по-малко от мене или от който и да е друг човек, който се намира, поради творческата си дейност в научната или художествената сфера, извън обичайните граници. При нас, хората на духа, с обикновените нерви не може да се направи нещо много. Обаче нашите „особени“ нерви, ако мога така да се изразя, изискват известно внимание. Аз

например дължа само на своите нерви тукашното си превъплъщение като картоиграч, независимо, че струва твърде много пари. Изслушайте сега, Вердер, какво дължите вие на своите нерви. То е само едно: доверие, безусловно доверие спрямо ония, които ви обкръжават. Преди всичко спрямо вашата жена, която е привързана силно към вас. Не се затваряйте никога пред нея! Споделяйте с нея всичко, което ви мъчи!?

Същият съвет дадох и на жена ви. Тя не трябва да крие нищо от вас. По-добре е то да се изказва веднага. Когато вие се затворите, тя започва да се съмнява, да се плаши, да търси странични пътища. И тогава се случват неща като това да се страхува тя да ви посвети в подробностите и на някоя дори несъществена неприятност, от каквито, както е известно, не бива пощаден никой. От страх, че най-малкото нещастие би могло да ви съсипе. Сега се е случила такава една работа, и изплашената жена, преди да се осмели да ви осведоми за нея, ме помоли да установя през време на вашата лекция, дали не се намирате в такова нервно напрежение, което да не позволява да бъдете запознат със случая. Аз успокоих жена ви. Вие можете да узнаете всичко. А това, което трябва да ви бъде съобщено, е наистина дреболия.

Вердер се усмихна отново, обаче този път някак болезнено, не както преди.

— Отнася се по всяка вероятност до моя син Хартмут — каза почти беззвучно той и лицето му побледня.

— Да. Една глупава училищна история, нищо повече. Едва ли заслужава да се говори сериозно за нея. По случая ще се посъветвате утре с вашия приятел Санер, директор на гимназията, а след това решете заедно със съпругата си как да действувате по-нататък. Но на въпроса, който ни занимава най-вече сега, господин Вердер: за бъдеще никаква изолираност, никаква затвореност между вас двамата. Надявам се, че с това съм ви посочил главните принципи, по които трябва да водите занапред своя живот, за да преодолеете комплексите, съмненията и страховете, които ви мъчат. Ще се чувствавам удовлетворен, ако сполуча да ви помогна поне малко, та освен гордост за науката, да бъдете и един щастлив човек. Ако всичко би вървяло според желанието ми, от сега нататък вие ще сте бодър, работоспособен, заобиколен от доволство, надежда и увереност!

Това имах да ви кажа.

Крамер протегна към Вердер ръце. Обаче Вердер не ги пое. Изглеждаше като че той не ги вижда.

Втренчил поглед неподвижно напред като в някаква застрашителна тъмнина, той тръгна като лунатик, без да се прости и излезе навън...

XV

Прочее, ударите на съдбата остро зачукаха на вратите на Вердера. Обясненията, които Крамер му даде, го изплашиха. Той си мислеше, че ще трябва да воюва с този човек, за да бъде признат от него за душевно здрав. Не стана нищо такова. С всяка своя дума Крамер бе само утвърждавал собствената му ненакърненост. Това го изненада. Същевременно го и освободи от опасението, че Крамер е неприятелят, от когото изхожда опасността. Вердер бе мъкнал в себе си този страх, повече от десет години, а сега той се бе оказал заблуждение, празно предубеждение.

Наистина, Вердер трябваше да признае, че Крамер му даде извънредно мека и ласкава диагноза. Защото самият факт, че се бе считал десет години подред подозиран и заплашван от Крамер, бе съкрушително доказателство, че все пак страда от комплекса за преследване. Един навременен разговор с Крамер би могъл да го избави още тогава. Но Вердер не го бе потърсил, оставил се бе на давлението на своето въображение.

Това го отчужди от собствената му жена. Защото фактът, че Вердер бе заподозрял жена си в неприятелско съдружие с Крамер, бе второто му заблуждение. Колко тежки душевни терзания му бе донесло и то! То именно го бе прокудило в усамотеността, поддържало бе чувството на враждебна заобиколеност, каквато изпитва вероятно наплашеният дивеч. Подозрителност, страхове, които не бяха го напускали цели десет дълги години!

Сега по време на тази си самотна разходка в ясната мразовита есенна нощ, крачейки из тихите запустели улици, Вердер съзна, че през цялото това време сърцето му е било болно, мъчено от тайните опасения, че е преследван, опасения, оказали се неоснователни, произлезли само из дълбините на неговата смутена душа, от обзелата го психоза. Най-сетне днес, през тази нощ, при един здрав изблик на волята, той бе потърсил изход и го бе намерил. Трябваше вече да се

освободи, да си отдъхне. Обаче веднага, за зла беда, над него се простря една нова опасност. Тя застрашаваше неговия син Хартмут.

Когато научи от Крамер за станалото, усети сякаш че към него посяга някаква хидра с множество глави. Изпита чувството, че го сполетява нова, още по-зла участ, много по-злокобна от онази, от която току-що се бе спасил. Изглеждаше, че ще се сбъдне прокобата, която висна над дома им още при известието за идването на това дете.

Обаче като крачеше на свежия леден въздух, страховете като че започнаха да го напускат. Появи се чувството, че ще вземе надмощие и в тази новозапочваща борба. Защото в нея той не беше вече сам. Той имаше съюзници: майката, вярната Доротей, и Санер, опитен педагог. Защо тогава да не успее да поведе правилно и безопасно едно единадесетгодишно момче и да не може да обуздае евентуално вродените му лоши инстинкти?

Да, през тази паметна нощ Вердер отново широко разтвори сърцето си за оптимизма. Само с него можеше да се живее. Само с него можеше човек да стане господар на съдбините си.

Внезапно той почувствува остро желание да стигне дома си колкото може по-скоро. Макар и да беше вече около два часа след полунощ, може би Доротей не бе още заспала и той можеше да ѝ каже веднага, че напразно се е безпокоила за него, че той — каквото и да се случи — няма да се остави да бъде сломен от лудориите на своя израстващ син. Повика един автомобил и се понесе към дома си.

Стигнал пред вилата, Вердер видя с радостно сърце, че стаята на жена му наистина свети още. Прие това като добър признак и се втурна нагоре.

Когато чу неговите стъпки в коридора, тя го повика. Влезе и пристъпи до леглото.

— Сигурно не си могла да заспиш, бедната — каза той приветливо усмихнат. — Обаче сега ще можеш спокойно да се отпуснеш.

Седна на края на леглото и сложи ръката си през рамото ѝ.

— Всичко е вече добре, Доротей. И всичко ще се нареди. Аз се разбрах с Крамер. Той ме увери, че нервите ми са добре. Това всъщност не е ново за мен. Аз го знаех. Посъветва ние двамата да се държим безусловно заедно, всякога, при всички обстоятелства. И ще го направим, нали? По отношение на Хартмут той само ми загатна.

Какво, всъщност е станало? Какво е сторил? Каж ми, ако и да е най-лошото. Аз съм убеден, че все ще можем да го поправим. Говори! Най-добре ще бъде, ако го зная. Не се страхувай да ми кажеш всичко. Няма да посрещна като трагедия нещо, което е измайсторило едно единадесетгодишно хлапе. Какво е станало? Каж ми? Задигнал ли е нещо? Да не е взел нещо от някой свой другар?

Доротей кимна. Изморените ѝ очи бяха все още пълни със страх.

— Е добре, какво? Закуската ли, някоя книга?

— Едно портмоне...

— Имало ли е нещо в него?

— Да, малко пари.

— Признал ли е постъпката си?

— Да, и веднага е върнал портмонето.

Настана стеснителна пауза.

Доротей погледна плахо към мъжа си, който внезапно бе станал особено сериозен. Устните му бяха стиснати болезнено. Той стана и отиде към прозореца, сякаш за да се овладее. Съвзел се, той се обърна и отиде бързо при Доротей.

— Да, това е лошо. Глупава работа. Твърде глупава. Колко прав бях, когато се страхувах от училището. Би ли било тук възможно нещо подобно? Тук, при частните домашни занятия? И ако то би се случило тук, все пак, бихме го наказали — и тогава свършено. Обаче там, при педагозите, това ще предизвика сигурно цял инквизиторски процес — с учителски съвети, съвещания, решения за изключване и прочее. Зная го това. На какво осъдиха детето? Известно ли е вече какво ще направят с него, Доротей?

Очите на жената се разтвориха още по-плахо, когато тя каза тихо и нерешително:

— Хартмут трябва да напусне училището.

Обаче Вердер се изсмя гръмко.

— Ха, ха — великолепно! Прочее, това е цялата им педагогическа мъдрост! Да прогонят, просто да махнат едно дете! Каж ми сама не е ли това просто нагледно обявяване банкрута на цялата тази училищна система?! Те са безпомощни. Просто безпомощни, когато се появи и най-малкото усложнение! Всичката им опитност опира само до калените, изравнени във всяко отношение обикновени деца. Надскочи ли някой инстинкт техните правила, те обявяват

веднага, че не са в състояние да оправдаят и да овладеят вървящото срещу нормите същество. Прекрасно изкуство! Те постъпват също като съдиите: просто осъждат, захвърлят, пращат при отлъчените!

— В многолюдните училища едва ли е възможно иначе — каза Доротей, вече облекчена и със спокоен глас, тъй като бе видяла, че Фриц обсъжда случая напълно владеейки се.

— Тези пренаселени училища! Ужас ме обхващаше пред тях още от началото! Ще си взема момчето отново вкъщи и ще уредя да взима отново частни уроци!

— Санер съветва нещо друго, Фриц.

— Какво?

— Той предлага да дадем момчето в пансион при един директор в Кведлинбург. Казва, че най-доброто би било да го оставим да се възпитава в природно красива провинциална среда.

— Да го пратим? Да си дам сина?! Не!

Вердер ядосано скочи.

— Нека обмислим това, Фриц. Да го обсъдим спокойно и непритеснено. Това, което съветва Санер, има много добри страни. Може би все пак ще се решиш, поне за една година. Ти самият си твърде много зает, за да можеш да ръководиш възпитанието на Хартмут, а аз нямам вече сили за това. За жалост. Благодаря ти, че посрещна всичко тъй хладнокръвно и не позволи то да ти повлияе.

Тя му подаде и двете си ръце. Той ги пое и ги стисна сърдечно. След това се засмя с цялото си лице и каза:

— Да ми повлияе ли, да оставя да ми повлияе? Не, никога вече! Вярвай в това. От днес нататък ще ме намираш винаги господар на положението. И знай, че аз ще удържа думата си. А сега да си отспиш. За съжаление по-хубавата половина от нощта е вече преминала.

Целуна я, угаси светлината и си излезе.

Бе се насочил към спалнята си, обаче внезапно се обърна и се промъкна на пръсти до вратата, зад която спеше неговият син. Ослушва се дълго, след това отвори внимателно вратата, влезе в тъмната стая и се приближи до кревата на своето дете. Няколко време се прислушваше в равномерното дишане на момчето, след което го обзе неудържимото желание да го види. Вердер завъртя ключа на електрическото осветление, върна се обратно при леглото на Хартмут и загледа порумениялото от съня прелестно лице на момчето, потънало

дълбоко във възглавницата. То въздъхна, отвори за миг големите си хубави очи и погледна с усмивка баща си. След това се обърна със сила към стената, отвърщайки русата си къдрава глава от безпокоящата го светлина.

Всичко това излъчваше една толкова дълбока и покъртителна детска невинност, че сърцето на високия мъж, който стоеше с наведена глава до леглото, се развълнува.

— Мое дете, милото ми! — прошепна той, въздъхна дълбоко с препълнено от любов сърце, наведе се над спящото момче и го целуна нежно по челото.

След това угаси светлината, измъкна се отново на пръсти, затвори тихо вратата, легна си и спокойно заспа.

XVI

На заранта Фридрих събуди сина си и седна на края на леглото му. Погали го кротко по челото, погледна го добродушно в очите и каза:

— Хартмут, разкажи ми какво си направил в училището?

Момчето измънка, за да покаже, че му е тежко да му припомнят тази неприятна история. То сложи ръце върху голямата, длан на Вердер, която бе отпусната връз месинговата табла на детското креватче. В движението му имаше нещо, като че дирещо, да умилостиви и успокои бащата.

— Хайде, дете, казвай! Какво се е случило там?

— Ах, татко, аз сбърках, взех от джоба на Шрьодер неговото портмоне.

— Кажи ми само, синко, как ти дойде на ум да направиш това? Та това е една съвсем безсмислена постъпка. На теб не ти липсва нищо. Ти си имаш своите джобни пари, нали? Тогава от къде на къде отнемаш парите на другите?

Ако и Вердер да се напрягаше да запази първоначалния добродушен тон, негодуванието у него бе така нараснало, че произнесе последния си въпрос ядосано и заплашително.

Момчето го погледна страхливо.

— Не се сърди, татко. Само не се сърди. Вече вчера ми беше така страшно, когато мама плачеше...

— Е, виждаш ли? Ти наскърбяваш добрата мама, която при това е болна! С твоите истории ти ще я направиш съвсем болна!... Та това е грях!

— Не се сърди, татко!

— Аз не се сърдя. Искам само да разбера. Чуваш ли? Аз трябва да зная как ти е хрумнало такова нещо. Това трябва да ми обясниш. Всичко подробно, както се е случило. Хайде почвай! Как стана това? Какво те накара да посегнеш към палтото на Шрьодер?

— Аз, аз...

Момчето прекъсна и се замисли, като че бе забравило напълно причината за своята простъпка. То сложи двете си ръце почти демонстративно на слепоочието си. Най-сетне очите му светнаха.

— Наистина — да, татко, тъй беше.

— Но ще кажеш истината, Хартмут!

— Татко, аз не съм те лъгал никога!

Това бе казано така чистосърдечно, че Вердер се трогна. Той погали ласкаво детето по страните и челото и каза милозливо:

— Е добре, разказвай... Как стана това?

— Исках да взема от палтото си една аржентинска марка, която Бергер щеше да ми смени с една холандска. Марката се намираще в матроското ми палто. Също такава има и Шрьодер, а двете бяха окачени едно до друго. Бръкнах в джоба и ръката ми напипа едно портмоне, защото по погрешка бях попаднал на палтото на Шрьодер, вместо на моето. Отначало се стреснах, но след това скрих бързо портмонето в моя джоб.

— Но защо?

— Зарадвах се, като че съм намерил нещо.

— А провери ли дали има в портмонето пари?

— Да. Веднага! Две марки и десет. Вътре бяха две марки и десет пфенига. Много пари. И аз се зарадвах.

— Веднага ли реши да задържиш парите?

— Да, татко. За тях бих получил множество хубави марки, голямата марка от остров Добра Надежда, триъгълната, знаеш ли я? Щях да си я купя с тези пари.

— Но, синко, не помисли ли поне малко, че тия пари са на Шрьодер и че ти просто си му ги откраднал?!

— Не. Помислих само за марката от Добра Надежда.

— Хартмут, не вярваш ли, че аз или майка ти бихме ти купили тая марка, ако би ни я поискал?

— Аз много се зарадвах на парите и на това, че ще мога да си я купя сам и веднага.

— Но ти знаеш, че не бива да се краде. Знаеш, че Господ е забранил това. Нали помниш десетте божи заповеди?

— Наистина не помислих за тях. Вярвай ми, татко. Това не ми дойде на ума. Само когато Шрьодер вдигна врява, затърси из джобовете ми и намери там своето портмоне, само тогава се уплаших.

— Той затърси из джобовете на твоето палто?

— Да.

— Но защо той реши, че именно ти си му ги взел?

— Защото веднъж, по-преди, когато още бях в четвърто отделение, бях взел шоколада на Леман. Затова той помисли веднага, че пак аз съм взел и неговите пари, защото от тогава, когато искаха да ме ядосват, те ми викаха крадец.

— Но това е ужасно!

Той погледна сина си с уплашени очи.

— Не се сърди, моля ти се!

— Хартмут, майка ти научи ли тогава за случая с шоколада?

— Не, татко. Господин директора реши, че вие не бива да узнаете.

— Е, значи ти видя и разбра още тогава, че е срамно и позорно да се отнемат разни неща от другите хора. Те са те нарекли крадец. Не те ли беше срам от това?

— Не, татко. Те само искаха да ме ядосват.

На Вердер му стана трудно да запази спокойствие. Но се надви. След това обясни на момчето най-настойтелно и строго какво значи когато се посегне към чуждо имущество. Тъй като Хартмут бе направил това вече за втори път, сега той ще бъде изключен от училището, а това е голям позор, който ще има горчиви последици. Защото сега ще бъде отведен от родителската къща при един директор в друг град, където ще трябва тепърва да се научи да бъде прилично момче. Той ще бъде пратен там, защото тамошните момчета не знаят още, че е бил вече два пъти крадец. Той не бива да повтаря това вече никога, никога! Иначе мама ще се измъчи до смърт. Защото за родителите няма по-страшно от това децата им да вършат позорни дела.

Хартмут слуша сериозно и натъжено, поплака малко, показва се разкаян и обеща да не става вече никога крадец. След като даде дума на баща си, той го помоли да позвъни на прислужницата. Искало му се много да си изпие шоколада. Лицето му бе вече отново светнало, успокоено.

Когато жената дойде и Вердер поръча шоколад за Хартмут, момчето попита дали там, при новия директор, ще има сутрин шоколад.

— Разбира се, че не! Едва ли ще има, Хартмут!

Тогава той издължи лицето си и в очите му се показаха отново сълзи.

Вердер отсече:

— Там ще разбереш колко добре ти е било тук. И колкото по-добро бъде твоето поведение там, толкова по-скоро ще можеш да се върнеш отново при нас. Прочее, сега знаеш какво трябва да правиш. Не се ли поправиш, ще ти бъде тежко през целия живот. Много, много тежко! Защото хората, които отнемат разни неща от другите, ги затварят като дивите животни. Те трябва да се мъчат само на хляб и вода, разболяват се и скоро умират. И никой дори и не съжалява за тях. Те не заслужават нещо друго.

След тези думи Вердер си излезе.

Момчето загледа подире му с широко отворени, изпълнени със страх очи.

Вердер бе обещал на себе си и на Доротей да не се остави да бъде победен. Затова той напрегна всичките си сили, за да устои на силното притеснение, което заплашваше да го овладее след трудния разговор с Хартмут. Той съзнаваше безпощадно ясно, че това момче не притежава сили за съпротивление срещу изкушенията. Хартмут със своите единадесет години представляваше класически пример за онова, което криминалистите наричат „moral insanity“^[1]. Само по себе си това обстоятелство бе достатъчно ужасно.

Обаче момчето се намирало в началото на своето развитие. Според мнението на авторитетните изследователи, психологическите наблюдения върху детската душевност бяха установили отдавна, че престъпни предразположения се таят почти във всички деца. Проблемът беше как да се активират съпротивителните сили. Трябваше сега те да бъдат събудени в момчето, да бъдат поддържани и подпомагани.

Фридрих разбра, че Санер е избрал най-подходящото, като съветваше детето да бъде поставено в друга обстановка и в ръцете на опитни специалисти. Затова чувствуваше в себе си да укрепва надеждата, че Хартмут може да бъде спасен. Той вярваше в това.

Но все пак то му причиняваше големи страдания. Едно дете, собствения си син, когото обичаше безмерно и който по същество бе все още невинно създание, той, бащата, трябваше да нарече крадец. Не

беше ли това ужасно, толкова ужасно, че не можеше да се търпи от болка?! Какво мъчение е да се види внезапно в младата, неопетнена душа на това прекрасно, здраво и развито дете да никнат позорни инстинкти, развивайки се като отровен плевел! В интимната душевна глъбина на това момче имаше може би скрито нещо тайнствено, подбуждащо го към прегрешение. Страшно бе дори само да се помисли за това.

Явно съдбата бе отворила за него, бащата, едно ново наранимо място и от тази страна щяха да идват нови страдания и мъки. И нови, и по-страшни, защото се кореняха в злокобното минало, събуждайки отдавна забравени видения.

Ако това момче продължаваше да греши, ако то постоянно беше в злосторничествата, как би могъл тогава да бъде човек спрямо него справедлив? Как ще може да отсъди кое е негова собствена вина и кое — вина на другите, вина на ония, които са живели преди него и са му завещали проклятието на наследствеността?

Фридрих замръзваше от ужас, когато помисляше за това... Обаче той не можеше да си позволи отпускане и паника. Все пак всичко бе все още на степенята на предположенията и вероятностите. Трябваше, следователно, да се направи всичко, на което бяха способни грижливостта и съвестното превъзпитание, за да се пречисти и предпази душата на момчето от всяко зло.

Когато Фридрих отиде да пожелае на жена си добро утро, тя му съобщи, че вечерта ще ги посети Санер. За професора това беше добре дошло, тъй като ставаше възможно този важен въпрос да бъде обсъден още същата вечер. Доротея и Санер се бяха уговорил съвещанието между него и Фридрих да стане насаме, тя щеше да намери претекст да се оттегли. Целта беше Фридрих да се убеди, че няма повече от него да се крие нищо, отнасящо се до възпитанието на Хартмут. Фридрих трябваше да поеме случая в свои ръце.

Вечерта Доротея замина за града на представление на операта и Фридрих посрещна Санер сам.

Когато бащата заяви, че храни надежди и че момчето е все още напълно поправимо, Санер потвърди, че също мисли така. Същността на неговия характер не е лоша, по природа детето е добродушно, не е опорочено и лошите му склонности показват преди всичко наивност,

несъзнателност. Ако биха се мобилизирали неговите съпротивителни сили, момчето положително можеше да бъде спасено.

Когато Фридрих обяви на директора, че смята за „признание във фалит на училищната педагогия“ факта, че институциите не могат да направят по отношение на такива деца нищо друго, освен да ги изключат, Санер се съгласи с тази укоризнена присъда. Но опита да обясни, че в наличните многолюдни училища не може да се постъпва иначе при подобни случаи. Липсваше възможността да се прилага необходимият индивидуален възпитателен подход.

По принцип деца с такава предразположеност трябва да са под специален възпитателен режим, какъвто е този именно в Кведлинбург — в една малка гимназия, където най-многолюдният клас брои само двадесетина ученика. Там, под постоянното наблюдение на един отличен педагог, за Хартмут има всички условия за едно благонадеждно развитие.

Санер съобщи, че е бил завчера лично в Кведлинбург при своя колега и е уговорил с него всичко. Предвиждайки съгласието на Вердер, той се е споразумял постъпването на Хартмут да стане веднага. Фридрих изказа съгласието си, заедно с най-сърдечната си благодарност към Санер за неговата любезна подкрепа. Той пък обеща да бъде в постоянна връзка с директора от Кведлинбург, за да може да следи внимателно по-нататъшното развитие на Хартмут. Решиха Фридрих лично да заведе Хартмут на другия ден, за да се запознае с директора, условията и обстановката. Когато след това Санер намекна, че за двамата родители ще бъде сигурно голяма жертва да дадат единственото си дете в чужди ръце, болезненото изражение на Фридриховото лице потвърди, че нему наистина много тежи предстоящата раздяла. Санер посъветва, че е добре, независимо от това, Хартмут да прекара там и ваканцията на първата година, за да може добре да привикне с новата скромна и строга обстановка.

— Нима няма да го видим цяла година! — извика печално Фридрих.

— Нищо не пречи — възрази Санер, — вие или вашата жена, или пък и двамата да го посетите някой ден през ваканцията. Фридрих кимна замислено.

[1] moral insanity (англ.) — поведение на невменяемост. — Б.р. ↑

XVII

Колко тежка бе раздялата! Доротея трябваше да бъде отделена насила от нейния син. Когато долу пристигна автомобилът, за да отведе бащата и сина за гарата, тя лежеше в леглото, потънала в сълзи.

Всички съпротивителни сили у Доротея бяха сега сломени. За да крепи мъжа си, тя се бе държала по време на приготовленията за заминаването на Хартмут спокойно, дори бе демонстрирала привидна радост. Стремеше се по този начин да ободри и детето, да облекчи прехода му от приветливостта на родителския дом към една чужда и вероятно сурова и строга обстановка.

Така твърдо се бе държала тя до последния момент. Когато обаче настъпи непосредствената раздяла, тя изнемогна, скръбта я съкруши.

Фридрих разбираше нейната болка. В нея имаше много неизказани неща. Той знаеше, че Доротея се притеснява от същото, което угнетяваше и него — от неизвестността, която обгръща участта и бъдещето на техния малък син.

Вердер напрегна всички сили и се показа бодър. Бе решил да се държи като мъж, колкото и мрачно да ставаше небето над него? Да, длъжен беше да остане силен духом заради жена си, заради своя син, заради работата си! По пътя Хартмут също си поплака, тъй че той трябваше да теши и увещава и него.

Обаче сърцето на Вердер се поотпусна, когато видя приветливото, обкръжено от възвишенията на планината Харц градче, всред което стърчеше една престаряла вече двукуполна катедрала.

Директорът Шмол беше човек, който внушаваше пълно доверие — един рус, постоянно усмихнат исполин, чиито очи издаваха несломим оптимизъм. Съпругата му беше също така висока, руса и усмихната. От тези хора лъхаха здраве и твърдост. Нямахше нито следа от педагогска надутост у тях, нито пък нещо наоколо подсказваше за подобие дори на затворническа атмосфера. Половината дузина момчета от различни възрасти, които съставляваха техния пансион, бяха всички с румени бузи, бодри, с добро състояние на духа.

Като видя тези хора, Вердер остана доволен. Наистина като че това беше единственото място, където трябваше да попадне синът му, за да се поправи.

Вердер изповяда всичко в един откровен разговор с Шмол. Директорът изрази своята надежда в благоприятния изход на нещата, и Вердер пое пътя назад ободрен и весел.

Това, което Фридрих разказа за Кведлинбург, успокои и Доротейя.

Разбира се, откакто Хартмут бе заминал, домът на Груневалдското езеро изглеждаше някак странно опразнен. Двамата родители едва сега почувстваха колко голяма жертва бяха принесли. Когато наближи първият неделен ден без Хартмут и на двамата хрумна мисълта да отидат при него. Но се отказаха по чисто възпитателни причини. Сякаш за награда, получиха още на следната заран писмо от Хартмут. То ги успокои, дори поразвесели — пълно беше с правописни грешки. Доротейя върна писмото поправено, за да бъде преписано начисто.

Но като че ли усилията ѝ стигаха дотолкова и до тук. Нейното малокръвие стана още по-силно, бледността ѝ вече беше почти мъртвешка.

Постоянно виканите за консулт авторитети, ако и да личеше, че са загрижени, твърдяха, че голямото малокръвие съвсем не е фатално и би могло да бъде преодоляно с желязо и арсеник, с дълги почивки на легло, с железни и солни бани.

Хартмут го нямаше, жена му беше повечето на легло и около Фридрих бе станало застрашително тихо. Сякаш бягащ от притесняващите го рояци мрачни мисли, той се хвърли презглава върху работата, там потърси утеха, бодрост и сила. А той се нуждаеше все повече от тях, защото самотността свиваше все по-тясно своя обръч. Сега на страданията на Доротейя трябваше да се противодействува чрез продължително диетично лекуване, в един санаториум близо до Цюрих.

Най-сетне, след половингодишно лечение бе постигнато известно подобрене в състоянието на Доротейя. Тя си дойде, беше наесен, малко напълняла, добила дори лека червенина по страните.

Бе вече изтекла една година, откакто Хартмут го нямаше вкъщи. Родителите му не бяха го виждали през цялото това време. Директорът Шмол ги бе посъветвал да не посещават училището — един вид

наказание за Хартмут, чиито успехи поради неговата леност и невнимание бяха твърде неудовлетворителни.

Когато обаче Доротей се върна след полугодишно отсъствие, родителите не можеха повече да устояват на страстното желание да видят своя син. Директорът Шмол все още препоръчваше да не идват в Кведлинбург. Обаче Санер, към когото се бяха отнесли за съвет, смяташе, че дори е редно сами да видят най-сетне как живее и учи там Хартмут.

И така, те отпътуваха. И трябваше да чуят, че въпреки всички усилия и грижи техният син показва твърде жалък успех. Както преди, рисуването оставаше единственият предмет, по който той бе отличен. Всичко друго беше направо за съжаление. Момчето просто отказваше да учи. Поради това за преминаване в по-горен клас не можеше и дума да става, макар че той беше най-големият в класа.

Иначе поведението му беше безукорно. Всички го обичаха. Винаги беше любезен и весел. Обаче това добро настроение, недосегаемо от каквото и да е училищно притеснение, бе явен признак, че Хартмут е без всякаква амбиция. Беше му съвсем безразлично, че е такъв жалък ученик. Шмол пък даде да се разбере, че за него не би било неприятно, ако Хартмут напусне института. Така и учителите, и класът щяха да се освободят от една сериозна тежест.

Добродушният човек съзря обаче ужаса, с който родителите изслушаха това известие. Бедната майка клюмна съкрушена. И той побърза да прибави, че е готов да се опита и продължи да работи с него; може би момчето все пак ще се поправи. През тази година то доста много е порасло и е възможно това бързо развитие да повлияе благоприятно.

Вердер припряно вметна, че той и жена му ще бъдат много благодарни, ако директорът опита и по-нататък с Хартмут. Доротей кимна с глава в знак на съгласие. Шмол повторно обеща и добави утешително: „Момчето е приятно и обично, защото има весел характер“. Наистина то няколко пъти вече е залавяно да пуши и с това е дало лош пример на своите другари. Обаче това все пак не е голямо прегрешение.

Накрая Доротей боязливо попита дали не може да види сина си.

— Разбира се! — възкликна Шмол. — Той знае, че сте тук и очаква да бъде повикан.

Директорът нареди да извикат момчето. Самият той остана тактично отвън.

Когато видяха Хартмут, родителите извикаха от изненада. Нима това беше тяхното момче? Тяхното русо ангелче, тяхното дете? Един висок, пораснал най-малко с половин глава господинчо се приближи и поздрави засмяно родителите.

Как невероятно се бе променил той за толкова кратко време! Нямаше ги русите му къдрици. Косата му беше сресана на път, линията бе направена прекалено грижливо като на келнер. Облечен бе в син костюм, с добре изгладени ръбове на панталона. От малкото джобче на закопчаното двуредно сако кокетливо се подаваше белият крайчец на кърпичка. Хартмут не изглеждаше вече така здрав. Бе побледнял. Най-учудващ беше погледът. Очите му, макар и красиви, както преди, бяха хлътнали и добили изражение, което изплаши Фридрих и Доротея. В тях бе изчезнало детското, те отразяваха нещо новонаучено, което той искаше сега да скрие от изпитателните погледи на родителите си. Около сочните му уста също се бе изрязала една нова линия, показваща разюздана зрялост. Един елегантен малък кавалер, едно истинско светско човече бе застанало пред смутените си родители с коректна вежливост. Фридрих подаде на сина си ръка, а Доротея го целуна по челото. Разговорът бе пестелив и някак напрегнат. Вместо радост от свиждането, чуваха се предимно настоятелни напомняния, сериозни съвети. И тримата членове на семейство Вердер въздъхнаха, когато директорът влезе с жена си и разговорът се насочи към други теми.

Наскоро след това Хартмут бе отпратен и по това как бързо се измъкна навън пролича облекчението му от раздялата. След един час Вердерови вече седяха във влака, пътувайки за дома си. Бяха мълчаливи, замислени, загрижени. Фридрих поклати глава и Доротея боязливо го попита за какво мисли. След дълга пауза той отговори:

— Това е необяснимо. Необяснимо...

— Кое, Фридрих?

— Тази промяна. Спомняш ли си, когато окачихме Сикстинската Мадона в детската стая на Хартмут?

Доротея кимна.

— Помниш ли какъв благ, смирен, същински Христов бе погледът му тогава?

— Да, помня.

— След това — каза Вердер, — момчето постепенно заприлича на гръцкия бог на любовта, синът на Афродита. А днес?

— Какво днес? — попита плахо Доротей.

Вердер въздъхна, не посмя да произнесе онова, което бе видял днес в очите на своя син.

XVIII

Бракът на Вердер, наченал едва ли не като епическа поема, с течение на годините все повече се превръщаше в трагедия. И то само по външни причини, следствие на натрупващи се странични обстоятелства. Поради това всичко ставаше още по-трагично, пък и някак нелогично при наличието на един идеален съюз, сърдечност и хармония. След като Доротей бе преодоляла първите смущения от прочитането на документите, предадени от Санер, нямаше вече нищо, което да разстройва взаимоотношенията им с Фридрих. Разбира се, първото впечатление беше много угнетително. Мъчително бе да се надникне в пропастта, от която бе излязъл Фридрих.

Всички ние биваме обземани от време на време от дълбоко удивление по повод нас самите или това, което ни окръжава. Оглеждаме се, като че сме се събудили от сън и мислим напрегнато: как и защо съм попаднал тук? Удивено се вираме, разглеждайки стаята, в която сме прекарвали дълги години, ден след ден. Чудим се на околните си. И мълком ги питаме: „Кой си ти? Как си дошъл при мен? Какво те доведе тук?“. Това може да се отнесе към всекиго от хората, които се наричат наши: мъж, жена, деца, родители, братя, сестри, въобще хората, с които сме прекарвали години в най-близко общуване. Изведнъж започва да ни се струва загадъчно и непонятно по какъв начин са ни станали те близки, как така се е случило те да станат толкова същностна част от нашия живот.

Когато Доротей научи произхождението и рода на мъжа си, тя биде обладана от това именно чувство на внезапно удивление и смущаващ себезразпит: кого бе притеглила към сърцето си там, пред ковчегата на баща си? Един човек от най-долните слоеве на обществото. Там, където кипи човешката измет, потънала в развала и престъпност, където гние утайката, калта на масите и създава разложение, отрова и плесен. От там идеше този, на когото тя бе подарила младото си тяло и своята голяма любов.

Осъзнала това, отначало на Доротея се струваше, че около Фридрих витае някаква ужасна атмосфера, която я отблъсква, която не може да преодолее, за да стигне до него. Това бяха ония мрачни дни, през които Фридрих чувствуваше боязливите изпитателни погледи, които жена му отправяше към него.

Документално изложената същност на подробните факти и обстоятелства засегна Доротея чувствително едва сега. Някога, в опиянението на първите любовни часове, всичко това не можеше дори да я докосне.

Страховете ѝ се засилиха сега, когато тя мислеше за своето дете, за плода на този брак. Бе се появил един нов човек, който попадеше неспасяемо в тайнствена и пълна с ужас връзка със същия онзи свят на развала, разкрит пред Доротея от Санеровите документи. Едва сега, години след като Фридрих ѝ бе изповядал как го притеснява неговият Едипов страх, Доротея доби представа колко много угнетения и опасения са действували върху неговата душа. Едва сега започна да разбира какво е преживял той, когато научи, че ще му се роди син. Доротея обаче се бе опълчила срещу тези сили, бори се с тях и ги победи. Този, когото бе взела за свой мъж, не беше потомък на онзи обезглавен престъпник.

Не, Фридрих Вердер беше нейният любим и любимият ученик на Херман Ресе. Мъжът на Доротея бе академик, всесветска знаменитост, голям специалист по наказателно право, чието тъмно произхождение му бе дало може би най-много сили и воля за удивителния му подем.

А нейният син? Самият Фридрих бе произнесъл гордите думи: Хартмут беше внук на Херман Ресе, потомък на един обкръжен от сияние дядо, който не бе по-малка гордост за науката и страната.

На Доротея бе необходим само още някой и друг ден, за да се освободи от страховитите прегръдки на разбудилите се призраци, да затвори душата си за тях, да обърне отново към мъжа си цялото си сърце, пълно с искреност, любов и обожание и да почувствува най-после, че е отново напълно, безусловно негова.

Защото самият той, Фридрих, се държеше сега чудесно. Той беше и оставаше господар над всички изпитания. Сякаш бе обковал сърцето си с двойна броня. Изглеждаше като че някакво предчувствие за всичко, което му предстоеше още да изстрада, го даряваше със сила и свръхчовешко съпротивление. Неговата съдба — така му се струваше

— го бе издигнала високо, бе го оставила на една стръмна и надвесена скала именно за да може да се нахвърли отпосле на воля върху му, да го събори, да го тласне обратно в черната пропаст, из която го бе някога измъкнала...

Сведенията за Хартмут, които идваха от Кведлинбург, ставаха от година на година все по-лоши. За учителите и на първо място за своя възпитател директора Шмол, той бе станал тежко изпитание. С течение на времето нежеланието на Хартмут да учи ставаше все по-голямо. Появно ставаше и неговата склонност към простъпки против дисциплината в училището и пансиона.

Вердер бе почувствувал толкова силно доверие спрямо Шмол, че му бе разкрил собственото си тъмно, неизвестно произхождение, намеквайки така, че вероятно жалкото духовно и морално развитие на Хартмут е следствие на тайни атавистични въздействия.

Шмол прие тези разкрития с благодарност и се почувствува поласкан от оказаното му доверие. Откровеността, с която Вердер го удостои, го накара да отхвърли окончателно първоначалната мисъл да освободи училището и дома си от бремето, свързано с възпитанието на Хартмут. Колкото тежко и безрезултатно да беше това възпитателно дело, той се реши да го продължи от състрадание към невинните родители, както и за честта на загрижения баща, който наистина беше един прям и разкошен човек.

Хартмут, осемнадесетгодишен, беше сега в пети клас. Беше най-възрастният, най-силният, най-едрият в класа, а същевременно и неговият последен и най-лош ученик. Бе минавал с мъка от клас в клас, колкото да не се различава твърде много от своите другари по възраст. Директорът Шмол се надяваше да изкара Хартмут до края на пети клас, за да може тогава да го снабди със свидетелство за облекчение във военната служба. До там той беше съгласен да поеме грижата, да помогне на бащата, който сега имаше наистина предостатъчно други грижи.

Над Вердер бе надвиснало тежкото бреме на болестта на Доротея, на която не можеха да помогнат вече и най-знаменитите лекари. Прежната бледнина на лицето ѝ бе приела сега жълтеникав оттенък, то изглеждаше като восъчно. Болната бе силно отслабнала. По повехналата ѝ, напукана кожа се появяваха рани. Това, от което се бе опасявал Фридрих, се потвърди: Доротея страдаше от злокачествена

анемия. Живот ѝ предстоеше само още няколко месеца, може би дори и седмици.

Този нов удар прекърши Фридрих. Той бе все пак някак неподготвен. Опита се все пак твърдо да прецени каква участ го очаква.

Доротея обречена на смърт... Ах, той добре разбираше какво искаше да каже съдбата с това. Тя му отнемаше жената и го хвърляше обратно в самотността, от която бе дошъл. Да, всичко това беше човешка орис, случваше се често с ония, на които съдбата разбиваше и малкото щастие, което бе познал техният живот. Обаче извън жестоката безвъзвратна загуба Фридрих съзираше по-дълбок и злокобен смисъл в тези удари и ги поемаше вледенен от страх.

Доротея умираше вследствие химическа мутация на кръвта. Това беше един явен знак от безмилостната ръка на съдбата, знак за Фридрих — и той го разбираше добре. Кръвта на Ресе съхнеше, разваляше се, разлагаше се. Тази скъпоценна кръв чезнеше, умираше. Каквото оставаше, беше кръвта на Фридрих, тази тайнствено смесена кръв, чиито размътени нишки течаха и в жилите на Хартмут, влечаха го към тъмното и безименно множество на безделниците, може би и към снома на прокълнатите, които тънеха във вина. Не, всички светли и радостни надежди, които окачествяваха Хартмут като потомък на благородните деди на Ресе, измираха сега, разпадаха се на прах. Едничката дъщеря на Херман Ресе умираше, едва преминала тридесетте — и нейният син, наследникът на Фридрих, не показваше нито капка от кръвта на Ресе.

Той бе различен от бащата на своята майка. Той бе различен и от собствения си баща, който в борбата против тъмната си кръв бе станал човек и творец.

Хартмут приличаше на ония свои деди, които Фридрих Вердер не познаваше, но от които се страхуваше.

Той приличаше на ония свои предци, чиито злосторства почиваха днес в мрак и забрава, но теглеха сега след себе си късния потомък и всяваха в него всички разрушителни предразположения.

Доротея умираше и го оставяше сам в борбата за душата на Хартмут. Знаеше се защо нейният добър ангел я викаше тъй бързо, тъй ненавременно горе, защо ѝ заповядваше да затвори тъй рано очи. Той

искаше да я избави от онова, което се готвеше на единственото ѝ дете...

Така гледаше Фридрих Вердер на кончината на своята жена, която с всеки ден приближаваше.

Болната чезнеше видимо. Тялото ѝ като че се стопяваше. Тя страдеше търпеливо с усмивка на мъченица, чиято душа остава победителка над болки и страхове. Бе се отдала изцяло на волята и на желанието да не даде на ония, които виждат нейното страдание, да почувствуват напълно жестокостта му.

Трогнат, впечатлен от стоицизма ѝ, Фридрих реши да ѝ поднесе една последна горда и голяма радост.

XIX

Когато Доротей не биваше обзета от трескав трепет и лудото сърцебиене не хвърляше изтощения й организъм в огън, тя лежеше, постоянно обладана от една мисъл. Бе уредила вкъщи всичко, което се отнасяше до нея, бе дала всички поръчения, които считаше свързани със собствените си задължения. Защото чувствуваше, че смъртта приближава.

Оставаше да се реши само още едно.

Как трябва да се постъпи с документите, които й бе предал Санер и които криеха данните относно произхода на Вердер?

Да даде обратно документите на Санер?

Или да ги приложи към своето завещание и по този начин да ги предаде на Фридрих?

Тя не можеше да прецени кое от двете решения е по-добро.

Дали веднага след като смъртта е отнела неговата жена, да подложи Фридрих фактически на втори тежък удар, като му даде възможност да научи от къде е дошъл?

Или да върне целия материал от доказателства на Санер, като предостави отново в негови ръце решението кога и как да посвети Вердер във всичко това?

Доротей съзнаваше, че с оглед поведението и съдбата на Хартмут е необходимо едно по възможност по-бързо разясняване на тези обстоятелства, но не можеше да понесе представата как Фридрих щеше да стои пред още пресния неин гроб с такова ново тежко психическо бреме.

Тя се бореше вече с дни, за да вземе някакво решение, обзета от съкрушителния страх, че смъртта може да скове сърцето й, преди да бе намерила верния отговор.

От няколко часа Доротей като че бе почнала да клони към това да подготви устно Фридрих, че ще намери между нейните книжа и някои твърде важни сведения, засягащи него и техния син. Тази заран, след кратък ободрителен сън и без да почувствува треска, болната сметна,

че така ще бъде най-добре, че Фридрих има сега сили да понесе истината. Тя знаеше колко по-устойчива бе станала душата на нейния мъж, как се бе бронираше, готов да даде отпор на всеки житейски удар.

Доротейя помоли посивялата милосърдна сестра, която я наглеждаше, да повика мъжа ѝ и го зачака успокоена.

Фридрих дойде веднага. Както винаги, когато се приближаваше към нейното легло, той я погледна с радост и сякаш изпълнен с надежда. Докато обаче преди този израз му струваше безгранични усилия, днес той наистина бе озарен от радост.

Доротейя забеляза веднага това. Восъчното ѝ лице светна. Очите ѝ се отправиха към телеграмата, която Вердер държеше.

— Добри известия ли си получил? — попита болната с такава свежест в гласа, че у Вердер веднага избликнаха нови надежди. Той бързо се приближи, сложи ръце върху лицето ѝ и я погледна радостно. Телеграмата постави върху завивката ѝ. Старата болногледачка тихо излезе.

— Днес ти си добре, Доротейя.

— Да, Фриц. Спах превъзходно.

— Намалела ли е температурата ти?

— Почти нормална е.

— Щастлив ден! Щастлива сутрин, Доротейя. Защото тук, тук...

— Какво има в телеграмата, Фриц?

— Нещо чудесно, Доротейя, нещо, което може само да те направи да оздравееш. Йохан Сетегаст...

— Твоят първи асистент и любимец, този, с когото те свързва такава интимно приятелство?

— Да, Доротейя, Йохан Сетегаст е назначен за редовен професор по наказателно право в Кьонигсберг!

Доротейя пое и двете ръце на Фридрих.

След кратко мълчание той продължи:

— Аз хранех големи надежди по отношение на него. Когато преди половин година получи от Мюнхенската академия първа премия за своя труд „Как трябва да наказва законът“, за мене стана ясно, че неговият път е открит. Но че той става на двадесет и деветата си година, една година по-рано отколкото аз самият, редовен професор по наказателно право, това е най-великата радост, която бих могъл да преживея.

— Ти си бил винаги особено привързан към този си ученик.

— Да, Доротейя.

— Той наистина е разкошен човек, този строен момък с руса апостолска глава.

— Да — каза Фридрих, — той прилича на Йоан Кръстител, рибарският син. Обаче това, което тайно ни свързваше, бях крил до днес ревностно и съкровено. Но понеже днешният ден е толкова светъл и пълен с щастие, чуй най-сетне как е успял този великолепен младеж да достигне до такова почетно място, кой е този, който трябва да навлезе днес в Кьонигсберг в духовните владения на Имануел Кант, да стане апостол на Ресе, а също така и мой апостол.

Вердер спря и погледна с широко разтворени бляскави очи в пространството пред себе си. Гърдите му се повдигаха. Той като че се вълнуваше от преживяването на някакъв възвишен, блажен момент, възнаграждаващ хилядократно всички страдания и изпитания, на които би могла съдбата да подложи човек.

Доротейя виждаше как бе се преобразило лицето на Вердер и покъртена протря ръце към него.

— Йохан Сетегаст — прошепна Вердер, като че ли говорейки на себе си, — беше и остава мой брат по съдба. Както Херман Ресе ме бе изтеглил, също така изтеглих и аз този човек из блатото. Той е трофеят, когото извадих от пропастта. Бях се заклел: каквото бе направил за мене Херман Ресе, твоят чудесен баща, същото исках да направя и аз за другиго. Същото, съвсем същото! Като докладчик аз водих някога протокола на процеса против един престъпник, който бе изнасилвил в гората една скитница. От този груб и пъклен съюз се роди моето протеже, моят сирак Йохан Сетегаст, който отива днес в Кьонигсберг като последовател на Ресевата реформа в наказателното право. Да си професор, Доротейя, значи и да си последовател. Този син на двама нищи става професор и проводник на нашето велико спасително учение.

Той отново прекъсна, отново се загледа ощастливо напред си и след това каза тихо:

— Разбираш ли сега, възлюбена моя, какво преживявам в този миг? Това е първото действително увенчаване на делото на моя живот. Защото както баща ти в мен, така оставам и аз в него, в Сетегаст, моя наследник. Разбери, той е като мен, също човек отдолу, изтръгнат по

странен, невероятен начин из низините. Изтръгнат чрез мене, от мене. Ако ние, Вердеровци, не успеем да издържим, то може би той ще има син, който да победи най-сетне проклятието на кръвта, да остане силен, да не се върне никога вече назад, долу, при анатемосаните, които страдат и грешат. Ах, Доротея, толкова прекрасно е да се мисли това: ако трябва да умра днес, все пак остава някой, който да продължи моето дело, дори може би по-добре, с по-голяма енергия, с по-мощна десница. Аз имам син, но той може да пропадне. А Сетегаст е силен. Той ще бъде господар на своята съдба. У него няма и помен от този страх, който ме е душил, който едва ли не ме вече сломи. Йохан не се бои, не се съмнява, няма защо да се притеснява. Защото той знае! Когато стана студент, той узна от мен жестоката истина. Той стана неин господар и това го прави силен. Спрямо него не бе извършен грехът, който бе извършен — сигурно с най-добри намерения — спрямо мен!

— Грях, Фридрих? За какъв грях говориш? За бога, какъв грях сме извършили спрямо тебе?

Този вик се изтръгна от гърдите на Доротея, тя бе притиснала конвулсивно ръце върху наболялото сърце.

— Вие извършихте спрямо мене този грях, Доротея. Решихте, че аз не бива да зная. Вие ме оставихте в съмнения и мрак до днес. Да, но не съзнавате ли, че дори най-страшната истина е по-милостива от ужасната неизвестност? Неизвестността, съмненията са, които душат, които подриват жизнеспособността, правят несигурна почвата, на която човек стои. Това е, което сте сгрешили спрямо мене!

— Ти, ти ще узнаеш! — изхриптя Доротея.

Този стон идеше като че от някой разбит инструмент. Бледите устни на жената продължаваха едва-едва да се движат, но Фридрих не можа да разбере нито дума повече. Главата ѝ се бе отпуснала немощно назад. Обезсиленото тяло бе обхванато от бурна треска, хвърляща го в силни конвулсии. Дишането стана прекъснато, съзнанието изчезна и не се върна вече.

Към полунощ Доротея умря в обятията на Фридрих...

XX

Дълго държа Фридрих изстиналата ръка на Доротея, дълго и неподвижно гледаше той морното лице на своята заспала навеки жена. Две свещи, запалени до главата на мъртвата, хвърляха трепетна светлина всред дълбокото мълчание на нощта.

Пред очите на Фридрих се рееха безредно картини от неговия объркан живот, най-вече ония, в които Доротея бе играла своята странна роля. Същата Доротея, лежаща сега пред него, потънала в мълчанието на смъртта със затворени очи, стиснала здраво тънките си устни. Последното обяснение, последното разкритие, за което се бяха вече разтворили, бе препречено от смъртта, този непобедим мълчаливец.

„Ти ще узнаеш, ще...“ — с този шепот бе занемяла тя, отнасяйки със себе си онова, което знаеше и таеше.

Както странно се бе появила тя в живота на Фридрих, по същия загадъчен начин изчезна сега от него. Деветнадесетте години, които Доротея Ресе бе прекарала заедно с него, бяха преминали напрегнато и невероятно бързо. Но той чувствуваше, че тя, тази Доротея, бе носила неговата съдба. Пред ковчегата на баща си тя бе хвърлена от някакви мистични сили в нозете му, за да я вдигне той, да я притисне до своето сърце и да се свърже съдбоносно с нея.

Тя му роди син, отгледа го и си отиде, напусна играта на живота. Изглеждаше като че последните сцени от драмата на живота на Фридрих Вердер трябваше да се разиграват само между двама. Между него и нея — до сега, а от сега нататък — между него и сина му. Баща и син — това беше късата верига, която щеше да изпълва всичкото съдържание и всичкия смисъл на Фридриховия живот насетне.

Но кое съдържание? Кой смисъл? Това именно беше загадката.

Докато Фридрих премисляше усложненията на този въпрос всред каменното мълчание на смъртната стая и потънал в сенките на нощта, внезапно си припомни последния разговор с Доротея, всичко, което бе споделил с нея малко преди смъртта ѝ.

От гърдите му се изтръгна дълбока въздишка. Той не би могъл да подозира, че смъртта ѝ бе тъй близка. Беше толкова бодра и свежа тази заран, че Фридрих бе повярвал в чудото на подобрието, макар и науката да доказваше, че подобно крайно малокръвие води безусловно към смърт.

На Фридрих му стана страшно, когато си спомни какво бе казал на жена си, говорейки за успеха на Сетегаст, малко преди нейния край: аз имам син и ще го имам даже и когато нашият пропадне.

Това бе ѝ казал той, на нея, майката на единственото им дете Хартмут. Беше ли тогава чудно, че нейното измъчено отслабнало сърце рухна почти веднага след това.

Колкото повече мислеше за тази си постъпка, толкова побезсърдечна му се струваше тя. Казаното не можеше да се върне и това го ужасяваше.

Не се ли намесваше пак някакво проклятие, някаква зловеца неизбежност?! Цели деветнадесет години бе пазил той тази тайна от Доротея, тайната на своя възпитаник, на своите връзки със Сетегаст. Съдбата бе отредила Сетегаст да прати телеграмата в смъртния ден на Доротея, съобщавайки на своя патрон назначението си в Кьонигсберг. И ето, радостта поведе Вердер към Доротея, за да ѝ нанесе нов удар, преди да затвори завинаги очи, като узнае, че нейният съпруг си е осигурил наследник в лицето на своя приемник в случай, че Хартмут пропадне.

Коя друга умираща жена е бивала изгонена по-жестокосърдечно от бреговете на живота? Изгонена от собствения си мъж, който не бе получавал от благословените ѝ ръце нищо друго, освен любов, преданост и готовност за самопожертвование?

Фридрих отчаян се наведе над студената ръка на Доротея. Сълзите му оросиха нейните пръсти, които още носеха златната халка на верността.

Зората надзърна през прозореца.

Фридрих стана, отиде в работната си стая и написа телеграма до Хартмут в Кведлинбург: майка му е починала, да си дойде веднага вкъщи.

След това се обади по телефона на Санер и му събщи за смъртта на Доротея. Санер отговори, че ще дойде незабавно. И наистина само подир половин час директорът стоеше наред с Фридрих

пред смъртното ложе на Доротей. Той положи върху покривалото на покойницата букет тъмnochервени рози.

Потънали в дълбоко мълчание, двамата мъже прекараха дълго с наведени глави пред нейните нозе.

Санер бе пристигнал бързо, защото го измъчваше страх. Документите, които бе предал на Доротей, вероятно се намираха между нейните книжа. Той бе почти сигурен, че Доротей не бе съобщила на Вердер нищо. И сега се боеше да не би при преглеждане на книгата на своята жена Вердер да се натъкне на съдбоносната информация тъкмо през тези най-тежки дни.

Изглежда Вердер бе догадил неговите мисли, защото внезапно прекъсна натрупаното мълчание и глухо произнесе:

— Смъртта на Доротей бе ужасна. И аз, може да се каже, я ускорих със своята небрежност.

— Как можете да твърдите това, Вердер!

Фридрих погледа известно време замислено пред себе си и каза:

— Вижте, Санер, бе така. Вчера сутринта Доротей се бе събудила освежена и неочаквано бодро. Аз влетях при нея с радостната новина, че моят последовател Сетегаст е назначен, в Кьонигсберг за редовен професор. Съобщих ѝ, освен това, някои скрити, частни подробности от неговия произход, като към тези разкрития, подбуден от зъл демон, прибавих едно обвинение...

Той прекъсна, явно му беше тежко да изговори признанието. Санер затаи дъх.

След продължителен поглед върху мъртвата Вердер събра нови сили и продължи изповедта си с леко разтреперан глас:

— Аз възнегодувах от това, че от мене се крие, може би с най-добри намерения, истината върху... върху моето произхождение. Вие знаете, може би, че то е тъмно. Ресе ме е измъкнал от най-долните слоеве на човешкото общество. Неподозиращ, че съпругата ми е тъй близко до смъртта, аз огорчих последния ѝ час с тези си оплаквания. На всички, които криеха до днес истините около моето потекло, приписах вината за това, че съм бил толкова дълго измъчван от страданието за тази неизвестност. Казах още, че мълвите, предположенията, състоянието на без вина виновен са били жестоки и унизяващи от всяко, колкото и страшно да е знание.

Той млъкна, загледа се отново смутено, въздъхна дълбоко и болно и продължи:

— Тя схвана това като тежко обвинение против нея самата. Очите ѝ се разтвориха уплашено, тя притисна ръце върху сърцето си и нададе остър вик: „Ще го узнаеш...“. Това бяха последните ѝ думи. Съзнанието я напусна. Шепнеше само непонятни неща. Агонията започна и към полунощ дойде смъртта.

Санер слушаше покъртен. Измъкна кърпата си и избърса чело. След това посегна отривисто към ръцете на Фридрих. Стиснал ги и двете, решително погледна Вердер и каза тихо, но твърдо: „Да, вие ще узнаете. Доротeya е казала истината. Вие ще узнаете...“.

Вердер не скри обзелото го нетърпеливо очакване. Той се втренчи в Санер като че искаше да проникне до дъното на душата му и произнесе рязко, почти застрашително: „Значи и вие знаете?“.

Санер остана наведен, само кимна леко с глава, за да потвърди. Фридрих не зададе повече въпроси. Обаче позата му — високо вдигната глава и протегнати ръце, — както и изражението на лицето му, издаваха настоятелност за отговор и обяснение.

Санер заговори:

— Драги Вердер. Аз съм този, когото трябва да обвинявате. Аз бях задължен от Херман Ресе да ви дам тези разяснения. Години преди смъртта си, значи когато още нямаше никакви съмнения, че аз ще бъда негов зет, Ресе ми предаде за съхранение документи, съдържащи данни върху вашето произхождение. Получих ги с поръчението да ви ги връча в един определен момент.

— Кога, Санер?

Санер бе затруднен, той много добре знаеше какво съдбоносно значение имаше този отговор.

— Кога трябваше да ми предадете тези документи според нареждането на Херман Ресе? Говорете! Време е, крайно време е вече, струва ми се, да бъда посветен в това.

Санер избърса отново челото си.

— Свитъкът носеше следната категорична забележка: „За Фридрих Вердер. Да му се предаде, когато стане баща“.

Санер млъкна.

— Когато стане баща — промълви Фридрих. — И какво, господин директор, вие оставихте да минат осемнадесет години, цели

осемнадесет години? — Той склочи горчиво устни. След това почти извика: — Но защо, защо това?

Думите му звучаха заплашително, гневно.

Санер се изправи. Той пристъпи към смъртния одър на Доротея, сложи ръка върху дебелия дървен табла в долния край на ложето и изрече с понизен, но твърд глас:

— Викам за свидетелка мъртвата. Викам Доротея, която и двамата обичахме, за да потвърди, че нищо друго не ме възпираше да ви кажа истината, освен дълбокото човешко съчувствие, най-дълбоката ми загриженост поради силно нарушеното тогава равновесие на вашия дух.

— Добре. Но Доротея — научи ли поне тя в определения от Херман Ресе срок онова, което ви бе доверил?

Санер поклати отрицателно глава.

— През всичките тези години аз трябваше да преодолявам тежка вътрешна борба и да отчитам ред обстоятелства. Не се осмелих да съобщя на Доротея наличните данни за корена и родителите на нейния съпруг. Бъдете справедлив, Вердер. За мен, да, тъкмо за мен това беше ужасно тежко, едва ли не непосилно.

Вердер кимна. Суровостта му се бе заличила. Той схвана хилядите неизговорени слова, които напираха в задъханото обяснение на Санер.

— Вярвате ли, скъпи приятелю, аз страдах тежко заради това накърнено обещание. Измъчвах се години. Напрегнато следях вашия живот с Доротея, само и само да не пропусна съответния момент, който би ми забранил всякакво по-нататъшно мълчание. И този момент настъпи.

— Кога? Кога, драги Санер?

Санер отново се поколеба. Сетне се реши и отговори:

— Посветих Доротея, когато Хартмут се бе проявил за първи път. Беше още в моето училище.

— Значи тогава? — бързо откликна Вердер, сякаш търсейки някаква връзка.

— Да, тогава, драги Вердер. Предадох документите на Доротея преди седем години.

Последва дълга пауза, след която Санер продължи:

— Надявам се да разберете, че двамата с Доротея постъпихме така, както смятахме, че е най-добре за вас. Ако сме сгрешили, ако сме се заблудили, то е станало от грижи за вашия покой и вашата работоспособност. Вярвате ли ни — на мен и на тази покойница тук?

— Да — каза Вердер и вдигна глава с жест на облекчение. — Да, вярвам и на двама ви.

— Благодаря — прошепна Санер. — Сега още една молба: документите лежат между книгата на Доротея в писалищната ѝ маса. Моля ви да изчакате погребението и да ги прочетете само в мое присъствие. Ако ми обещаете това, Вердер, ще повярвам, че наистина не ми се сърдите.

— Обещавам ви — каза Фридрих, подаде ръка на Санер и двамата мъже постояха известно време така, ръка в ръка.

XXI

Преди още да пристъпи към уреждане погребението на Доротей, Фридрих бе решил всичко да премине при възможно най-малка публичност.

Нямаше по-личен, по-интимен случай от смъртта и той смяташе да придружи жена си до гроба почти сам, без да дава храна на хорското любопитство. Доротей бе живяла тихо, затворено и естествено бе също така безшумно да поеме към последното си обиталище.

Поради това Фридрих възнамеряваше да не дава във вестниците каквото и да е известие за смъртта. Щеше да съпроводи Доротей ведно с Хартмут, Санер и хора, прислужвали някога лично на покойницата.

След погребението на един по-широк кръг от познати щеше да бъде съобщено за станалото, като се добавеше, че погребението е вече извършено.

Санер си бе отишъл, когато към десет сутринта Фридрих бе извикан на телефона. Търсеха го от Кведлинбург. Обади се директорът Шмол. Той изказа своите съболезнования и събщи, че Хартмут не може да дойде за погребението, тъй като е заболял.

Фридрих се притесни.

— Какво му е? — запита разтревожено той.

— Нищо сериозно — пестеливо отвърна Шмол.

Вердер помоли за по-подробни обяснения.

Шмол обясни, че момчето има простуда, нещо твърде обичайно поради суровата есен.

Вердер настоя отново да бъде осведомен за развитието на болестта, най-добре по телефона и то още на другата сутрин. И добави, че ако се наложи, ще тръгне веднага за Кведлинбург. Шмол побърза да увери, че това не е необходимо, тъй като лекарят не намирал причини за каквито и да било опасения.

Вердер положи слушалката, клатейки замислено глава. Изпитваше някакво странно чувство. С Хартмут не му се удаваше нищо. Това момче бе истинска ория. Ето, той винаги се е радвал на

най-добро здраве и тъкмо сега, когато дължеше последна почит на майка си, легаше болен.

Разбира се, това вероятно бе нелепо стечение на обстоятелствата, за което момчето не носеше никаква вина. Но като случай, за жалост, всичко бе много характерно за него. На него просто не можеше никога да се разчита.

Той щеше да отсъства. Едничкото дете на Доротейя нямаше да съпроводи майка си до вечния покой.

Фридрих изнурено се отпусна в креслото пред писалищната маса и подпря главата си с ръце.

Но какво собствено означаваше всичко това?

Той бе повикал телеграфически Хартмут да се върне вкъщи за погребението.

Директорът телефонира, че Хартмут няма да дойде, защото се е разболял. Същевременно Шмол уверяваше, че случаят бил съвсем лек.

Но ако той беше наистина такъв, как можеше окончателно още от днес да се заявява, че Хартмут няма да дойде?! Та до погребението на Доротейя оставаха още два дена. Защо тогава да не съществуваше възможност момчето да оздравее и да може да присъства на погребението на своята майка?

Вердер бе обладан от силно безпокойство, заизмъчваха го съмнения. Вече беше почти сигурен, че с Хартмут се е случило нещо, което Шмол не искаше да съобщи на бащата, поради стеклите се тъжни обстоятелства.

Момчето беше на осемнадесет години, излъчваше здраве и сила и правеше впечатление на двадесетгодишен момък. По горната му устна бяха побали мустачки. Беше красиво, обличаше се контешки и вероятно спираше погледите на жените. При това, лениво и неспособно, то стоеше отегчено и неангажирано сред петнадесетгодишните си съученици. Училищната дисциплина сигурно му бе станала отвратителна. Положително при първа възможност би захвърлило книгите си, за да се втурне през глава навън в света, в сред неговите примамки и удоволствия.

Да, той беше бащата и можеше, трябваше да бъде готов там, в Кведлинбург, да се случи някой ден нещо фатално.

Да би свършил Хартмут поне пети клас, за което обаче му оставаше да търка чиновете най-малко още половин година, и да

можеше да стане това до следващата великденска ваканция, щеше поне да се сдобие със свидетелство за облекчение във военната служба.

Другите, големите блянове за художник или артист, които бяха лелеяли някога Вердер и жена му за своето момче, бяха се стопили отдавна. Хартмут не показваше вече влечение дори към рисуването. Нахвърляше наистина понякога по някоя карикатура, но тя не носеше нито следа от художествен замисъл. Единственото у него, на което още можеше да се разчита, беше чисто външната сръчност. Поради това Фридрих и Доротей бяха склонили да дадат момчето в художествено-индустриалното училище в Берлин, та неговият усет за форма и цвят да се оползотвори поне в практическо отношение, като стане художник на реклами и плакатни графики.

Докато Фридрих се ровеше в тези не особено радостни мисли, му бе донесена телеграма от Кведлинбург, от Шмол.

Директорът съобщаваше: „Пристигам днес в пет подир обед“.

Фридрих остана дълго време втрещен в краткия текст, който му донесе нова вълна от опасения. Ясно беше, че там с момчето е станало нещо. Шмол видимо бе заварен неподготвен при известието за смъртта на Доротей и молбата Хартмут да си дойде за погребението. Затова бе казал, че младежът е болен и не е в състояние да отпътува за Берлин. Вероятно онова, което се бе случило с момчето, бе съвпаднало по време със смъртта на Доротей. Веригата от съдбоносни завръзки започваше да се нанизва, първият тревожен сигнал бе вече подаден.

Фридрих се зачуди на дълбокото спокойствие, с което посрещна новата опасност. Той вече бе наясно с това, че изпитанията, които го очакваха като баща, ще бъдат тежки. Дори го бе обзело странно удовлетворение, че у него са изчезнали всякакъв страх и паника.

Мисълта, че върху своя одър Доротей лежи спокойна и защитена му даваше сили да се владее. Така му се струваше поне сега. Наистина тя бе напуснала навреме грешната земя, бе се приютила в спасителното пристанище на великата забрава. Вече не можеше да я докосне нищо, нищо. И слава богу. Поне тя да не страда повече. А той, Фридрих, все някак ще се справи с предстоящото. Защото колкото и да се свиваше сърцето му от това, че се прости така преждевременно със своята жена, все пак тази загуба го правеше упорит, импулсираше го за борбата, която предстоеше. Нямаше я съкрушената от болка майка, чийто сълзи го измъчваха. Оставаха заедно и един срещу друг двама

мъже, които, ако се наложеше, щяха да изнесат останалото с твърдост. Да, Фридрих неусетно започна да гледа на сина си като на възрастен. Той чувстваше, че е длъжен да се противопостави със сила на сина си, на стремлението у него към злото. Това момче бе станало изведнъж мъж, един равностоен противник.

Вердер погледна към часовника. Показваше десет и половина. Беше вече време да тръгва за лекцията в града.

Той реши да я проведе. Никой не биваше да забележи, че между вчера и днес тежката ръка на съдбата се бе сложила върху му и се бе опитала да го сломи.

Като се върнеше, оставаше му още половин час за раздяла с Доротейа. В четири и половина тя щеше да бъде изнесена от своя дом и положена в погребалната зала.

Позвъни и поръча да му донесат шапката и бастуна. Прислужницата му помогна да облече шубата си. Пое пътя на дълга със странното чувство, че някой друг вършеше днес всичко това — унесено, почти механично, докато душата му се късаше от скръб и героично се готвеше за борба с мрачни и непознати сили.

През цялата сутрин той работи с напрежение на волята. Няколко пъти през ума му мина какво ли биха помислили за него всички тия хора тук, които внимателно слушаха думите му, ако биха узнали, че смъртта е грабнала неговата жена? Сигурно биха го сметнали за безсърдечен. Те обаче не знаеха, че така той се каляваше за предстоящите борби, че в сравнение с това, което го заплашваше тепърва, трусят поради смъртта на жена му можеше да се счита едва ли не за леко изпитание.

В късния следобед Фридрих се върна вкъщи, преседя половин час при мъртвата, след което му съобщиха, че хората, които идеха да я приберат, са вече дошли. Заедно със Санер той тръгна подир колата, вървейки във вечерната дрезгавина по късия път към малкото гробище на Груневалдската колония, където Доротейа щеше да намери своето последно жилище.

Санер се сбогува с Фридрих още на гробищата, пред залата за покойниците. Вердер тръгна бавно сам през влажната ноемврийска нощ за към дома си. В запустялата вила вече го очакваше директорът Шмол. Фридрих го покани да влезе в работната му стая, където

седнаха един срещу друг в дълбоките кожени кресла. С овладян глас и жестове, което покърти Шмол, Фридрих попита:

— Какво е станало с Хартмут? Да не е побягнал?

Шмол потвърди и помоли да му се разреши да изложи станалото. Фридрих кимна в знак на съгласие.

Въпреки това известно време Шмол гледаше смутено в земята, явно му беше тежко да започне.

— Осведомете ме, драги директоре. Аз съм готов на всичко. Не премълчавайте нищо. Няма защо да ме щадите. Напротив. Така ще мога да взема по-бързо и решително необходимите мерки.

— Признавам това, господин професоре, но ми е много тежко да ви измъчвам с неприятни вести тъкмо сега. Именно това ме подбуди да не ви известя за бягството на Хартмут, а да говоря по телефона за някакво негово заболяване. Бях много смутен. После решихме с моята жена, че трябва да узнаете веднага, въпреки всичко, пълната истина. Длъжни бяхме. Затова съм дошъл тук.

— Крайно ме задължавате — каза Вердер. — Зная какво означава да напуснете, макар и за ден училището. Обаче, пак ви уверявам, че полезна ще бъде за мен само пълната и неподправена истина за Хартмут. Намирате ме готов да я посрещна.

От гърдите на Шмол се изтръгна дълбока въздишка.

— Каква съдба — каза тихо той, — да се получи такава вест за сина тъкмо в деня, в който съпругата...

Той не довърши, само подаде, обзет внезапно от силно състрадание, ръцете си на Фридрих, който ги пое в своите. По лицето на Вердер не помръдна нито мускул. То беше като издялано от камък. Само големите му и тъмни очи се бяха приковали очакващо в посетителя. Шмол започна бавно и нерешително:

— Вашият син Хартмут, господин професоре, беше, както ви е известно, през седемте години, които прекара като наш ученик и възпитаник, една истинска тежест за училището и голяма отговорност за моя дом. Само безмерното уважение, което изпитвах към вас, ме караше да задържам вашето момче. То не желаше да учи, посрещаше злонамерено всякакви съвети и напомнания от страна на учителите. А неговата способност да възприема беше добра. Само че не проявяваше никакво търпение и работливост. Беше много разсеян, винаги между последните. Преминаваше от клас в клас насила, по решение. А е

опасно да се държи между много по-млади момчета един развит физически и вече узрял млад човек. Отначало момъкът наистина беше приеман заради неговата любезност и увличаща веселост. За жалост през последните години тези му качества изчезнаха под напора на едно брутално проявяващо се влечение към наслаждения. Момчето пушеше, а от година насам започна и да пие. Посещаваше тайно разни места, пиеше бира и ракия, няколко пъти се върна вкъщи пиян. Не помогнаха никакви наказания.

Биде му забранено да излиза без надзор. Тогава той подкупи една млада прислужница, над която имаше известна власт. Тя му достави ракия и той се напи вкъщи. Прислужницата уволнихме, разбира се, още същия час.

Вие ме поглеждате зачудено, господин професоре, искате да попитате защо не съм ви разказал още тогава за всички тия неща. Те обаче съвпадаха с времето на тежкото боледуване на вашата жена. Аз се споразумях писмено с колегата Санер да ви пощадим от това нещастие поне през това и без друго тежко за вас време. Направих го от почит и съчувствие към вас. Синът на друг, по-малко уважаван човек, който би се държал така, бих вече отдавна изгонил. Искях да държа сина ви, докато мога да го снабдя със свидетелство за облекчение във военната служба. Около половин година още бих издържал, така смятах.

Шмол замълча и отново изпитателно се вгледа в неподвижно изпънатите черти на Вердер. Лицето на Фридрих не издаваше обаче нищо, освен твърда решителност.

— Случи се следното, господин професоре. В нашия град става ежегоден есенен панаир. Посетих го със своите пансионери, за да им доставя малка радост. С нас беше и Хартмут. Присъствувахме на представлението на един пътуващ цирк. Там работеше като ездачка вече не особено млада жена — имаше най-малко тридесет и няколко години. Облечена беше в дълга жокейска дреха. Струва ми се, че се казваше мис Хендерсон. Забелязахме как тя погледна на няколко пъти втренчено красивия младеж. Не отдадох особено значение на това. Бях вече свикнал, където и да се покажеше Хартмут, да привлича върху себе си погледите на жените и момичетата. По какъв начин бе влязъл той във връзка с цирковата ездачка, не зная. Накратко — вчера

сутринта леглото му беше празно, а първата поща ми донесе това писмо.

Шмол извади от портфейла си един сгънат лист и го подаде на Фридрих.

На него бяха написани с молив няколко набързо надраскани думи:

„Уважаеми Господин Директоре!

Простете ми. Бягам с ма бел Хендерсон за Англия.

Там ще се оженим.

Х. В.“.

Фридрих сложи бавно листа върху масата.

— Та имаха ли пари? — попита спокойно той. — Обикновено подобни дами от пътуващите циркове не разполагат със средства. Как са могли тогава да отпътуват надалеч?

Шмол поглади няколко пъти смутено и разтревожено с ръка горещото си чело. След това каза глухо:

— Веднъж ми доверихте, господин професоре, че Хартмут е обременен наследствено. Затова аз поглеждах на много негови постъпки снизходително. Това обстоятелство трябва да се вземе предвид и по отношение на онова, което той направи.

— А какво направи? — рече Вердер със същото каменно спокойствие, което започна да действа страшно върху Шмол.

— Той разби през нощта моето писалище. Взел е от там две хиляди марки училищни пари, които бяха приготвени за предаване.

Настъпи мъчителна пауза.

Фридрих се повдигна бавно, отиде до прозореца, върна се към работната си маса, след това отново седна в креслото.

Мълчанието продължаваше. Най-сетне Шмол промълви:

— Не мога да изразя с думи колко ми е тежко, че трябваше да ви огорча така силно.

Сега Фридрих въздъхна дълбоко, погледна за миг няма към ръцете си, скръстени върху гърдите и попита с леко разтреперан глас:

— Далече ли е вече? Преминал ли е границата?

— Заминал е за Лондон през Кьолн. Избягал е с онази дама. Научих това по частен път. Не съм осведомил полицията.

— Благодаря ви от сърце, господин директор, постъпил сте по възможно най-човешкия начин. Моля ви да ми пратите след завръщането си в Кведлинбург точна сметка. Естествено, аз ще поема върху себе си всичките претърпени от училището загуби. Поемам в свои ръце случая. Докато съм жив ще се чувствавам задължен към вас. Благодаря ви за всички добрини, които сте правили на нашия син, благодаря и от името на моята жена, която почина тъкмо навреме... Ще наредя да бъдат взети веднага всички възможни мерки за приключване на тази история.

Освен това, като известна компенсация, а и като осъзнат мой личен жест, предоставям на вашата гимназия сумата от 50 000 марки от състоянието на моята жена. Нека фондът носи името на Доротей Вердер, а лихвите да бъдат в полза на бедни ученици. Надявам се, че ще приемете предложението ми.

Шмол трогнато благодари и прибави, че се удивлява на себеобладанието на Вердер.

Фридрих болезнено се усмихна.

— Ако — каза той, — човек е видял, подобно на мене, някой свой близък да умира, той вече е склонен да гледа философски на преходността на живота и да влага в реакциите си по-малко жар. Че установявате да слушам за всички тези прояви на моя син, без да показвам спрямо злосторника негодувание и гняв, това има своите дълбоки причини. Да, моят беден син се намира под гнета на наследствеността. Значи не е напълно отговорен за своите действия. Ето ръководният мотив в цялата ситуация. Прибавя се обаче и нещо друго. И то ми стана ясно едва сега. Когато Хартмут стори първите си обезпокояващи простъпки, жена ми и аз послушахме съвета на директора Санер, принудихме момчето да напусне родителския дом и да постъпи във вашия дом-пансион. Санер е бездетен и, въпреки че е отличен педагог, все пак не е баща. Ако той бе такъв, струва ми се, би дал тогава по-друг съвет.

— Именно какъв?

— Въпреки всички усилия и труд, които вие положихте, както зная, за моето дете, все пак — това ми става ясно едва сега — неговото възпитание би било по-леко и резултатно в родителския дом.

— Но както познавам вашия син Хартмут, господин професоре, аз се съмнявам в това.

— Може и да сте прав, но аз не мога да се освободя от чувството, че съм лишил сина си от нещо важно, съществено.

— Но от какво, господин професоре? Сега не би могло да има нещо по-лошо от това да обремените съвестта си с една такава мисъл, още повече, че тя, вярвайте ми, е неоснователна.

— Искам да обсъдя всичко трезво. Искам и ще бъда за своя син справедлив съдия. Искам и ще отнема от неговата вина всичко, което е свързано с други, което се отнася до мен самия. А до мене се отнася, уважаеми приятелю, това: беше погрешно да извадя от къщи единственото си дете. Беше неразумно да бъде то лишено от влиянието и грижите на майката. Тук ние сгрехихме спрямо детето и това му осигурява у мен огромен кредит от снизхождение и търпение. Аз ви питам — ако това момче бе видяло със собствените си очи смъртта на майка си, не би ли се покъртило? Това не може да се оспори. Това, поне това не би могло да стане тогава — да избяга с някаква авантюристка в деня, когато майка му склопва очи. Всички почитания, господа, пред вашите педагогически умения, обаче вълшебството и властта на майчинския пример и влияние не можете да заместите! Не, не! Гледката на бавно умиращата майка през всичките тия години — това отнехме ние на младия заблуден човек. В това е вината ни към него.

— Може би имате право — тихо продума Шмол. — Естествено, може би ще има полза от това, че поставяте всичките му прегрешения в такава мека светлина.

— Да, така именно и ще постъпя — възкликна Фридрих и погледна с насълзени очи към фотографията на Хартмут, която стоеше на писалищната маса пред него. Момчето беше тук на възраст около четиринадесет години, облечено в бели матроски дрехи...

XXII

Шмол си бе отишъл и Фридрих остана сам в стаята. Вечерните часове се нижеха убийствено бавно, единачеството му прозираше из всички ъгли на запустялата къща. Мудно се приближаваше, тежка като олово, първата нощ, която щеше да прекара сам под своя покрив, нападнат от мъчителни мисли. Той ходеше безспир нагоре-надолу като подплашено животно, вслушваше се в угнетителната тишина, после нещо го затегли към стаята на Доротея, като че там би могъл все още да долови дъх от нейното съществуване. Влезе, завъртя ключа на електричеството и отстъпи ужасен назад.

Прислужниците бяха вдигнали покривките, леглото на Доротея зееше празно. През широко отворените прозорци проникваше мъгливата и студена влага на мрачната есенна нощ, вятърът донасяше от парка възладката миризма на гниещата зеленина, а по сивия килим на стаята се търкаляха листи от лавровите венци, изнесени заедно с ковчега.

Празно... празно...

Фридрих се обърна потиснат към вратата, угаси светлината и тръгна по коридора за стаите на Хартмут. Натисна дръжката на вратата за всекидневната му стая.

Бе заключена.

Нейният обитател се бе изселил още по-рано.

Празно... празно...

Единственото му дете бе заминало отвъд морето, в чужбина, в неизвестността. Жена му, Доротея, бе впрочем по-близо — при нея можеше да се стигне за десетина минути, да се отиде там, в малката зала на покойниците в гробището край железопътните релси. И все пак тя беше много, много по-далеч от Хартмут, който се намираше сега отвъд морето...

Всичките тези с мъка сподавени чувства, преживяното през този дълъг и ужасен ден избухна с нова сила. Вердер навлече палтото си и се втурна в хладния и влажен мрак на дъжделивата нощ.

Тръгнал през тесните и тихи улици на колонията Груневалд, той подмина оголелите градини, зад чиито черни, обгърнати с мокрота дървета светеха, потънали в блясък, прозорци. При един ъгъл до слуха му достигна ясен смях на дете и звучният радостен глас на майката, която се забавляваше с него.

Фридрих глухо изстена и ускори вървежа си. Закрачи към ослепително осветения мост на Халензее, върху който животът кипеше. Защото от града идеха потоци от хора. Железницата, електрическите трамваи ги докарваха на вълни. Всички тези доволни хора отиваха към примамливата вечеря в кръга на своите близки.

Върху зданието на гарата светеше овален часовник. Беше десет и половина.

Долу, в партера искреше широка витрина, зад която беше изложена цяла пролет от цветя. Фридрих видя там в една висока ваза величествен букет от червени рози. Влезе, купи розите, отказа на предложението да му ги завият и потъна обратно в дъжделивата вечер. Мина отново през моста и кривна в тихата и изпълнена с дълбок мрак улица „Борнщедтер“. Долу пухтеше един безкраен черен товарен влак. Катерейки се по височината, Фридрих се насочи към желязната гробищна врата.

Изпита странно чувство. Сякаш наистина стоеше между два свята. Защото, заобиколен от гърмящия железен път, по който течеше несекващият живот, разнасяха се хора, товари, съдби и мечти, този остров на мълчанието и скръбта се отделяше наистина като символ и напомняне за вечния покой.

Сърцето му сякаш щеше да изскочи. Никога не бе чувствувал подобен неудържим властен копнеж.

Фридрих натисна решетката на тесния вход, влезе, тръгна по моста. Един силен порив на вятъра отнесе шапката му и я запремята долу по железопътните релси.

Посивелият мъж застана с развети коси върху моста, държейки розите в ръка. До очите му проникна слаба светлинка. Идеше от спуснатите кепенци на гробарската къщурка. Продължи в полусъзнание, следвайки инстинктивното желание да бъде поне за няколко само минути близо до мъртвата, която щеше да престои над земята само още една нощ. Камъчетата по гробищната алея заскърцаха под краката му, съзря първите надгробни плочи и се обърна към

къщурката. Почука силно. Отвътре се зачуха гласове. Една жена извика. Приближиха се стъпки, завъртя се ключ, един стар мъж изпъкна внезапно на вратата с целия си ръст и с бялата си брада. Той погледна изненадано късния гологлав посетител, застанал пред него с отворено от вятъра палто и с разкошен букет от червени рози в ръка.

Гробарят позна Вердер веднага, тъй като го бе видял само преди няколко часа в залата на покойниците.

— Господин професоре! — възкликна учудено той.

Фридрих извади от джоба си една жълтица, тикна я в ръката на човека и каза:

— Отворете! Отворете там!

И посочи през рамо с ръка към залата.

Старият се спря за миг нерешително, погледна недоверчиво святкащото злато в ръката си, изправи се и припряно изговори:

— Сега, веднага. Да взема само ключа и фенера.

Когато старикът се върна след малко, Фридрих бе изчезнал. Бе стигнал до погребалната зала като насън. Ридаейки, се опря на високата порта. Гробарят се приближи със звънтяща връзка ключове в ръка.

Когато скърцащата върху ръждясалата си ос врата се отвори, Фридрих се спусна към единствения ковчег, потулен в тъмнината, хвърли се с разперени ръце върху му и заплака като дете.

Старецът се бе облегнал безмълвно на вратата, поставил фенера на земята. Плачът внезапно занемя. Фридрих се изправи, сложи розите в долния край на ковчега, излезе, стисна ръка на стареца и изчезна като сянка в тъмнината на нощта.

Изпълнен с ужас пред мисълта за своя празен дом, той вървеше бавно. Когато се приближи, се сепна изненадан. Очакваше да види къщата потънала в мрак, а отдалече видя през вечнозеления плет на парка целия партерен етаж осветен. У него трепна надежда, подобна на нощна светкавица и го хвърли от дълбочините на отчаянието в ослепителния блясък на вярата.

Моят син се е върнал! — заликува някакъв вътрешен глас.

Хартмут е тук!

Трескавият копнеж и надеждата му дадоха сякаш криле. Започна да тича. Беше наистина странна картина: високият мъж с гъстите сиви, развети от вятъра коси, гологлав, с разперено палто, тичащ всред

бурната нощ. Взе стълбата с няколко скока, отвори вратата, видя в преддверието куфар и, тъкмо когато искаше да повдигне ръка към звънеца, вратата на гостната стая се отвори, и в салона се появи стройната фигура на Йоханес Сетегаст.

Фридрих нададе вик. Беше странен вик — пълен с радост, с болка, с изненада, но и с разочарование.

В следния миг обаче двамата се хвърлиха един другиму в прегръдките и се държаха няколко време нямо обхванати. През тялото на Вердер преминаваха тръпки, разтърсваха го конвулсивни спазми. По-младият почувствува покъртен какво става в душата на неговия учител. После Фридрих хвана Йоханес за ръка и го заведе в кабинета си. Отпуснали се в дълбоките кожени кресла, те се загледаха, без да продумат. Фридрих направи движение, като че искаше да опише цялото пространство. След това произнесе измъчено: „Празно“ — въздъхна дълбоко и повтори с треперещ глас:

— Празно, Йоханес.

— Мили татко...

Ах, как прозвънваха тези думи в запустелите и осиротели помещения!

Фридрих погледна възпитаника си с безгранична любов и благодарност. За него бе истинско спасение, че Йоханес бе тук тъкмо сега, в този горчив час. Той прие думите „мили татко“ като някакъв обезболяващ лек. И погледна Йоханес почти щастливо.

— Идвам право от Кьонигсберг — каза младият мъж.

— Да, като редовен професор. Като мой колега и брат по длъжност — отвърна Фридрих, и в очите му просветна гордост.

— Прочетох във вечерните вестници какъв тежък удар те е сполетял. Твоята жена...

— Днес подир обяд я изпратихме...

— Къде е Хартмут?

Фридрих вдигна уморено ръка и посочи като че към необятните далечини. След това ръката му се свлече надолу и той осведоми своя възпитаник за всичко, станало с Хартмут.

Йоханес изслуша покъртен тази вест, помисли малко и каза:

— Веднага след погребението ще замина за Лондон и ще се постарая да намеря това момче. Ще го търся, докато успея да ти го доведа.

Фридрих кимна и се усмихна. По набръчканото му лице се търкулнаха сълзи. Подир това стана бавно, пристъпи към Йоханес, погали го бащински по русата глава и каза тихо:

— Ти си моят любим син. — И се извърна настрани.

XXIII

На следната сутрин бе извършено погребението на Доротея. Освен прислугата на Вердерови, около ковчега в малката капела приличаща на селска църквица, стояха само трима мъже: Вердер, Санер и Сетегаст.

Не бе поканен да участва духовник. Церемонията бе само едно скръбно действие, покъртително по своята безмълвност. След погребението Фридрих помоли двамата да дойдат в дома му. Те приеха с готовност, разбирайки, че така помагат на опечаления да премине по-леко първите тежки часове.

При обедата те обсъдиха постъпките, които Йоханес трябваше да предприеме в Лондон за откриване следите на Хартмут. Йоханес щеше да замине още същата нощ. В случай, че търсенето му се увенчаеше с успех, той трябваше да каже на Хартмут, че баща му не таи гняв спрямо него; че иска просто да има сина си отново при себе си и да се опита да го запази от провала. Синът би трябвало да знае, че бащата сам би отишъл в Англия, но неговите задължения са го задържали в Берлин. А Йоханес се е оказал свободен, тъй като катедрата в Кьонигсберг започва работа след няколко седмици.

Йоханес кимаше в знак на съгласие.

Към пет часа той се сбогува с Фридрих и замина с Вердеровия автомобил за града, за да уреди някои неща. Фридрих се бе разделил със своя възпитаник със същото себеобладание, с което бе стоял пред отворения гроб на Доротея и бе гледал как ковчегът с жена му потъва в земята.

През време на обяда директорът Санер не свали очи от Фридрих. Той като че искаше да проникне в него и да узнае дали това спокойствие е истинско. Защото, когато бе разбрал, че бягството на Хартмут от Кведлинбург е станало почти в същото време, когато е починала Доротея, Санер се беше стреснал. Смяташе, че Фридрих нямаше да може да издържи това жестоко, съдбоносно стечение на обстоятелствата. Наистина, досега Вердер се бе показал външно

толкова силен, че изглеждаше като че не съществуват никакви опасения за душевно крушение у него. Това външно спокойствие, което посрещаше със сухи очи всички изпитания, отбелязвайки ги само с една печална черта около устните, можеше да бъде и измамно. Напълно възможно беше след това напрежение на волята да настъпи рязък обрат. И той можеше да настъпи тогава, когато последният приятел прекрачеше прага на къщата и Фридрих останеше напълно сам. Но Санер не възрази на бързото заминаване на Сетегаст за Лондон, тъй като той отиваше да търси Хартмут. Самият Санер пък не можеше да се отдели от дома си. Задълженията му изискваха постоянно присъствие там. Когато обаче Йохан Сетегаст бе вече отпътувал и тази раздяла също не бе повлияла върху спокойствието на Вердер, Санер попита между другото дали Вердер ще проведе своите утрешни лекции.

Фридрих отговори утвърдително. Разбира се. Той знае и чувствава, че сега единственото му спасение е в най-съсредоточената работа. Санер въздъхна облекчено. Защото разбра от този отговор, че самообладанието и волята за съпротивление, които Вердер показваше, бяха истински постигнати. Санер се зарадва искрено. Това заключение го освободи от много грижи и страхове.

Но предстоеше и още нещо. При това може би най-тежкото. Да би могло да се отложи поне то, за няколко само дни макар.

О, да би могло това да стане така! Обаче не бяха минали и десетина минути, откакто Сетегаст бе напуснал дома на своя патрон, когато Фридрих се повдигна от креслото и каза със спокоен глас:

— А сега, драги Санер, можем да отидем вече при писмената маса на Доротея, както бяхме уговорили помежду си.

Санер загледа смутено Фридрих.

— След погребението на Доротея — каза усмихнат Вердер, — такава беше вашето условие, нали? Аз спазих срока. Вие ще се съгласите, че по-нататъшното отлагане е вече невъзможно.

Санер започна да го увещава:

— Не сте ли жесток спрямо самия себе си? През един ужасен ден да преживеете и това сътресение! Нима днес не страдахте достатъчно?

Фридрих поклати глава.

— Дайте ми в пълна мяра радостта — казваше един Шекспиров герой. Аз пък искам пълното си страдание! „Ще узнаеш“, каза Доротея

в своя смъртен час. А аз трябваше да узная вече отдавна! Незнанието, то е мъката... Елате, Санер, елате! Часът е вече дошъл!

Фридрих беше станал, отворил вратата на всекидневната на Доротея и запалил там светлината. После махна с ръка на Санер, който го последва нерешително. Фридрих му посочи ключовете от писалищната маса на Доротея. Санер отвори широкото чекмедже и го изтегли навън. Най-отгоре, между прилежно наредени връзки от писма, свързани със зелени копринени шнурове и надписани с едър шрифт, лежеше запечатана папка, на която бе написано със синьо мастило с дребния и изтънчен почерк на Ресе: „За Фридрих Вердер, когато стане баща“.

Санер извади папката, бутна шкафчето назад, заключи го и подаде ключа на Вердер. Притискаше папката към гордите си, като че не можеше да се реши да я предаде на онзи, комуто тя всъщност принадлежеше. Фридрих бе застанал спокойно пред Санер и го гледаше с изпълнени от очакване очи.

— Драги Вердер — започна Санер, — още една молба: ще ми позволите да остана при вас, докато прочетете тези книжа.

— Ще ви бъда благодарен. За мен ще бъде окуражително, че един съчувстващ ми приятел ще присъствува при разкриване тайната на моя живот. А сега една молба и от моя страна, Санер: освободете се от всички безпокойства за моето душевно равновесие. Аз преодолях времето, когато залитах при всеки удар. Изпитанията напоследък минах без сътресения и сега чувствам сили да овладее съдбата си и да стана неин господар. Като награда за вашата вяроност ще ви доверя: да се пазят от мене до днес в тайна тези документи беше — казах го и на Доротея — една несправедливост, макар и сторена от моите близки с най-добри намерения. Поне така мислех до днес! Обаче сега ми се струва, че вие двамата постъпихте правилно. Този час трябваше да настане именно сега: когато Доротея си е отишла, а синът ми се е впуснал в своя заблуден бяг. Защото едва след всичко това съм действително готов да посрещна и това изпитание.

Той протегна решително ръка. Санер му подаде папката.

Двамата седнаха около една малка маса, Вердер запали настолната лампа. После разпечата пакета, изтегли няколко сгънати официални писма, съдебни решения, удостоверения от разни учреждения, свидетелства за раждане и смърт, и започна да ги

преглежда подробно и без да бърза. Санер се бе полуизвърнал, за да не изглежда, че го наблюдава. Но остана напрегнат. Фридрих не промълви нито дума на изненада, на болка, на страдание. С пълно себевладеене той получаваше най-сетне отговор на въпроса, който си бе задавал вече хиляди пъти плахо и болезнено: „Откъде идвам? Кой съм аз?“. Обръщаше лист след лист, прочиташе писмо след писмо.

Когато Санер му хвърли един бегъл поглед, видя вдълбоченото лице на Фридрих. Сега той бе просто ученият, който разследва един интересен проблем, изяснява го. Бе застанал между себе си и своята съдба като непричастно лице и ликуваше, че може да устои така силен и бодър. Разбира се, в този решителен час му ставаше напълно ясно, че макар разкритията да се отнасяха за хора и събития от преди осемнадесет години, все пак из тези стари книжа едва сега се формираше една нова участ, едва днес, когато неговият пораснал син се бе впуснал в застрашителните пътища на заблуждението.

Неговият син и той, бащата, който научаваше за първи път истината за своя собствен баща, дядото на Хартмут — тъкмо чрез тези разкрити тук като незаздравели рани връзки и зависимости щяха сега да бъдат тласнати и двамата в един нов път. Окаменял, Вердер впери поглед към празното пространство, като че съзираше там нещо страшно...

Бе настъпило дълго мълчание. Най-сетне Санер се осмели да го наруши.

— Всичко ли прочетохте, Вердер?

Фридрих кимна. След това каза:

— Странно. Сега, когато научих кой е бил моят баща, аз като че подновявам едно старо познанство.

Санер погледна ужасено към Фридрих. Тези думи му се сториха изблик на безумие.

Фридрих болно се усмихна.

— Ще ви обясня. Оттатък, в лявото крило на къщата, се намира, както знаете, криминалистичният музей на Херман Ресе. Там, между другите интересни неща, които ни възбуждаха и тревожеха някога като студенти, стоят стъклен шкаф и няколко черепа на престъпници. С тях Херман Ресе демонстрираше пред нас, новаците, своята научна аксиома, своя принцип, че не съществува никакъв определен престъпнически тип.

Там, зад стъклената витрина е разположен на централно място черепът на убиеца разбойник Християн Глап. Върху му стои написано от ръката на Херман Ресе: обезглавен на 5 ноември 1868 година.

Този човек, както доказват книгата тук, е бил моят баща. Поради грабеж той попаднал в затвора. След освобождаването си се върнал при майка ми, една чистокръвна циганка. Не след дълго обрал и убил богат професор френолог^[1], който примамвал интересния затворник около себе си, за да го наблюдава и изследва скрито. Не е чудно, че Християн Глап е възбудил любопитството на стария учен с неговите пергели и сантиметри, защото черепът на Глап — аз често съм го държал в ръка и съм го измервал, без нищо да подозирам — е една действителна рядкост. Когато Херман Ресе го показваше на своите ученици, той обикновено наблягаше на следното: „Ето тук — казваше професорът, — черепа на Глап, крадец, разбойник и убиец. Бе обезглавен със секира. Разгледайте повърхността на този череп! Ще откриете ли тук следа от брахицефално^[2] образуване? От недоразвитост или теснота? Този череп е засводен като купол. Той би могъл да съхранява мозъка на някой учен или велик поет!

Къде са и останалите белези на така наречения престъпнически тип? Къде има тук следа от прогнатизъм^[3], от кривозъбие? Или пък да не би ябълчната кост да е много широка между очите? Развити ли са челните гърбици? Плоско или ниско ли е самото чело? Нищо подобно не откриваме тук! Напротив! Забележете благородните правилни и красиви черти на лицевата част на този череп! Не е потребно особено силно въображение, за да си представи човек този «престъпнически» череп жив, снабден с мускули, месо, кожа, очи, коса и зъби. Аз съм го показвал много пъти на скулптори. Те всички заявяваха, че човекът е бил красив, изглеждал е благороден. Художниците имаха право — потвърждаваше Ресе. — Аз сneh една фотография от този убиец ден преди неговата смърт. Там той изглеждале като по-възрастен брат на Байрон. Кой знае, кой знае, съобразяваше гласно и с горчивина Ресе. Ако химическият състав на кръвта или нервите на този обезглавен биха били по-други, ако някоя микроскопична гънка на неговия главен мозък би била обърната вместо наляво — надясно, кой знае тогава между какви велики представители на духа би блестял той днес! Един атом повече или по-малко желязо или каквато и да е друга съставка на неговата кръвна схема — и интелигентността, страстта и духът биха

били повлияни иначе. Какво можем да кажем днес ние за всички тези капризи, вероятности, метаморфози? Нищо! Нищо, млади приятели, нищо!“.

Фридрих спря наред запъхтяната си реч. Той погледна за миг унесено в пространството, после пошепна като насън името на своя баща: „Глап... Християн Глап...“. И трепна силно, сякаш през него бе преминал електрически ток.

— Кажете, Санер — извика той, — знаете ли дали този портрет, тази фотография на Християн Глап съществува още? Бих дал много, за да мога да я видя. Знаете ли нещо за нея?

След кратко колебание Санер отвърна: „Да, съществува“.

Той обърна папката, която лежеше на масата и показа на приятеля си зад преписа от официалния протокол за изпълнението на присъдата една преградка, прикрепена от вътрешната страна на задната корица. Санер изтегли нерешително оттам малко избеляла фотография, която представляваше снет в половин ръст блед, явно поотслабнал, благородно красив мъж с избръснато лице.

Великолепно чело, високо и широко. Гъстите, вероятно тъмни коси — живописно красиви. Носът дълъг, със смело извит гръб. Очите големи, пълни с тъга, веждите плътни и деликатно извити, устните малко женствено набъбнали. Брадичката бе също така женствено изострена, месеста, а ушите — плътно прилягащи и сраснали отдолу. Този белег наистина бе еднакъв у обезглавения разбойник и у големия поет, умрял от треска в своята палатка при Мисолунги^[4].

Фридрих гледа дълго време избелелия образ и пророни беззвучно:

— Впрочем, не се набива сочената от Ресе прилика с Байрон. Обаче една друга прилика...

Той прекъсна, натисна юмруци върху очите си и се отпусна със стон в креслото.

Тази слабост обаче трая кратко. След това Фридрих скочи, отиде при писалищната маса на жена си, взе стоящата детска снимка на Хартмут и я постави до лика на Християн Глап. Горящите му очи сравниха двете снимки и той кимна нервно. Санер пристъпи, погледна фотографията и каза бавно:

— Не мога и не искам да отрека, че приликата е очебиеща. Но какво може да следва от това?

Фридрих го погледна замислено.

От само себе си — нищо. Ни най-малко! Това добре зная. И, ако иска Бог, изобщо нищо не би произтекло.

Той въздъхна дълбоко и разтвори гърди, като че почувствува, че тъй дълго отвоюваното себеобладание се връща отново у него.

— Аз съм спокоен, вярвайте, Санер, аз съм напълно господар на себе си. Да познавам тези неща, да ги изуча подробно, означава, да съм ги вече почти преодолял. Стремя се да застана над своята съдба, да я държа във властта си. Моята съдба трябва да стане мое дело, мое творение, създадено от тези две здрави ръце — такава е желязното ми решение.

Сякаш за да подчертае тази си воля, той прибра спокойно и с измерени движения току-що прегледания материал, сложи всички свидетелства, протоколи и удостоверения обратно в папката, постави фотографията в гънката, където бе лежала по-преди, зави пакета отново и скри всичко това в чекмеджето на Доротеиното бюро, което внимателно заключи.

Дишащ дълбоко, той се изправи пред Санер, който го погледна с напрегнато очакване.

— Сега — каза Фридрих, — драги приятелю, направете и една кратка разходка с мене до онзи стъклен шкаф. Изпитвам странното желание да се доближа до последния остатък от онзи, който е бил мой баща, и то още сега, под пряското впечатление на всички тези нови представи.

Санер понечи да възрази, обаче не можа да продума нищо и само наклони глава, сякаш от страхопочитание пред заплетените драматични съдби, с които се сблъскваше.

— Тогава елате!

Фридрих отиде в работната си стая и посегна към едно табло с ключове. После тръгнаха със Санер по широк коридор, водещ към дясното крило на вилата. Спряха пред висока врата, която Фридрих отключи и влязоха в сводообразно помещение, наситено с тежък въздух.

По високите полици, изправени до стените, имаше книги и разни инструменти: чукове, клещи, длета, куки — вече отдавна ръждясали, неупотребяеми. По стените бяха окачени под стъклени капаци разни оръжия, ками, револвери, маски и фотографии на престъпници.

Средата на дясната надлъжна стена бе заета от стъклен шкаф, в който се жълтееха тридесетина черепа.

Фридрих отвори и посегна към централния голям бял череп...

Протегнатата му ръка обаче увисна, той нададе вик и се втренчи с широко отворени очи. Санер също бе отскочил от изненада.

Върху мъртвешката глава бе положена корона от тръни. Черна лента прикрепяше към черепа малко етикетче. С потънали в сълзи очи Фридрих прочете написаното там от треперещата ръка на жена му: „Със състрадание и любов — Доротей“.

[1] От френология — учение, търсещо зависимостта между умствените способности на личността и формата на черепа. — Б.р. ↑

[2] Брахицефалия — (мед.) Форма на човешка глава, на която надлъжният и напречният диаметър са почти еднакви. — Б.р. ↑

[3] Прогнатизъм — (мед.) Изпъкване на челюстите в остър лицев ъгъл, силно изразено при маймуните. — Б.р. ↑

[4] Дж. Г. Байрон стъкмява със свои средства кораб, предоставен на гръцките въстаници в борбата им срещу турското иго. Пребивайки на същия кораб, той заболява в посоченото селище от треска и там умира в 1824 година. — Б.р. ↑

XXIV

С тези няколко думи към трънения венец Доротей бе изразила своето човешко съчувствие към бащата на своя мъж. Но те можеха да станат мото, парола на големия кръг от начинания, които съставляваха наказателната реформа на Ресе. Какво дълбоко поучение, какъв символ съдържаха за осиротелия Фридрих тази корона от тръни върху черепа на умъртвения, и милостивите думи, написани от треперливата ръка на обречената!

Да, престъплението беше като болест, поразила тялото на обществото и показваща как отделни негови клетки се проникват от една тежка отрова. Затова за проницателното око на изследователя престъпникът представляваше нещо като свещена жертва, свещена в класическото двусмислие на проклет и свят.

Проклет чрез вината, която си е навлякъл върху си, свят чрез тайнствените връзки, които са направили извършеното злодеяние една обществена неизбежност. Тази корона от тръни върху черепа на Християн Глап казваше: Аз — Доротей Ресе — чувствам и зная, че ти, бащата на моя Фридрих, не си изкупил с кървавата си смърт само своя собствена вина, част от нея пада върху всички ни. Ние всички сме в нея, всички, които позволяваме хората да стават виновни, които продължаваме да живеем в общество, мотивиращо престъпленията.

Умиращата жена бе мислила със състрадание и любов за бащата на своя мъж, дядото на своя син и така бе вдигнала предупредително ръка, внушавайки на Фридрих как трябва да подходи към техния Хартмут. Натоварен с тайнственото бреме на атавистичния обрат, заразен с вина, той в разцвета на младия си живот бе поел вече пътищата на заблудата.

Със състрадание и любов трябваше да бди той над Хартмут!

И понеже този посочен от Доротей път беше същият, по който Фридрих сам съзнаваше, че ще трябва да търси свещената истина, той възприе знака на любимата си жена като знак от небето. В големите му тъмни очи се появи особен блясък, около болезнено свитите му устни

заигра странна, преобразяваща го усмивка. Той се чувствуваше сега изпълнен със светлина, способна да залее всички тези по-черни, от нощта часове, които щяха да дойдат. Сам бе обзет от някакво вътрешно озарение за всичко, което предстоеше да изтърпи и изстрада. Сега наистина се бе издигнал над своята малка човешка съдба и я бе подчинил на своята воля.

В самотността, която го владееше, Фридрих закрепваше все повече и повече. Изпитанията, които идваха едно след друго, го намираха защитен като с броня.

Санер свикна да прекарва вечерните часове при Фридрих. Множество общи спомени влечаха двамата самотници един към друг.

За Фридрих бяха приятни и желани посещенията на Санер през дългите есенни вечери. Той работеше, Санер също пишеше или четеше на другата страна на писмената маса. Поне наблизо имаше близък човек. Това беше за Фридрих крепка утеха, защото за връщане на Сетегаст от Лондон още нямаше причини. Въпреки положените усилия и ангажирането на опитни детективи, Йоханес не бе още успял да влезе в следите на Хартмут. В писмата си той успокояваше Фридрих и го уверяваше, че все пак ще успеят.

Седмиците обаче се изнизваха една след друга, той бе опитал всичко възможно, без да постигне нещо. Така дойде до убеждението, че Хартмут и неговата приятелка вероятно са напуснали Лондон. Затова нареди на наетия детектив да ги потърси и в други градове на Англия, да стигне дори до Америка. Самият Сетегаст се върна към средата на ноември. Той намери учителя си готов да посрещне и това ново нещастие. Фридрих не произнесе никакво оплакване и продължаваше да работи, без да показва нито най-малка умора.

Йохан Сетегаст бе настанен в гостната стая на Фридриховата вила. Двамата професори — и двамата пламенни и вярващи апостоли на коренната реформа в наказателното право, имаха естествено много допирни точки. Всеки от тях проявяваше голям интерес към изследванията и работата на другия. Сетегаст разработваше плана на своята предстояща дейност в Кьонигсберг. Той искаше да пригоди методиката на своето преподаване съобразно тази, по която работеше и Вердер в Берлин. От него той получи и всестранно съдействие, за да превърне Кьонигсбергския университет в част от научната система, създадена от Ресе и Вердер.

Бяха минали около три седмици от завръщането на Йоханес Сетегаст от Лондон, когато една сутрин Фридрих ненадейно получи писмо с клеймо „бърза поща“ от Вишау до Глазгоу, Южна Шотландия. Беше от тамошния съдия. То гласеше:

„Уважаеми учителю!

Едно странно стечение на обстоятелствата ме накара да ви пиша. Аз съм начеващ съдия, назначен преди пет години в това шотландско гнезденце. Най-хубавата част от своето студентство прекарах във Вашия Берлински семинар и се считам с гордост ваш ученик. Разбира се, едва ли мога да храня надеждата, че вие ще си спомните за мене, защото само един семестър ми бе отредено тогава да уча при вас. Обаче аз продължих да следя с благоговение победния полет на вашето учение, с перо и слово отстоявах и налагах в своето отечество вашите идеи. Докато преди три дни преживях следното:

Един млад скитник, болен от тежък белодробен катар, физически отпаднал, обаче с все още добра външност, бе арестуван заради просия и доведен при мен за наказание. Той няма документи. Обаче твърди, че се нарича Хартмут Вердер и че е ваш син.

Не съм склонен да повярвам на тази басня. Обаче, тъй като арестантът прави впечатление, че произхожда от добро семейство и понеже името Фридрих Вердер е за мен едва ли не фетиш, аз реших, почитаеми учителю, да ви запозная с този случай и да ви помоля за Вашето мнение и информация.

С искрено преклонение:

Едуард Стилвел, съдия във Вишау, Южна Шотландия“.

Фридрих, потънал в тежък размисъл, дълго държа в ръце писмото, написано на безупречен немски език. Той бе покъртен от милостта на съдбата, която, след като бе хвърлила неговото момче в заблудения и безумия, с някакъв сляп инстинкт го бе завела там,

откъдето идеше спасението: при един привърженик и почитател на бащата в далечната и непозната чужбина. Не означаваше ли това все пак, че над Хартмут се протяга някаква покровителствена ръка?

Сега той бе почувствувал за първи път цялата суровост на живота извън домашния покрив. Бе останал в чужбина болен, сам, без средства. Още полудете, примамен от една обиграна жена, изоставен и заловен като пропаднал безприютник, той бе изпитал ужаса на беззащитността.

Можеше следователно да се храни надежда, че този горчив урок ще го изцери завинаги.

Фридрих благодари на Бога, че тази авантюра бе приела такъв край и веднага взе мерки. Той поблагодари на шотландския съдия с дълга телеграма, потвърди, че Хартмут е негов син, когото незрелостта и безразсъдството са хвърлили така дълбоко в пропастта. Помоли болният да бъде веднага поставен под лекарски надзор и предизвести за спешното пристигане на професор Сетегаст, който ще прибере младия човек, за да го върне обратно в неговата родина.

Сетегаст заяви, че е готов да замине с нощния влак през Лондон за Шотландия, за да доведе веднага Хартмут, ако той бъде, разбира се, в състояние да пътува. В противен случай той ще чака там, докато Хартмут оздравее.

Три дни по-късно Вердер получи телеграма, в която Сетегаст съобщаваше, че в четвъртък идущата седмица ще доведе Хартмут в Берлин. Фридрих поръча да наредят стаите на сина му и да обкичат вратата на дома му с цветя. Нека Хартмут види още като прекрачи родния праг, какво го очаква тук: състрадание и любов.

XXV

Хартмут бе доведен вкъщи изпаднал и видимо болен. Бе страшно отслабнал и може би затова изглеждаше още по-висок. Кашляше толкова лошо, че човек потръпваше.

Когато Фридрих видя сина си в такова състояние, той се уплаши много, дори сметна, че предстои борба за живота му.

Лекарят установи начално възпаление на дробовете и успокои Фридрих по отношение изхода на болестта.

Младежът беше наистина много обезсилен поради преживените лишения, но при грижливо лечение състоянието му подлежеше на подобрене. Заключение след прегледа бе, че физическите данни на пациента, съпротивителните сили на младия организъм са гаранция за пълно оздравяване.

Въпреки че разполагаше с достатъчно прислуга, Фридрих ангажира за Хартмут един опитен болничен надзирател, за да бъде напълно сигурен, че нито едно от лекарските предписания няма да бъде пренебрегнато.

Йоханес Сетегаст съобщи на Фридрих, че по пътя насам е осведомил Хартмут за смъртта на неговата майка. Обаче болният, вероятно под влияние на силната отпадналост, не показал видима печал.

Въпреки всички тъжни обстоятелства, съпътствували връщането на Хартмут в бащиния дом, Фридрих изпита все пак голяма радост, че момчето му е отново под бащиния поглед и закрила. Това го успокояваше и той се зарече да не оставя вече никога сина си в чужди ръце.

Сега Хартмут лежеше в снежнобялото легло, заобиколен от внимание и грижи. И макар и да бълнуваше понякога в огъня на треската, Фридрих седеше пред леглото на сина си, изпълнен с радостното чувство, че детето е спасено. Тази радост стана по-голяма, когато кризата премина и настъпи макар и бавното подобрене. Защото ставаше ясно, че окончателното оздравяване е сигурно. Задушавашите

пристъпи от кашлица ставаха по-редки, загубиха силата си. По бледното и изсъхнало момчешко лице се появи слаба руменина.

Самият болен достави на Фридрих още по-голяма радост. Той проявяваше трогателна благодарност и любезност. Когато бащата влизаше в стаята на болния, в неговите уморени и хлътнали очи светваше лъч на сърдечност и обич. Върху безкръвните и бледи устни се появяваше усмивка, на която Фридрих не можеше да се съпротивява. Сърцето му се разтупваше, когато съзираше този блясък в очите на Хартмут. В усмивката на сина си бе склонен с надежда да открива чистосърдечност и по детски естествена доброта. Той се самоубеждаваше, че така не може да се смее едно развалено същество. Въпреки всичко, което се бе случило, тази усмивка идеше из една поначало чиста душа. Това съзнание, тази вяра правеха бащата спокоен, защото всаждаха в сепнатото му сърце една нова надежда. Тя крепнеше все повече със забележимото оздравяване на младежа. И когато след една шега на бащата изкънтя първият смях из оздравяващите гърди на Хартмут, Фридрих не можа да се въздържи, притегли момчето към себе си и го целуна.

Осиротялата, ужасно занемяла къща щеше отново да се оглася от младежки смях, щеше да дава покрив на наследник. Над нейната стряха отново бе светнала обещаваща звезда, изгряла бе отново спасителната надежда.

Един слънчев зимен предобед Фридрих влезе в стаята на болния и намери Хартмут за първи път напуснал леглото си и отправил просветнал поглед към слабото зимно слънце, осветяващо оголялата градина. Фридрих се спря на вратата с изпълнени от удивление очи. Колко благороден, колко аристократичен изглеждаше момъкът в своята бяла пижама, сложил деликатните си ръце върху пурпурната завивка и облегнал глава върху небесносинята копринена възглавница.

Цял принц!

Фридрих пристъпи към него с такава нескрита бащинска любов в очите, че Хартмут се развълнува. Устните му затрепериха, в очите му се появиха сълзи. Той повдигна умолително ръце и изстена: „Татко, можеш ли да ми простиш?“. Фридрих го притисна в прегръдките си, погали го успокоително и прошепна: „Бедно мое момче, колко ли си страдало!“. И избърса сълзите му. За първи път те засягаха, макар и

деликатно, неприятния случай с бягството на Хартмут и съпътствувалата го авантюра.

Йоханес Сетегаст и Санер, които посещаваха от време на време оздравяващия, бяха съгласни с Фридрих, че Хартмут има пленителен характер, че усмивката му обезоръжава. Обнадежден, Санер заяви на Фридрих, че е готов да настани момчето в пети клас на гимназията, чийто директор сигурно ще му направи тази услуга. Там той ще трябва да престои шест месеца, най-много година, докато добие право за облекчение във военната служба. Ако това бъдеше постигнато, той съветваше впоследствие Хартмут да продължи, както се проектираше и по-рано, в художествено-индустриалното училище.

След няколко седмици, момчето оздравя напълно и тъкмо в деня, в който Йоханес Сетегаст замина за Кьонигсберг, за да начене там своята академична дейност, Хартмут постъпи в гимназията като ученик от пети клас. Доста наедрял за този клас, твърде развит, истински млад кавалер, той бе изпълнен с най-добрите намерения да поеме своя дълг и чрез безукорно поведение да заличи миналите си грешки. Наистина обаче беше му трудно да спазва училищните изисквания. Това, което беше и преди негова слабост — липсата на способност да се съсредоточава, да напъга воля, за да възприема учебния материал — се прояви отново и в още по-голяма степен. Младият зрял човек, който бе почувствувал вече пълната лична свобода, бе се вече повъртял в мрежите на една авантюристка, за да бъде накрая ограбен, жестоко сърдечно изгонен от нея, трябваше днес, както всички останали момчета, дето не бяха опитали нищо от сладостите на живота, да си блъска главата с мъртвите класически езици, с пропедевтиката на Омир, със сухите математически формули и с още по-сухите исторически дати. Това беше истинска мъка. Тя ставаше още по-притеснителна поради това, че всеки петнадесетгодишен хлапак от класа можеше да се справя със задълженията с лекота, непостижима за него, деветнадесетгодишния млад мъж.

Ако и да бе поръчано на учителите да се отнасят снизходително към този останал толкова назад момък, те все пак не можеха да се въздържат да не показват понякога своето неудоволствие и да не подхвърлят вече мустакатия възпитаник на присмеха на малките момчета. Това ставаше все по-непоносимо за Хартмут. Той обаче не

позволи баща му да забележи как страда, как му тежи училището. И без това се знаеше колко неловко е положението на Хартмут. При това Фридрих постоянно го ободряваше, утешаваше, насърчаваше. Напомняше му, че става дума само за няколко месеца, че това кратко време на училищни задължения трябва да бъде някак изтърпяно. Фридрих, впрочем, бе обмислил вече един друг план — да даде момчето в курсовете, където изостаналите ученици се подготвяха за изпита, даващ им привилегията на едногодишна военна служба. Така освен това се избягваше унижителното положение да бъдеш най-възрастният, посрамен и задминат от по-младите.

Беше вече към Коледа, когато Фридрих предприе първите постъпки в тази насока, без да споменава за това на Хартмут. Бе говорил само с директора Санер. Педагогът счете решението за добро, защото съзнаваше, че в гимназията Хартмут едва ли би постигнал някаква съществена промяна.

Фридрих бе забелязал, че от известно време синът му стана отново някак тих и съсредоточен в себе си. Усмиваше се рядко, показваше притеснение и странна боязливост, стряскаше се, когато Фридрих внезапно влизаше в стаята, в която Хартмут седеше над книгите, без обаче да вниква в тях. Винаги тук се виеха облаци от тютюнев дим. Фридрих не искаше да забранява на този пораснал човек да пуши, само го съветваше настоятелно да не прекалява. А Хартмут клонеше към това. Той харчеше всичките си джобни пари за цигари, дори бе направил в тютюнопродавницата малък дълг. Всичко това ускори решението на Фридрих да пристъпи към осъществяването на своя план и да извади сина си от училището. Той отиде при ръководителя на подготвителния институт и въпросът бе уреден много бързо. Когато обаче в същия този снежен декемврийски ден Фридрих се върна у дома си, изненадан разбра, че Хартмут не се е върнал вкъщи от училище. Той телефонира веднага на директора на гимназията, който след като направи справка, съобщи, че часовете на Хартмут били свършили още към един часа, следователно най-късно към един и половина той би трябвало да е у дома си.

Бащата бе обзет отново от познатия му страх. Той се спусна към стаята на Хартмут, но не откри признаци на някакво ново бягство. Дрехите му, бельото — всичко си беше на място. Ключът на писалищната маса стърчеше както винаги пъхнат в голямото

чекмедже. Обаче спестовната книжка, която лежеше там, бе изчезнала. Фридрих я бе открил с вноска от двеста марки по случай рождения ден на Хартмут, като му бе казал да разполага с парите по свое усмотрение; ако иска да ги увеличава чрез спестявания от джобните си пари, или пък да ги употреби както намери за добре. Фактически сумата трябваше да приучи момчето към самоконтрол. Сега той бе използвал тези пари за своето второ бягство. Кръвта на неговата баба, циганката, кипеше в този младеж и не му даваше покой. Не го свърташе сред реда и защитеността. Нещо го теглеше извън праволинейността, дома и гражданската самодисциплина. Всичко това стесняваше номадския му дух.

Посред зима, когато студът гонеше всяка птичка към топлото гнездо, Хартмут се понесе навън. Закрилата на родителския дом, неговият порядък, чистота, лукс и уютност — всичко това Хартмут изостави без колебание и скрупули. Той избяга от тази обстановка. Направи го с риска да потъне, да пропадне в нелюбезната чужбина, която веднъж вече го бе довела току-речи в прегръдките на смъртта. Но явно нищо не бе в състояние да задържи това „дете на улицата“. То се отзова на нейните примамки въпреки съзнанието, че ще поднесе на баща си горчиви болки и разочарования.

Това беше всъщност всичко, което Фридрих можа да постигне с това момче при най-голямата, възможно най-щедрата проява на любов и търпимост — Хартмут да го напусне без дума, без сбогом; да избяга тихомълком като крадец. Той изчезна като неудържал думата си наемник, несвързан чрез никакви духовни нишки с дома, в който бе роден и в който страдаше и се огъваше заради него един баща, принуден да следи в унижения и страхове блудните пътища на своя син.

XXVI

Фридрих разказа на Санер по телефона за опасенията си. Вечерта Санер дойде. Фридрих веднага заговори за онова, което занимаваше непрекъснато мисълта му.

— Да не би да съм сбъркал нещо? Да не би да съм сгрешил. Вие като педагог бихте могли да отсъдите. Какво повече бих могъл да направя, за да привържа момчето по-силно към родителския дом? Повече снизходителност ли? Повече мекост?

Санер поклати глава.

— Не се измъчвайте! Вие направихте всичко, каквото можете. Всичко! Не пропуснахте нищо. И да бяхте поставили ръцете си под стъпките на вашия син, той пак не би се задържал тук.

— Не беше ли голяма грешка, Санер, че сам предоставих на сина си средствата за неговото бягство? Че му направих спестовна книжка?

— Не. И в случая сте постъпил правилно. Хартмут е вече възрастен. Трябвало е да знае какво означава да има пари в ръцете си. Вие не бихте могъл да предположите, че той ще ги използва така. Ако не бяхте му ги дал, той би тръгнал или без пари, или пък би си ги набавил чрез насилие.

— Санер, този път наистина се чувствавам безпомощен. Когато момчето избяга от Кведлинбург, при по-неблагоприятни обстоятелства — вие помните, той бе взел от шкафа на директора две хиляди марки и тръгна подир английската циркова ездачка, — тогава аз знаех какво трябва да сторя. Пратих Йоханес Сетегаст по неговите следи, поръчах на детективите в Лондон да го търсят.

— Да, но какъв бе резултатът? — попита Санер.

Фридрих въздъхна.

— Наистина, без всякакъв резултат. Момчето не бе върнато. Просто случаят го спаси.

— Мисля, че може пак да се надяваме на някаква намеса на провидението — отбеляза Санер. — Малкото пари, с които той разполага този път, ще се свършат скоро и тогава той може би сам ще

се обади. Считам, че този път не е необходимо да предприемате мерки за неговото откриване. Няма смисъл. Ние всъщност имаме работа с един авантюристичен дух, който не може да бъде обуздан. Трябва да се остави да прекипи. По-тежки горчивини и изпитания от ония, които Хартмут е преживял през своето съществуване в Шотландия, едва ли са мислими. И все пак той отново се увлече, избяга.

— Не е ли възможно, Санер, английската ездачка да го е примамила отново?

— Възможно е, разбира се. А може и да е заминал за Англия да я търси.

— Измъчва ме и това, че между мене и Хартмут не се осъществи никакъв разговор по тази история. Все се надявах, че той сам ще се изповяда. Понеже не го направи, реших, че може би е по-добре да не се докосвам въобще до тази тема. А един откровен диалог сигурно би му помогнал да преодолее по-леко давленията й.

— Не съм сигурен — отбеляза Санер. — Ако той сам не е почувствувал необходимостта да говори върху това със своя баща, то бащата е постъпил добре, като е оставил незасегната една преживелица, в която, моля правилно да ме разберете, той няма защо да се меси.

Фридрих заклати глава.

— Не мисля така, драги приятелю. У мен напираше една сантименталност, която сега ми отмъщава. Подходих към своя син като към приятел и счетох за естествено да се осведомя за всичко, което му се бе наложило да претърпи по време на това безумно пътешествие. Но дойде неговата болест с всички ограничения, които тя наложи. Обаче, когато Хартмут оздравя, този разговор трябваше да стане. Но след като не се състоя, между нас остана нещо недокоснато, неказано и може би тук е причината младият човек отново да се поддаде на скритите в него стихии.

— Но вие не бихте могъл да възпрепятствате това! Моля ви най-настоятелно, драги Вердер, не се самоупреквайте повече. Както и каквото и да сте правил, вие сте постъпвал според своята съвест, морал и деликатни чувства. Но какво можете да постигнете срещу стремежа към далечината и свободата?...

— Тук може би имате право, Санер. Но за мене е важно да намеря обяснението на всичко това.

— Обяснение? Но какво?

— Мотивите. Дали англичанката е примамила пак момчето? Или причината е именно страстта към скитничество? Накрая, разбира се, и двете се сливат в едно. Ездачката може да го опропасти, а необуздаността, стремлението към вагабонтство да го въвлекат в калта.

— Тъй или иначе, това са години на странстване — каза Санер.
— Впрочем, мнозина са се калили именно там, навън, и са ставали сетне зрели и силни.

— Не, Санер. Аз не храня такива измамни надежди. Опасявам се от всичко. Синът ми може би никога няма да се върне, или пък ще се върне пропаднал, развален.

— Няма причина да гледате чак толкова песимистично. В това премеждие, както във всяка друга човешка история, надеждата винаги трябва да съществува.

— За съжаление в случая всяка надежда е напразна.

— Но защо, Вердер, не погледнете на него и откъм добрата му страна?

— Нима тази история има и добра страна? — запита учудено Фридрих.

— Има! Вярвате ли, че вашият син е единственият човек, който се поддава на неудържимото влечение към странстването и авантюрите? Вие знаете по-добре от мен какви човешки енергии и съдби се губят и пропиляват ежегодно по кръстопътищата. Колко скитници пропадат там напразно и безсмислено! Но докато по-голямата част от тези безприютници пропада или измира, вашият Хартмут има вас, има дом, който е отворен всякога за него като последно убежище. Той носи име, което, където и да произнесе, му осигурява отклик и помощ. Дори в далечна чужбина онзи съдия прецени кой е и какво се е случило с това момче. Нима този факт не ви успокоява? Ако всеки скитник би имал огнище, баща, състояние зад гърба си както Хартмут, тогава бихме имали наистина златно време.

Фридрих се загледа замислено и кимна.

— Разбира се, не е твърде оптимистична вероятността момчето да бъде заловено пак някъде от властите и ми бъде доведено, едва ли не под конвой. Но какво би могло да се спечели от това? Все пак аз съм длъжен да сторя всичко възможно и да го взема колкото се може по-скоро при себе си.

— Признавам, че е голяма опасността Хартмут да пропадне. Обаче не виждам средства, с които да бъде задържан тук.

— Това е по-късен въпрос, Санер. Най-напред е необходимо той да се върне, а после ще се види как е най-разумно да се постъпи по-нататък. Имам вече ясна представа за необходимото и я дължа на разговора с вас. Благодаря ви. Още тази вечер ще се свържа по телефона със Сетегаст и ще го помоля отново да раздвижи английския детектив. Ще настоя също така и тукашните власти да следят за моя син. Това е мой дълг. Не може да се оставя сам на себе си един все още неулегнал млад човек, при това подвластен на опасни наследствени влияния. Аз се чувствавам крайно отговорен за него.

Санер постоя известно време замислен и след това каза:

— Струва ми се, че имате право, а аз разсъждавах погрешно. Вие трябва да се опитате да върнете момчето. Колкото по-скоро, толкова по-добре. То е непълнолетно и е във всеки случай още твърде зелено за странствувания, за да може да произлезе от това нещо друго, освен нещастия. Прав сте и по отношение на неговия наследствен товар. Аз сбърках. Вие като баща анализирахте конкретния случай много по-правилно. Обаче продължавам да поддържам мнението, че: първо, във вашето досегашно поведение по отношение на момчето няма нищо, за което да се упрекуват и, второ, че и в тази наистина сериозна и тежка работа може да се успее само с надежда и действия. Вие не бива да губите надежда, че ще успеете някак да установите сина си в правия път. Защото той е още подвластен на въздействия. Той е от онзи тип хора, на които не можем да се сърдим докрай, колкото и да са грешили. Защото... да... защо собствено е така, в този момент не мога да обясня добре.

Фридрих загледа Санер с широко отворени очи, като че размисляйки задълбочено върху това, което бе казал за характера на Хартмут. После кимна, за да подсказже, че се е добрал до някакво обяснение.

— Струва ми се — каза най-сетне той тихо като на себе си, — че прозирам как стоят нещата с това момче. Наистина на него не може човек да се разсърди сериозно. Аз си обяснявам това негово обаяние първо с неговата красота. Цял празник е да го гледаш. „Да бъдеш красив“ — казва поетът — „значи да ни направиш услуга“. Какво прави красотата на Хартмут така непреодолима? Тя някак трогва. В

погледа, мимиката, гласа, очите, челото на този млад мъж има нещо, което излъчва — като чистотата, като непоквареността. И човек просто е принуден да вярва без съпротива — пак и отново — в добрата му природа.

Съществува един демонизъм на лекомислието. Струва ми се, че той го притежава. Най-обичани са именно най-лекомислените. Те имат грацията на любезността. Затова са триж опасни — защото знаят, че могат лесно да получат прошка и снизхождание. Един учен, когото ценя, е характеризирал лекомислието като невнимание, като плиткост на мисълта. Това минава в сферата на морала, създава леконравието, което не предполага злоба и мерзост, но пък подхлъзва твърде лесно, без съпротива, довеждайки често до осъдителни постъпки.

Като имам предвид всичко това, аз ясно съзнавам какви опасности обкръжават това момче. Последната и може би най-голяма мисия на живота си аз виждам следователно в това да бдя над този застрашен, в известен смисъл обречен човек.

Не бива да пропадне единственото, любимото ми дете! Затова се кълна...

XXVII

Фридрих се обади още същата вечер на Сетегаст в Кьонигсберг. Йоханес от своя страна пое веднага телеграфическата връзка с лондонския детектив. Смяташе, че е твърде вероятно Хартмут да се е приютил при английската циркова ездачка и че е необходимо да се вземат всички мерки за връщането му.

Минаха обаче седмици, без да бъде постигнато нещо. Парите на Хартмут сигурно се бяха отдавна свършили и той трябваше да е в затруднение. Ако се намираше във вътрешността на страната, търсещата го полиция следваше вече да го е открила. Значи много по-правдоподобно бе младежът да се намира в странство.

Фридрих страдаше много от неизвестността. Постоянно го гнетеше мисълта ще намери ли изобщо някога своя син. Тази мъка му отне съня. Нощем му се мяркаха ужасни картини. Той виждаше сина си да блуждае през затрупаните със сняг гори, да пада изтощен, да замръзва. Ако знаеше, че вече е мъртъв, поне всичко би било приключено. Защото неизвестността бе още по-жестока.

Можеше обаче да се смята, че всички тези грижи и страхове бледнееха пред чувството на дълбока обида. Какъв характер имаше този човек? Каква душа се гнездеше в него? Той бягаше вече за втори път. И то от родителския дом! Минаха седмици, без да прати въщи някакъв признак на живот! Нима у този син никога не възникваше въпросът: как ли е моят баща? Не се ли притесняваше поне малко?! Нима не бе разбрал какво е за баща си, до каква степен му бе отдал той сърцето си? Не бе ли станал средоточие на целия дом, на който бе създал вече достатъчно грижи и срамове?

Не, тук имаше някакво изначално зло. Сякаш му липсваше някакъв орган на чувството, или имаше в сърцето му някакво мъртво място. Жестоко бе да се признае, но Хартмут не бе способен да отчете внимание, съобразителност, състрадание. Вероятно просто не бе годен да се постави в душата на другия.

Тук той бе седял уж над своите книги, а всъщност изпълнен само от порива към онази жена, която го бе подвела вече веднъж. Обаче, ако и да го бе оплела в грях и престъпление, за да го изгони сетне без скрупули, тя явно бе запазила властта си върху му. Сякаш теглен от ръката ѝ, той се втурна сляпо в дългия път през морето. За да се върне при нейните нозе, той изостави всичко: баща, родно огнище, закрила, бъдеще, доволство.

Такъв човек бе станал единственият син на Фридрих Вердер. На какво тогава можеше да се надява Вердер, ако някога този крадец и скитник бъде все пак върнат в неговия честен дом? И какво можеше да стори? Да се поставят решетки на прозорците? Да се заключат вратите? Да бъде третиран като диво животно?!

Наистина би било твърде тъжно разрешението, ако зимният мраз му донесеше смъртта като на някое паднало от гнездото птиче.

Такива бяха ужасните нощни мисли, които терзаеха Фридрих. Дойдеше ли обаче денят, той отново се изпълняше с надежди, възвръщаше се вярата му, че все пак още съществува възможността да се вкара синът в правия път, защото беше още твърде млад. Да се поправи, както се оправя младо изкривено дърво, като се овърже здраво около прави колчета.

Санер идваше често при Фридрих, делеше с него самотността, обсъждаха проблемите, свързани с Хартмут. Фридрих му бе благодарен за това. Всяко утешение го даряваше с нови сили. Те му бяха необходими за случай, че и последната надежда се окаже измамна и лишенията и студът сложат край на този размирен живот; или пък ако синът му се върнеше вкъщи опорочен, действително непоправимо пропаднал.

А Вердер трябваше да се приготви за такава възможност. Тя щеше да означава и последната присъда на съдбата.

Сега Обаче всичко бе още неизвестно. Възможностите бяха все още толкова много!

Върнал ли се е Хартмут при онази жена, или не? Ако не е, оставаше надеждата да е срещнал по друмищата си някои добри хора, които са се заели с него. Не е ли възможно да е намерил работа, която да му подхожда, някое място, което да му отговаря? Може би, принуден от обстоятелствата, той е впрегнал своята способност да рисува и така да си изкарва прехрана и подслон? Или пък се е наел на

някой параход, за да опознае света, подобно на множество младежи и вече, дай боже, урежда живота си, осланяйки се на собствените си сили.

Всичко това бе възможно. И все пак тези представи се струваха на Вердер като въздушни кули, на които не биваше да се отдава, за да не бъде после жестоко разочарован. Той трябваше просто да се владее. Това му бе необходимо, за да се справя със служебните си задължения. С безпокойство обаче той установи, че не намира вече спасение дори в любимата си работа.

Прекара една тъжна Коледа. Последва я мрачна Нова година. Когато сутринта на трети януари, неделя, Фридрих седна наведен над коректурите на една книга, му бе донесена пощата. Между нея имаше и нетаксувано писмо от Мариякерк, Белгия, за което трябваше да се плати глоба. Изпоцапаният плик бе надписан нервено с молив: „Професор Вердер, Груневалд, Берлин“. Полудетският почерк бе на Хартмут, малко изменен наистина, но все пак познаваем.

Когато посегна към неугледното писмо, Фридрих потрепери. Сърцето му се сви, очите му се изпълниха със страх. Това късче хартия криеше цяла една съдба, носеше навярно решаващи известия. Най-сетне Вердер отвори писмото и измъкна дрипав сив лист. Върху него — три месеца след като беше напуснал баща си — Хартмут се бе напрегнал, за да изстиска от себе си следните редове:

„Да бяхте ме оставили да умра, когато бях толкова болен! И на двама ни, татко, днес би било по-добре. Жената, без която не мога да живея, и която постъпи спрямо мен така низко, не мога вече да намеря. Тя е напуснала Лондон. Казват, че е заминала за Аржентина с един голям пътуващ цирк. Тя е вече непостижима за мене. Какво да правя тогава повече на тоя свят? Напуснах Англия, скитам из Белгия, прося, крада. Пия, колкото ракия намеря. Само в пиянството намирам покой. Искам всичко да забравя. Забрави ме и ти! Ние не си съответствуваме. Аз се срамувам пред теб. Не нося вече твоето име и не искам повече да те позоря. Затова ти пиша. За да го знаеш. Няма вече да те обременявам. Ти си освободен от грижата за

мен. Нямах вече син, който да те петни. Бъди доволен. Свърши се вече. Всичко се свърши. Аз съм затънал в калта. Не ме търси! Писмото заминава от Мариякерк, обаче когато го получиш, ще бъда отдавна на друго място. Забрави ме!“.

Писмото свършваше без подпис.

То открояваше един пълен провал. Фридриховите най-мрачни нощни мисли не биха могли да нарисуват развоя на тази история в поужасен вид. Бавно повдигна той погледа си от писмото и очите му се спряха върху фотографията, която стоеше в златна рамка на масата пред него. Вердер сам бе направил тази снимка преди години в една неделна утрин. Доротей седеше усмихната, с бяла дреха в едно плетено кресло. Пред нея стоеше Хартмут, около петнадесетгодишен, облечен в матроски костюм и държащ за поводите оседланото си пони. Така бяха застанали там тези двама любими нему хора, обсипани с блясъка на слънчевата пролет, като двама избраници на щастието, заобиколени от всичко, което украсява живота и го прави богат.

А днес? Днес бе пълен с мраз и снежни бури зимен ден. Къде бяха сега тези две бляскащи в белотата си пролетни пеперуди, галени тук, в снимката в златна рамка, от топлото пролетно слънце? Доротей — в гроба, Хартмут — безприютен, лишен от покровителството на законите просяк и крадец някъде далеч в чужбина!

Такава съдба се бе разразила над техните глави. Такава бе сетнешната участ на неговите най-близки. А той седеше тук в един загиващ дом! Нещастieto се виеше с черните си криле около неговата стряха.

Очите на Фридрих се отправиха още веднъж върху образа на Доротей, върху гордата усмивка, с която майката гледаше към своя царствен син.

И в съзнанието на Фридрих проблеснаха внезапно думите, които Доротей, умирайки, бе оставила на мъжа си като последен стон и признание — там, върху листчето, закрепено връз короната от тръни на онзи череп: „В състрадание и любов“.

Фридрих бе така изпълнен със състрадание към своя син, че у него едва ли би имало място за друго някое чувство, а и любовта го

свързваше все още с това дете. Колкото и дълбока поквара да разкриваше писмото на Хартмут, пак от този документ на отчаянието лъхваше и един кръвен повик към покъртения баща. Лъхаха още стъпканата гордост, самообвинението, отчаяният вик на този, който с безграничен ужас се виждаше затънал при сетната измет на човешкото общество. Просяк, крадец и пияница бе станал днес този бял принц. Бе минал през едно ужасно падение! И все пак днес той беше все още наполовина дете, въввлечено в греха и престъплението от една жена, упражнила своята демонична власт и пресметната съблазън върху неговата дотогавашна невинност. От тези най-долни слоеве, от ужаса, в който страдаше, се обръщаше сега към баща си този млад безумец. И то не за помощ или спасение, а със самообвинения, със страдание от съзнаването на вината и на провала си. Но той не се бореше вече с потъването си. Той пращаше своя последен знак към бащата: бъди доволен, че се освобождаваш от мене, че нямаш вече син, който да те позори. И за да отнеме на баща си всяка безполезна мисъл за спасение, бедното момче бе отхвърлило дори и фамилното име, което носеше, смятайки се за недостойно за него.

Беше ли тогава това поведение на една напълно покварена личност? Не пропадеше ли това нещастно момче с държанието на човек, който все пак запазва последните остатъци от гордостта си, независимо от всичката мизерия около него?

Вина, невинност — всичко бе в едно заплетено кълбо. Неговото дете, единственият син на Доротея, беше някъде далеч, сред беди и лишения, а той, Фридрих, седеше тук, в уютната си отоплена стая и поправяше някаква си статия върху „Възпитателният момент на законното наказание“. Мъртва, безцелна е всяка писана или произнесена дума, всяка работа над масата или от катедрата при съществуването на такива случаи, на такава действителност! Какъв бе неговият конкретен случай: баща, който преподаваше на децата на чужди хора психологията на наказателното право, стреми се да им обяснява теорията на наследствеността, а неговото собствено дете, неговата плът и кръв в същото това време се развъртава и опропастява по далечни земи, надавайки вик на отчаяние при последните акорди на провалата!

Фридрих скочи и натисна слепоочията си. Всемогъщи Боже, какво бе правил той тук през всичките тия седмици!? Бе се занимавал с

науките си, бе чел и писал, бе ял и пил, бе почивал в леглото. С една дума — бе живял като през всичките години досега, не бе се спуснал по следите на своето дете, което падаше под ударите на унищожението! Бе позволил да изтичат седмица след седмица с безумната надежда, че други биха намерили, биха спасили сина му!

Ах, Доротей, какво би казала, ако би разбрала как е пренебрегнал твоят Фридрих последния ти съвет и поръчение?! Как е оставил твоя син да се превърне в скитник, просяк и пияница! Трябваше да изкънти в ушите му сетният отчаян вик на момчето, за да му стане ясно на този баща какво следва да направи. Именно — сам да излезе, да открие сина си и да го изтръгне из тинята, в която е на път да се удави. А може би — и вече да се е удавил!

Фридрих прекара пръсти през побелялата си вече коса и усети как разкаянието и угризението свиха сърцето му. След това припряно даде нареждания за заминаването си. Два часа по-късно той се понесе с експреса през Брюксел за Остенде.

XXVIII

Помръзнал и посивял лежеше гордият курортен град Остенде всред зимната буря. Морето се пенеше срещу изградените вълноломи, зад които бяха наредени високите хотелски постройките.

Фридрих замина с автомобила за малкото рибарско селище Мариякерк, откъдето бе изпратено писмото на Хартмут.

Но нито при кмета, нито при свещеника, нито пък из кръчмите можа да получи някакво сведение за своя син. В една тясна кръчмичка, в която бяха насядали рибари, потънали в гъст тютюнев дим, кръчмарят си спомни, че „двама прусаци“ — един млад и един възрастен, си били изпили тук парите. Той ги изпъдил накрая, защото се опасявал, че поръчвали повече, отколкото могат да платят. Според описанието на кръчмаря, по-младият можеше да бъде Хартмут. Това обаче не беше сигурно, а най-лошото бе, че оттук нататък следата съвсем се загубваше.

Фридрих търси и разпитва целия ден по източната и западната част на Остендското крайбрежие, рови се във всеки подслон, във всяка кръчма, във всяка община. Но напразно.

Разочарован и печален, той се върна в Брюксел. Там даде обявление, с което молеше Хартмут да се обади. Подписа се с цялото си име и посочи адреса на хотел De La Marine. Вердер изпрати съобщението до всички по-големи белгийски вестници. Почака пет дни, но резултат отново нямаше. Тогава, обезсърчен, си замина обратно, след като бе възложил на едно детективско брюкселско бюро, на което бе дал и една фотография на Хартмут, да претърси основно всички селища по крайбрежието.

Макар и да се връщаше навреме за работа, той помоли университетските власти за едномесечен отпуск по семейни причини. Чувствуваше, че сега не му бе възможно да изпълнява нормално служебните си задължения. Неговите мисли безспирно кръжаха около съдбата на Хартмут.

Санер, който отново започна да идва всяка вечер, се стараяше въпреки всичко да внушава на Вердер нови надежди. Той твърдеше, че в днешно време е невъзможно да се скрие човек, безследно да изчезне. Надяваше се, че Хартмут, сломен от лишенията, ще се обади някой ден, или пък би дошло все пак някакво известие чрез негов другар по съдба.

„Възможно е всичко“ — въздъхна Фридрих, обаче показа на приятеля си, че е загубил вече всякаква надежда.

Йоханес Сетегаст се обаждаше всеки ден по телефона от Кьонигсберг, за да разбере дали не е пристигнало още някакво известие. Отговорът на Фридрих биваше винаги един и същ: Не...

Целият януари премина в такива безрезултатни очаквания.

Сутринта на втори февруари прислужницата влезе и съобщи на Фридрих, който тъкмо пишеше едно писмо, че вън чака възстар окъсан човек, когото не би искала да пусне вътре. Той молел настоятелно да му се позволи да поговори с господин професора. Носел известие от младия господар.

— Доведете този човек тук — нареди Фридрих.

Момчето се поколеба за миг и излезе.

Както предсказваше Санер, така се и случваше: изчезналият отново известяваше за себе си. Обаче въпреки щастливия случай, Фридрих не изпита почти никаква радост. Не, по-скоро гърдите му се свиха от дълбоко притеснение. Съдбата се приближаваше, показваше му ужасното си лице. Миналия път завръщането се предшествуваше от известието на един английски съдия, който бе подал ръка на Хартмут за помощ, воден от уважение и привързаност към самия Фридрих.

Днес, когато може би предстоеше второто завръщане на сина от неговите блудни пътища, вестта изхождаше от такъв човек, когото дори прислужницата не желаше да допусне в този дом. Дотам бе паднал синът му, че вече изметта на улицата искаше да добие достъп при Фридрих като негов пратеник. Първият от ония, които Хартмут намери там, на дъното, като свои другари и сподвижници, влизаше вече през вратата на този благороден дом.

Съдбата се разкриваше все повече и все по-ясно. Долу трябваше да слязат те, потомците на Християн Глап! Той си ги вземаше обратно. Те трябваше да се върнат главоломно там, откъдето бе дошъл някога самият той.

Един дребен, стар, плешив човечец се замъкна навътре с тежките си подковани ботуши. По поквареното му и изхабено лице се виеха мръсносиви кичури брада. По средата на това лице лъщеше голям и червен пиански нос. Отвратителна усмивка разкривяваше цялата тази мутра. Краищата на дрипавите си панталони този нещастник бе наврял в мръсните си ботуши. Набитата горна част на тялото му бе облечена в дебела сива куртка, която явно силно го стягаше около набръчканата морава шия.

Фридрих скочи от креслото, изправи се и пристъпи преbledнял и с мрачен израз към този човек.

— Какво донасяте — обърна се той към него, сам зачуден от суровия тон, с който произнесе тези думи.

— Донасям?! Ха-ха! — Той се изсмя грубо. — Донасям?! Хо-хо! Да взема нещо, за това ида!

Скитникът твърдо отпрати своите сини, подпухнали пиански очи към Фридрих. Вероятно искаше да подсказе, че няма да се остави да бъде сплашен.

— А какво искате да вземете, човече? — каза Фридрих, сега вече с по-спокоен глас.

— Пари! Пари, драги господине.

— Пари? За какво?

— Награда — хе-хе! Награда, господине, за онова, което намерих!

— Та какво сте намерили вие?

— Е, полекичка. По-полекичка, господине! Аз не съм от съвсем глупавите. На мене не можете да ми скочите през носа.

— Оставете, тия забележки, човече! Отговорете на въпроса ми: знаете ли къде се намира моят син?

— Да.

— И желаете да ми съобщите сегашното му пребиваване срещу пари?

— Да!

— Колко искате?

Старецът погледна огромните полици с книги, обходи бързо и изпитателно с малките си лукави очи цялата обширна, елегантна стая: статуетките върху библиотеката, големия глобус върху специалния пиедестал, меките персийски килими.

— Какво искате? — попита отново и вече спокойно Фридрих.

Най-сетне човекът отвърна:

— Ех, вижте, с тази работа имам големички разноси. Пристигнах нарочно тук. Пътувах с фалшив паспорт, защото в Берлин имам стари сметчици. Трябваше да взема и назаем осемдесет марки, за да мога да пътувам дотук. Такива работи са редки. Не ми се вярва да срещна скоро пак нещо такованко... Та...

— Прочее, говорете! Колко?

— Ех! Аз си мислех, че все пак ще дадете тъй, петстотин, за да си получите момчето.

Фридрих го погледна строго.

— А ако ви дам дори и тази сума, кой ще ми гарантира, че няма да ми дадете неверни сведения?

— Ех, че това е много просто, господин професоре! Ще ми дадете най-напред едно малко капаро — да кажем сто — след това ще ви дам адреса на затвора...

— Затвора? Моят син се намира в затвора...

— От шест седмици. Има да лежи още пет месеца.

— Но защо се намира в затвора?

— Ах, боже мой, една малка кражбица в един курник! Не заслужава и да се говори за нея. Детинска работа. Аз стоях на стража. Момчетата ги хванаха, ако и да бягаха като зайци.

— В Белгия ли лежи той?

Старецът направи гримаса.

— Тъй се изпитват хората — каза лукаво той. — Аз мога, за да получите за петстотин марчици малко настроение, да ви покажа нещичко — като един вид легитимация. Че всичко е истина, ще видите от ей това.

Той забърка във вътрешния джоб на похабената куртка и измъкна оттам сребърен медальон, който постави на масата пред Фридрих. Професорът почувствува, че нещо го жегна. Беше медальонът, който Хартмут бе получил преди година за своя рожден ден. Той го носеше на верижката на часовника си. Фридрих го отвори. В него се намираха Доротеиният и неговият портрет.

— От къде имате това? — попита глухо той.

— Купих го. Най-честно го купих. За него платих двацет белгийски пари.

— Да не би да искате да кажете, че моят син ви е продал този медальон?

— Това искам да кажа, тъкмо това. Той искаше ракия. Пие като гъба. Добродушен е, не прави никому злина, ама трябва да се напие. Всеки ден. Иначе е като болен.

Фридрих искаше да му зададе още много въпроси, обаче някаква вътрешна сила му затвори устата. Той узна вече доста. Бе повярвал на този изнудвач, който не украсяваше истината, разкриваше я болезнено точно.

Нямаше причини за по-нататъшното продължаване на този ужасен разговор.

Извади портфейла си, взе от там пет сини банкноти и ги сложи върху масата пред себе си.

— Ето — каза той, — вземете!

Човекът посегна алчно към парите и бързо ги мушна в джоба.

— Е, сега — каза той, — вашият син се намира в затвора в Хага, в Холандия. Честна дума, че това е така. Медальона ви го подарявам и ви благодаря. Сбогом.

Скитникът кимна с глава и си тръгна. Фридрих го последва смазан и вървя след него докато изчезна от къщата.

Чувствуваше се като поразен от гръм. Наистина едва ли би могъл да чуе нещо по-лошо, отколкото подсказваше самото писмо на Хартмут. Обаче цялото впечатление от този стар изнудвач, който се числеше към сегашното общество на неговия син, беше съкрушително.

Беше погинала и последната му надежда.

През всичките тези злокобни седмици Фридрих бе хранил мълчаливо, свита някъде в сърцето си, една утешителна мисъл. Бабата на Хартмут е била циганка и Фридрих бе склонен да отдаде влечението на момчето към скитничество на непостоянността на циганската кръв. Той виждаше Хартмут като необуздало дете на свободата, като брат на слънцето, като свободен скитник, който превръща живота си в движение, спи лятос заедно с дивеча в гората сред нейния шумак и, ликувайки, се надпреварва в скитничеството с пролетните птички. Този млад красив момък сигурно бе получавал от състрадателни жени и девойки, благодарение само погледа на очите си, храна за по пътя, а още по-често би бивал зарадван при странствованията си от усмивките

на млади устни. Полека-лека притесненият баща се бе отдал боязливо на тази въображаема представа за побягналия си син.

Обаче сега, след известията на стария изнудвач, който току-що си бе отишъл, изчезна и тази последна самоизмама. Ракия — това беше всичко, за което жадуваха тези млади устни. За чашка ракия това момче бе продало дори и съкровения спомен — малкия медальон с образа на починалата му майка.

В тъмница, за кражба — неговият син, детето на Доротей Ресе!

Фридрих се загледа за миг втренчено пред себе си, след това отиде при телефона, навъртя номера на Крамер и му съобщи, че вечерта ще го посети.

„В девет часа съм на ваше разположение“ — бе отговорът на Крамер.

XXIX

Докторът посрещна Фридрих много сърдечно и заяви, че ще бъде щастлив, ако може да му бъде полезен със своя съвет. Изрази надежда, че не здравословното състояние на Вердер изисква лекарска намеса.

— Не — отвърна Вердер, — аз съм добре и съм господар на своите нерви. Моят син ми създава големи грижи, заради него идвам сега при вас.

Фридрих изложи на лекаря по нервни болести всичко, което бе станало с Хартмут. Той описа развоя на нещата, разкри всички обстоятелства и причини и помоли Крамер да изкаже своето мнение откровено и неприкрито. Потвърди отново, че е напълно в състояние да възприеме анализа на лекаря, че е готов да посрещне всяка присъда и очаква Крамер да го посъветва как следва да се постъпи при възникналата ситуация.

Крамер го изслуша внимателно. Големите му сиви очи изразяваха състрадание, сърдечно съчувствие и пълно разбиране. Когато Фридрих приключи, Крамер помълча, потънал в размисъл. Тънките му устни издаваха сериозна загриженост. Най-сетне той каза:

— Тук, драги професоре — нека бъдем в това отношение наясно, — имаме случай на тежка наследствена обремененост. Този факт трябва да предопределя цялото ви поведение по отношение на вашето дете. В случая нямате какво да наказвате или възпитавате. Нужна е само помощ. Наследствените връзки свалят от този младеж всяка лична отговорност. Защото той, това ви е ясно, се намира под давлением на една власт, на непобедими стихии, остава вероятността да се спаси онова, което може още да се спаси!

Фридрих слушаше плахо, с туптящо сърце. До момента бе запазил външно спокойствие. Обаче при последните думи на Крамер той подскочи от креслото, хвърли се към лекаря и извика:

— Но има ли още нещо за спасяване?! Вярвате ли в това?!

Крамер също се изправи. Той хвана десницата на Вердер и притегли с леко движение посетителя си да седне обратно.

— Налага се да бъде опитано всичко — каза успокоително той.
— Изслушайте по-нататък какво мисля аз.

Фридрих поглади чело с ръка и се опита да се съвземе. След това седна отново, стараяйки се да осмисли трезво по-нататъшните думи на събеседника си.

— Драги, Вердер. Аз не съм поддръжник на предположенията. Трябва сам да видя вашето момче. Не мога да се обоснова на изложения, направени от трети лица, особено когато се налага да бъдат взети толкова сериозни решения. Да приемем, че моите разследвания открият същата картина, чиято истинност впрочем е очевидна. Тогава би било необходимо преди всичко да се направи опит момчето да бъде изцелено от основното зло — страстта към пиенето.

— За това има средства. Това зная — възкликна Фридрих.

— Разбира се, има, драги професоре. Ще дадем вашия син в някое лечебно заведение, занимаващо се специално с алкохолици. Самият аз лекувам в санаториума си подобни случаи с алкохолици, с морфинисти и в това отношение имам голям опит.

— Дава ли вашата опитност надежда за възможно изцеряване?

Крамер не отговори веднага. Той постоя известно време замислен, след това вдигна към Фридрих проникателните си очи зад тежки златни очила и каза бавно, отмервайки всяка дума:

— Вижте какво, скъпи професоре. При млади хора лекуването има изобщо по-добър и по-траен успех. Обаче често съм констатирал, че въздържателното лечение при наследствено алкохолично предразположение показва обикновено само начални и частични успехи. Възвръщанията съвсем не са редки. Но не се обезкуражавайте от това. Ние двамата, вие и аз, ще направим всичко, за да изкореним из дъно у сина ви това зло. Ако моят преглед установи, което е вероятно, силно предразположение към алкохола, тогава просто ще лекувам младежа докато установим подобрене. Ако това бъде постигнато, ще ви върна момчето обратно. Вие ще го следите внимателно. Същото ще правя непрестанно и аз. При първите признаци на рецидив, на алкохолен глад, ще се намесим веднага, за да наредим отново неговото въдворяване в моя институт.

Фридрих въздъхна. После, стиснал зъби, каза твърдо и непоколебимо:

— Уважаеми господин съветник, виждам, че вие анализирахте близките перспективи с вещина. На моя непосветен във вашата наука разум става безусловно ясно, че първата злина, от която ще трябва да се цери моето бедно момче, е неговата страст към ракията, неговото пиянство. Споделям напълно вашето мнение, че синът ми следва да се третира като болен. Като един невинен болен — без гняв, без упреци, без омраза. Той наистина заслужава съжаление и, което е още по-важно, нуждае се от любов. Напълно понятно ми е и това, че вие можете да дадете своята окончателна лекарска присъда за Хартмут едва след като сте го видели. Бързам да прибавя, че ако вашето решение изисква, то аз ще предам момчето за лечение във вашия институт с пълно доверие, ще ви предоставя да решите колко време да стои там и дали и кога да се върне отново, в случай на повторни прояви. Откровеността, с която ми разкрихте всичко, засили моята вяра. Сега заминавам за Хага, ще се опитам да се срещна със сина си в затвора. Може би дори ще дочакам там изтичането на неговото наказание и след това лично ще доведе пациента във вашия институт.

Крамер го изслуша, клатейки глава. После неочаквано каза:

— Не бихте ли ми позволили да дойда с вас в Хага?

Фридрих го погледна зачудено:

— Защо тази жертва от ваша страна?

— Би било добре да дойда с вас. Има няколко причини за това. Първо, колкото по-скоро мога да прегледам Хартмут, толкова по-добре. Тогава ще мога и по-скоро да ви съобщя моето точно заключение. Ако дойда с вас, възможно е да се открие и още една перспектива.

— Каква? — зададе Фридрих въпроса, скован от напрежение.

— Драги Вердер. Получа ли възможността да се посъветвам с тъмничния лекар в Хага, може би ще се постигне и опрощаване или най-малкото — освобождаване под гаранция. Да се спестят на момчето пет месеца затвор не е малко. За всеки случай вземете със себе си чековата си книжка. Ще отпътуваме утре през нощта. Съгласен ли сте?

Фридрих скочи отново и протегна ръце към Крамер.

— Благодаря, благодаря — пошепна той, — искрено ви благодаря за тази помощ.

— Аз ви я дължа отдавна, драги Вердер.

При тези думи Крамер се усмихна.

— Едва ли съзнавате колко ме обнадеждава това, че имам вашата подкрепа. Започвам отново да се изпълвам с надежди. Отново смея да мисля, че всичко би могло все пак да завърши добре.

— Трябва да се надявате — рече Крамер и разтърси сърдечно ръцете на Вердер.

XXX

Лекарят на затвора в Хага, един почтен белобрад старик, прие вежливо двамата посетители, известни в научния свят. Бе покъртен от съкровената специфичност на случая и предложи своята помощ.

Понастоящем Хартмут се намираше в болничното отделение на затвора. Вероятно поради рязкото лишаване от алкохол, той бе имал пристъп на ярост и бе прехвърлен от една седмица за наблюдение в нервно-психиатричното отделение, което беше част от тъмничния лазарет.

Холандският лекар, който говореше доста добре немски, тактично се въздържа от определяне здравословното състояние на Хартмут. Затова пък се показва готов да заведе своя прочут берлински колега още същия миг при болния. Крамер прие предложението с благодарност.

Преди тава обаче за него беше важно да се посъветва с холандския лекар по един друг въпрос. Крамер попита дали е възможно поради своето болестно състояние затворникът да бъде освободен предсрочно срещу гаранция. Разбира се, със задължението той да излежи остатъка от наказанието си, след като бъде здравословно възстановен. Отговорът бе, че такъв изход би бил възможен за един холандски поданик. Обаче по отношение на чужденец властите едва ли биха се съгласили лесно на такава отстъпка. Все пак той ще се постарее да постигне това изключение от директора на затвора и правораздаващите органи. Надявал се да успее, понеже просителите са двама именити представители на германската наука.

Фридрих се сбогува, а двамата лекари се отправиха веднага за тъмничния лазарет.

Вердер дочака в хотела връщането на Крамер. Бяха го обладали нови страхове. Той никога не бе подозирал, че страстта на неговия син към пиянство ще се развие до такава степен, че принудителното въздържане да го хвърли в бесни припадъци. Това означаваше напреднал етап на заболяване и разкриваше колко тежка бе задачата, с

която се нагърбваше Крамер. Когато се върна, той съобщи, че намерил Хартмут на легло, силно отслабнал, някак примирен и безучастен. Обаче все пак в състояние да понесе пътуването без риск.

Фридрих помоли Крамер да си замине, тъй като бе отсъствувал доста дълго от своя институт. Крамер обаче отказа. Предпочете да остане, докато Хартмут бъде освободен. Съществуваха надеждата, че това можело да стане скоро. Кратък разговор по телефона, който старият любезен тъмничен лекар бе имал с директора на затвора, давал надежда за бързо уреждане на въпроса. Фридрих сърдечно благодари на Крамер за неговата готовност всячески да помогне. На въпроса му дали Хартмут подозира, че те полагат усилия да го освободят, Крамер отговори отрицателно. „Не би било препоръчително — каза той, — да го тревожим сега с подобни неща, преди да бъде постигнато нещо положително.“

Всичко стана скоро и напълно според тяхното желание. На третия ден въпросът бе вече уреден. Вердер представи една достатъчно висока гаранция и арестантът беше освободен.

Фридрих бе ангажирал в експреса самостоятелно купе първа класа. Той видя сина си едва минути преди влакът да потегли. Хартмут дойде едва-едва вървейки и подпирайки се на ръката на Крамер. Момъкът, облечен в нови дрехи, благодарение грижите и разпоредителността на Крамер, изглеждаше силно изтощен. Когато видя баща си, той се разплака. Поставиха го да легне удобно и когато влакът напускаше гарата, той бе вече заспал. Фридрих седеше свит на края на купето, притиснал кърпа на очите си. Те обаче бяха сухи. Но той страдаше жестоко. Тази среща с Хартмут го бе сломила. Искаше му се да извика от болка. Налагаше се обаче да надмогне страданията си. Обстоятелството, че при своето печално пътешествие навсякъде бе срещнал съчувствие и подкрепа, му даваше възможност още по-дълбоко да схване нещастията, което го бе сполетяло. То явно изпълваше със съжаление всеки, който го видеше.

Крамер също седеше затворен в своя ъгъл и гледаше съсредоточено пред себе си. Той виждаше какво става с Фридрих и съчувствуваше с мълчанието си на неговата печал. И все пак се опита да внуши нови надежди на бащата. Заговори му за подобни лечения, които бе извеждал до траен успех. Най-добрата гаранция за пълното оздравяване на пациента си съзираше в неговата младост. Реално

съществувахе възможността, въпреки наследственото обременение, младежът да се освободи от порока под давлением на горчивите изпитания и натрупаните унижения.

Фридрих слушаше усмихнат, но в сърцето му се загнездваше съвсем друга увереност. Той просто губеше вярата си в някакъв добър обрат.

Бе телеграфирал автомобилът да ги чака на гарата. Пристигнаха в десет вечерта. Той поведе Хартмут към колата, Крамер вървеше от другата страна. Както през време на пътуването, и сега Хартмут беше безучастен, не питаше нищо, едва отговаряше, когато се обръщаха към него, навремени плачеше тихо. Този безпомощен плач на голямото бледо момче късаше сърцето на Фридрих.

Те поеха с автомобила направо за Вестенд, към санаториума на Крамер, където бе приготвено всичко за приемането на новия пациент. Когато най-сетне Фридрих се върна у дома, момичето му съобщи, че професор Сетегаст го е търсил няколкократно по телефона от Кьонигсберг. Тъй като момичето не е знаело за къде е отпътувал нейният господар, то не могло да даде точен отговор.

Фридрих веднага се обади на Йоханес, разказа му станалото през последните дни и за това, че Хартмут сега се намира в санаториума на Крамер.

— Значи ти пак си самичък? — заключи Йоханес, на което Вердер отговори с въздишка. Тогава Йоханес обяви, че има една голяма молба към своя втори баща. Той знаел, че неговият отпуск продължавал още около две седмици, затова го молел да му подари част от това време в Кьонигсберг. Горял от желание да му покаже как е организиран там своята научна дейност и с какъв голям интерес се посещават неговите лекции.

Фридрих с уморен глас отговори, че ще тръгне утре за Кьонигсберг. И без това имал да уговори разни работи със Сетегаст.

Когато посрещна на другата вечер Фридрих на гарата, Йоханес се стъписа. Тревогите от последните седмици явно показваха следите си по лицето на Вердер, както и по неговото държание и поглед. Той се движеше наведен, с наклонена напред глава. В погледа му личеше неспокойна търсеца напрегнатост. Като че този човек се намираще само тялом на земята; неговите желания, мисли и копнежи сякаш бяха вече отдавна напуснали този свят.

Едва когато на следния ден Йоханес показа на своя учител какво бе успял да събере и направи за краткото време на своята Кьонигсбергска дейност — семинарът, малкият криминалистичен музей, архивата, библиотеката на семинара — едва тогава Вердер се съживи отново и показа известна бодрост.

Той благодари на Йоханес за всичко, което бе създал по неговия, Вердеровия пример в Берлин. Благодарение на покровителствената щедрост на Вердер, учебните средства тук не отстъпваха на берлинските образци и Кьонигсберг можеше да се счита вече за втори оживен център, разпространяващ реформаторските идеи на Ресе в областта на наказателното право. Това бе една прекрасна и надеждна стъпка напред.

Когато вечерта двамата мъже седяха заедно в скромното ергенско жилище на Сетегаст, Вердер съобщи на своя възпитаник, че дейността му в Кьонигсберг няма да трае дълго време. Той трябва да има готовност да намери измежду своите асистенти способен заместник за Кьонигсберг и да го подготви за такъв.

— Имаш ли между младите си помощници човек с такива качества?

— Да — каза Йоханес, — Вегенер. Ще ти го представя днес. Беден учителски син от Източна Прусия. Издигнал се е гладувайки, чрез стипендии и даване на уроци. Той е наистина подходящ.

Очите на Фридрих се изпълниха с блясък.

— Моето учение — това е учението на Ресе — изрече той с явна топлота с гласа си. — Наследниците, Йоханес, младото поколение — това е висшата и най-сериозна грижа на всяка духовна дейност. Отглеждай наследници! Това е нашето най-свято задължение. Защото никой от нас не знае, не може да знае до кога...

Той не се доизказа, потъна в размишления и в неспокойните му очи се появи отново онова странно търсене.

В погледа на Йоханес обаче се появи страх. От устата му се отрони боязлив въпрос.

— Кажи, учителю — започна колебливо и нерешително той, — моля ти се кажи ми.

Фридрих като че не чуваше нищо.

Тогавата Йоханес сложи ръка върху рамото му. Вердер, сякаш пробуждайки се, впери очи в своя възпитаник.

— Защо твърдиш, че няма да остана тук, в Кьонигсберг? — довърши въпроса си Сетегаст.

— Ти ще дойдеш в Берлин. На моето място. Ще наредя това, веднага като се завърна.

— На твоето място? А ти? Ти със своите петдесет години? Нима искаш да прекъснеш?

Фридрих кимна.

— Да. И то скоро. Уморен съм, изхабен. Бъди готов.

Той изговори всичко това с такъв решителен тон, че Йоханес не посмя да каже нито дума повече.

Когато на другата утрин обаче поиска да се докосне повторно до този въпрос, Фридрих прекъсна разговора и излезе от стаята. Към обед той си замина. Сбогува се с болка като за дълга, дълга раздяла, макар и Йоханес да казваше все отново, че ще дойде не след много време при Вердер в Берлин.

Крамер осведомяваше всеки ден Вердер за състоянието на Хартмут. Пациентът се съвземаше бързо, видимо се усилваше и се държеше любезно и сдържано. Ако и Вердер да се измъчваше от желанието да види своя син, засега Крамер не разрешаваше това.

Бяха минали три седмици, откакто Хартмут бе доведен в санаториума. Вердер продължи отпуската си с още един месец и работеше усилено, главно преглеждайки и подреждайки книжата си.

Една бурна предпролетна утрин той бе стреснат от телефонното съобщение на Крамер: през нощта Хартмут се измъкнал от санаториума и избягал. Направил е нещо, каквото досега не се е случвало никога в института — прорязал е с пила решетката на прозореца и след рисковано прекатерване през градинската стена се озовал на свобода.

Крамер изговори всичко това с голяма тревога.

Вердер обаче посрещна съобщението със странно спокойствие. На въпроса на Крамер дали да започне издирването на момчето, Вердер отговори, че ще го поеме сам.

Когато вечерта Санер дойде при Фридрих, той го намери да пише. Това каменно спокойствие — въпреки новото изчезване на Хартмут — се стори на Санер неестествено и страшно. Още по-

странно чувство облада Санер, когато чу Фридрих да казва, че не иска да предприеме никакви стъпки за ново залавяне на беглеца. Обясни това така: той изпитвал несъмненото чувство, че някой ден, вероятно скоро, Хартмут ще похлопа сам на вратата на бащиния дом. За него, по всяка вероятност, е било важно да се отърве от неволята на решетките и затворената врата. Лишенията и бедите ще го върнат.

Санер изслуша с трепет това изявление. Той долови смътно, че въпреки привидното безразличие, Фридрих като че ли е стигнал до някакво неизменно решение. Тая вечер той говореше малко. Стойката му бе станала отново обтегната. Държеше главата си пак високо изправена, от лицето му бе напълно изчезнала умората от последно време, а движенията му се отличаваха с твърдост и енергичност. Изглеждаше като че през този човек, когото грижите уж бяха съкрушили и разколебали, бе минал сега някакъв ток и той отново владееше положението.

Санер попита дали наистина не иска да се вземат никакви мерки за завръщането на Хартмут.

— Не — беше отговорът.

Дали, ако Хартмут би се върнал доброволно при своя баща, ще го даде отново под опеката на Крамер?

— Не.

Дали би задържал момчето вкъщи, за да го пази сам, ако и да е то болно и неподатливо?

— Може би.

Санер се въздържа от по-нататъшни въпроси. Явно не можеше да се добере до нищо, не бе в състояние да пробие тази непроницаемост. Вердер наистина бе взел някакво решение, обаче нищо не можеше да го накара да го съобщи другиму. След като отговори така късо и рязко на въпросите на Санер, той потъна в дълбоко мълчание и изглеждаше, че се взира с големите си очи в неща, които бяха страшни и неизменни като самата съдба...

Със свито от загриженост сърце Санер се вдигна, пожела на Вердер лека нощ и си отиде.

Фридрих вече не заспа никога.

Лежеше нощем буден в леглото си и се вслушваше.

Постоянно му се струваше, че вън, всред шума на пролетните бури, към него се носи някакъв вик.

Често пъти ставаше, отваряше прозореца и се взираше навън.

Така минаваха седмица след друга.

Приятелите намираха Фридрих все по-изпаднал. Косата му бе съвсем побеляла, очите му хлътнаха дълбоко.

В една от тези нощи мартенската буря вилнееше особено диво. Вън биеше град, смесен с помръзнал сняг. Дърветата стенеха, от покривите се свличаха с шум керемиди, разчупени клони се строполяваха надолу.

Час след час Фридрих се взираше неподвижно в тъмнината. Сърцето му биеше със страшна сила. Чувствуваше пулса си като в треска. Внезапно дочу отново този вик, който го бе повличал вече стотици пъти през всичките тези нощи към прозореца, за да го отвори и се вслуша навън.

Сега отново. Той се спусна към прозореца, разтвори го рязко, но нищо, нищо. Нищо освен този бяс и рев на развилнялата се природа. Вердер запали лампата. Бе един след полунощ. Той навлече треперещ дрехите си, взе палтото, шапката и връзката с ключовете и излезе навън в бурната нощ.

Сякаш го теглеха и влачеха хиляди въжета. Премина трескаво мократа улица. Там, там, всред рева на нощната буря, се чуваше все отново, глухо и плачевно този вик: „Татко, татко...“.

Той идеше като че из сянката до стълбовете при вратата на една вила. Фридрих се хвърли към призрачната фигура.

„Татко, татко...“

Той грабна за ръка своя окъсан, измокрен, треперещ син и го повлече към къщата. Помъкна го като лишена от воля плячка. Изглеждаше като че юношата нямаше вече сили нито за стъпка повече.

Фридрих го изнесе по стъпалата, сложи го в леглото си, запали лампата. И видя един чорлав, брадясал просяк — изпаднал, гладен и отслабнал, цял потънал в дрипи. От скъсаните обувки се подаваха замръзналите му пръсти.

— Жаден съм — да пия, да пия... — застена в треска Хартмут.

Фридрих с ужас установи какво бе направила провалата от неговото цветущо, прекрасно дете.

— Жаден съм — да пия...

Бащата излезе бавно навън, запали светлината в трапезарията, наля малко вино в една чашка и пусна в нея от една опаковка няколко

кристала, които извади от портфейла си. После внимателно разбърка питието с лъжичка. Измъчен, борейки се, потърка с ръка чело, изправи се, като че взел последно решение и се върна обратно в спалнята.

— Искам да пия, да пия! — охкаше Хартмут.

Фридрих опря ръба на чашата до устните му.

Хартмут жадно пое течността и в следния миг тежко падна върху възглавницата — без звук, без стон...

Фридрих държа ръка върху челото на мъртвия си син, докато то изстина. След това сложи шапката си, влезе в работната стая и постави върху писалищната маса две затворени писма. Първото от тях носеше надписа „Моето завещание“. Второто бе адресирано до Йоханес Сетегаст.

Когато Фридрих Вердер напусна дома си, беше към два часа след полунощ.

На следната заран шапката му бе намерена върху гроба на неговата жена.

От самия него, от Фридрих Вердер, не бе открита вече каквато и да е следа...

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.